

Културно
наслеђе
Србије

ДРАМСКА БАШТИНА

Милан Савић

КСЕНИЈЕ И КСЕНИЈА

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

Коло 17, књ. 5

ISBN-978-86-80954-26-4

Издавач
Музеј позоришне уметности Србије
11000 Београд, Господар Јевремова 19

Главни и одговорни уредник
Весна Буројевић, директор

Уредник едиције
Александар Пејчић

Приредио, коментаре и студије израдио
Александар Пејчић

Рецензенти
Проф. др Горан Максимовић
Проф. др Зорица Хаџић Радовић
Др Јелица Стјевановић, музејски савешњик

Лектура и коректура
Александра Јакишић

Ликовно решење корица
Ново Чоџурић

Припрема за штампу
За Soft graf Таиџана Божић

Штампа
ГИП Илијанум, Шид

Тираж
300 примерака

МИЛАН САВИЋ

КСЕНИЈЕ И КСЕНИЈА

Комедија у пет чинова

Приредио, коментаре и студије израдио
Александар Пејчић

Београд 2024

Милан Савић

жене. Али те жалосне чињенице не оптужују толико саме Скрипке, колико »научни метод« у њиховим школама, који је одиста класичан, кад ученици треба огадити модерну књигу и слободну уметност. У осталом, да се благотворној уздози литературе и уметности у васпитану жена и у многим страним заводима не поклања интензивнија пажња, доказује ово: ни оне Скрипке, које — било што им је то угодно, било што преко хлеба траже погачу — посещују школе на страни, о књижевности уопште немају сталоженијег појма од свршених ученица домаћих завода. Неоспорно је, да за наше девојачке школе у тому лежи једна жалосна утеха.

Не може се ништа боље рећи ни о књижевном васпитању женске нам омладине у породичном кругу. Наше добре грађанске куће пешином имају неку црну предрасуду према модерној књижевности, те се ренисно старају да им милокрпне кћери не дођу до сатанских књига безочних људи, који сасвим отворено говоре о правима љубави и о свему другом, што је природно и људско. Могле би се, за бога, покварити. С тога је дошло да Мара, Јулка и Катина читају народне умотворине, »Робинзона Злату«, Маритове романе, с временом на време који подлистав и, ако су баш жељене чедних песама, наш безазлени »Женски Свет«, ту доброћудну дадиљу свих почетничких стихотворана. Нема сумње, да то није много, али је од прилике све, што породица допринесе литерарној наобразби својих женских чланова. Зашто се слободно може рећи да оне исте матере, које са тако пријатним ситуацијом слажу у дебеле дењке кћерин свадбени прибор, никад не помишљају да би њезин будући муж евентуално могао станићи и више захтеве на интелектуалну образованост и уметнички смисао своје љубе. Можда је баш у тој материнској погрешци крајњи узрок томе, што данас српске жене само у најређим случајевима имају интимнијег разумевања за духовни посао својих мужева, за чије се телесно добро иначе тако нежно старају.

По то су већ ствари, које претекно спадају на један други лист. Ми, на крају ових неучтивости, можемо само поново забележити да је савременим Скрипкама наша књижевност девета брига. Све ближе и даље прилике, које су поднесе да ту ружну појану делимиче објасне, могу ствар донекле да ублаже, али не мењају ништа на пуким чињеницама. С то-

га сваки ко поведе реч о тугаљивом питању, да ли Скрипка воли добру књигу и да ли разумно чита, мора да стегне срце и да — оптужује.

Др. Илија Ивачковић

Др. Милан Савић

КСЕНИЈЕ И КСЕНИЈА

Комедија у пет чинова.*) Музика од Исидора Бајића

ОСОБЕ

Перикле, војвода атински	
Сократ, мударца	
Алкинијад	мадаи људи
Критија	
Аполлотор	ученици Сократова
Аристип	
Еуклид	тајни изасланици Мегарски
Ликомед	
Неокле	
Бакхидија, дивски	
Алкаман, вајар	
Харин, говорник	
Класом, ковар	
Прии	грађани
Други	
Грипи	
Прии	стражар
Други	
Алпазија, жена Периклово	
Ксантипа, жена Сократова	
Бајада, мадаи левотица из Коринта	
Мирта	робинје
Тимандра	

Грађани. Војници.

Збова се у Атини, год. 431. пре Христа.

П р и ч а и

Башта у Сократову дому. Десно подужи прост дрвен сто и неколико дрвених столица (без наслона), лево се иде у кућу (која се не види). У позадини нешто дрва и бунар. Ту, више на лево, излазак је на уличу. Вече.

1. Привоз

Сократ, Ксантипа

Сократ (око 40 година, ћелав, подуже браде, носа причама. Стоји код бунара, граби ибриком воде из кабла и сипа је опет натраг. На њему је искрпљен плашт, иматијон). Добро би било, драга

*) Aulus Gellius, римски писац из II. века после Христа, бавио се ради свога образовања подуче у Атини и ту је из депа старих писаца вадио многу занимљиву ствар. Свој труд је сложено у неких 20 књига а што с латинском »Noctes atticae«, што је у мирним пољима највише могао радити. У VII (VI) књизи а у 10 главама говори о Мегарцину Еуклиду, који је тако јудно за науком, да је Сократу у Атини долазио поху, преобучен као девојка, јер су Магара и Атина биле у кривој савади а Атинали су доноси закон, да се погуби сваки Мегарини, који се узмате на атинском амашишту.

Ту привозу, што се Еуклид излазак за женеко, употребио је писац у својој комедији. О јазикству те привилеже говори само депо.

Прим. уреди.

СРПСКО НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ.

У претплати 35.

У Новом Саду, у уторак 26. јануара (8. фебруара) 1910.

ПРВИ ПУТ-

КСЕНИЈЕ И КСЕНИЈА

Комедија у 5 чинова, написао др. Милан Савић, музика од Исе Бајића. — Редитељ: Спасић.

Újvidék, heute Dienstag, den 8. Feber 1910 zum ersten Male:

Xenios und Xenia.

Komödie in 5 Akten, von Dr. Milan Savić; Musik von
Isidor Baić.

О С О Б Е:

Клеон, козар	-	-	-	-	-	-
Први грађанин	-	-	-	-	-	Николић
Други грађанин	-	-	-	-	-	.
Трећи грађанин	-	-	-	-	-	.
Први стражар	-	-	-	-	-	.
Други стражар	-	-	-	-	-	Спасић
Асијана, жена Њеракова	-	-	-	-	-	Савић
Клатина, жена Сокољева	-	-	-	-	-	С. Јаковљевић
Ла изд, мада девојка из Коринта	-	-	-	-	-	Д. Василевић
Мирта	-	-	-	-	-	Ј. Јовановић
Тихандра робинје	-	-	-	-	-	Д. Матејић
						Р. Крачевић

Атињани, народ. — Збија се у Атини г. 431. пре Христа.

Болују: Т. Лукићка, Д. Ружић, А. Освалд.

[illegible]

Улазнице могу се добити до 10 сата пре подне у књижарници Светозара Ф. Огњановића, а после подне од 2 сата и у вече од 7 сата у позоришту на каси.

Почетак тачно у 8 сахата у вече.

Штампарија Учитељског деоничарског друштва „Натшевић“ у Новом Саду.

Плакат премијерног извођења комедије *Ксеније и Ксенија*

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР

О издању комедије <i>Ксеније и Ксенија</i>	9
<i>Ксеније и Ксенија</i> , комедија у пет чинова	13

КРИТИЧКЕ НАПОМЕНЕ

Посебне напомене	159
Правопис: стилско-језичке особености	163
Театрографија: <i>Ксеније и Ксенија</i> на сцени Српског народног позоришта	165

ПОГОВОР

Игра спознавања: <i>Ксеније и Ксенија</i> Милана Савића	173
---	-----

ДОДАЦИ

Хронологија живота и рада	195
Извор	199
Селективна библиографија	201
Речник мање познатих речи	205
Попис илустрација	207
Литература	209
О приређивачу	211

ПРЕДГОВОР

О ИЗДАЊУ КОМЕДИЈЕ *КСЕНИЈЕ И КСЕНИЈА*

Комедија у пет чинова *Ксеније и Ксенија* др Милана Савића (1845–1930) први пут је приређена као научнопопуларно издање, у оквиру едиције *Драмска баштина*. Премијерно је изведена 26. јануара 1910. године у Српском народном позоришту, у Новом Саду. Штампана је претходне, 1909. године у *Бранковом колу* у дванаест наставака. То је једино издање ове комедије објављене за Савићева живота.

Не може се рећи да је доживела успех на сцени, добрим делом јер је припремана у веома кратком року, што у то време није била нека реткост, али, по сведочењу рецензената, глумци су имали задатак да савладају улоге за само два дана (видети: *Театрографија: Ксеније и Ксенија на сцени Српског народног позоришта*). Играна је тек два пута и касније је неправедно пала у заборав. Први који се веома похвално изразио о њој био је Милош Црњански, и то у некрологу поводом Савићеве смрти 1930.

Поред несумњивих естетских квалитета комедије *Ксеније и Ксенија*, њеног књижевноисторијског значаја за развојни лук српске комедиографије, а ту, као и поводом комедије *Цар проводација* (књ. бр. 3), мислим на њену жанровску иновативност – устоличење историјске комедије, разлог за њено прво постхумно објављивање је и тај што није добила књишки облик за Савићева живота, те је остала у ретким примерцима часописа *Бранково коло*. Осим тога, поновићу као и у свакој књизи досад, намера је и да се скрене пажња на значајан књижевноуметнички рад страниг позоришног посленика и доброг комедиографа какав је био Милан Савић.

Што се тиче периодичног издања, преконтролисао сам фондове највећих српских библиотека, као и периодике тог времена, те сам утврдио да Савић *Ксенија* и *Ксенију* није штампао у другој часописној редакцији ни у облику књиге. У Рукописном одељењу Матице српске чува се машинопис и препис ове комедије на педесет пет страна (инв. бр. М. 7. 784). Препис није рађен Савићевом руком.¹ Како се не располаже другим издањима, она је приређена према том првом и једином часописном издању. Дакле, за извор сам узео ауторско/ауторизовано издање, објављивано у наставцима у *Бранковом колу* 1909. године, и пажљиво донео основни текст.

Није исто када аутор преда рукопис штампару па надгледа израду књиге, и када пошаље редакцији (у овом случају, у Сремске Карловце), те свој текст препушта уреднику и редактору. Повољна околност је и та да се, уколико дође до било какве редакторске или штампарске омашке, може у наредном броју дати исправка. На такве податке нисам наишао.

Саобразно начину приређивања, *Ксеније* и *Ксенија* пропраћена је научним/критичким апаратом. Рад на основном тексту изискивао је знатно више коментара текстовних реалија него у другим комедијама у овом избору, што је и очекивано с обзиром на њену тему. Бројни коментари/појашњења (личности, географски појам, алузија на догађај и др.) дати су курзивно, у простору фуснота, да читаоцима буду јасно предочени и олакшају праћење радње. Ретке напомене Милана Савића и уредништва остављене су ван курзива, као што је то случај с првом напоменом у тексту комедије. Супротно приређивачким коментарима, нема много непознатих речи које је требало протумачити. Понеке изразе протумачио сам мимо *Речника*, у коментарима текста, јер је њихов преносни смисао важан за дату ситуацију, па би листање *Речника* угрозило непосредни читалачки доживљај. Неколико грчких појмова (делови одеће и др.) разјаснио је Савић у тексту комедије, тј. у дидаскалијама, где се они јављају и зато није било потребе за поновним појашњењем у *Речнику*. Такође нисам пропратио коментарима ни познате грчке градове и божанства која се јављају у тексту (Атина Палада, Афродита, Ефес).

¹ Велику захвалност на овим подацима дугујем драгој колегиници проф. др Зорици Хацић Радовић.

У раду на овом тексту нисам запазио већи број штампарских грешака, као ни оних (словне или неке друге) које би се могле приписати аутору. Те ретке редакторске и штампарске пропусте сам исправио, без посебног обележавања у основном тексту, изузев у једном случају када сам додао очито испуштен предлог и ставио га у приређивачку заграду [за].

Приређивачке интервенције више задиру у начин распо­ређивања репличког и дидаскалијског текста, према моделу који негује едиција *Драмска баиџина*, како би уосталом и требало уређивати драме (видети *Посебне наџомене*).

Критички посао био је нарочито усмерен на проналажење релевантне биографске и библиографске грађе, на израду театрографије, уз наравно израду прве целовите студије о овој комедији.

Издање је употпуњено и илустративним материјалом: фотографија, прва страница комедије у часопису *Бранково коло* и плакат премијерног извођења.² Овог пута нису донете фотографије са представе јер нису сачуване у фондовима Матице српске, ако је представа уопште и била фото-апаратом забележена.

Иза основног текста следе *Криџичке наџомене*. У њих су укључене студије, *Посебне наџомене*, *Правойис: сџилско-језичке особеностџи* и *Театроџрафија: Ксеније и Ксенија на сцени Српскоџ народноџ џозоришџа*.³ У *Посебним наџоменама* указао сам на графичко уређење текста (дидаскалијски и реплички), затим сумарно на неколико штампарских погрешака. У *Театроџрафији* сам опширније разматрао ту једину поставку у Новом Саду и анализирао судове критике, скрећући пажњу на неке неприхватљиве ставове рецензената. За праизведбу навео сам обавештења до којих се могло доћи користећи се театролошком литературом, историјама позоришта, записима у дневним новинама, као и позоришним рецензијама.

У наредном одељку је *Поџовор*, односно студија *Иџра сџо­знавања: Ксеније и Ксенија Милана Савиџа*. С обзиром на то да

² Овом приликом најсрдачније захваљујем драгој колегиници, проф. др Зорици Хаџић Радовић на помоћи приликом прикупљања документационе грађе.

³ Велику захвалност за прикупљање позоришних рецензија дугујем драгој колегиници из Матице српске др Душици Грбић.

о овој комедији, као и о већини његових драмских текстова готово да и није писано изван позоришних рецензија, то сам донекле имао олакшан посао, али зато изазован да израдим прву засебну студију. Како сам и истакао у првој књизи овог кола, студија о животу и раду налази се само у том првом тому.

Додаци доносе на првом месту *Хронологију живота и рада*, па *Извор*, то јест текст који је послужио за приређивање, јер он треба да је увек издвојен у оваквим издањима. Наредни део припада *Селективној библиографији*, главнијим Савићевим радовима, објављеним засебно и у периодици. Иза тога је *Речник мање познатих речи*, који није преобиман, јер у говору ликовна нема много туђица и архаизама. На крају, после *Појаса илустрација* следи *Литература* (цитирана и коришћена) и белешка *О приређивачу*.

Александар Пејчић

КСЕНИЈЕ И КСЕНИЈА

Комедија у пет чинова

ОСОБЕ:¹

Перикле, војвода атински

Сократ, мудрац

Алкивијад	}	млади људи
Критија		
Аполодор		

Аристип	}	ученици Сократови
Еуклид		

Ликомед	}	тајни изасланици Мегарски
Неокле		

Вакхилид, песник

Алкаман, вајар

Харин, говорник

Клеон, кожар

Први	}	грађанин
Други		
Трећи		

Први	}	стражар
Други		

Аспазија, жена Периклова

Ксантипа, жена Сократова

Лајида, млада лепотица из Коринта

Мирта	}	робиње
Тимандра		

Грађани, војници.

Збива се у Атини, год. 431. пре Христа.

Музика од Исидора Бајића

¹ Aulus Gellius, римски писац из 2. века после Христа, бавио се ради свога образовања подуже у Атини и ту је из дела старих писаца вадио многу занимљиву ствар. Свој труд је сложио у неких 20 књига а зато с натписом „Notis atticae“, што је у мирним ноћима највише могао радити. У VII (VI) књизи а у 10 поглављу говори о Мегаранину Еуклиду, који је тако жудио за науком да је Сократу у Атину долазио ноћу, преобучен као девојка, јер су Мегара и Атина биле у крвној завади, а Атињани су донели закон да се погуби сваки Мегаранин, који се ухвати на атинском земљишту.

Ту прилику, што се Еуклид издавао за женско, употребио је писац у својој комедији. О развитуку те прилике нека говори само дело. Прим. уредн. [*Савићева и најомена уредника Бранковог кола исјод сѣи-ска лица*]

ПРВИ ЧИН

*Башиџа у Сократићову дому. Десно поодужи постоји дрвен
сто и неколико дрвених столица (без наслона), лево се иде у
кућу (која се не види). У позадини нешто дрва и бунар. Ту,
више налево, излазак је на улицу. Вече.*

1. ПРИЗОР

Сократ, Ксантипа

СОКРАТ

*Око 40 година, ћелав, поодуже браде, носа почасиџа. Сто-
ји код бунара, граби ибриком воде из кабла и сиџа је ојетџи на-
праџ. На њему је искрџљен полашиџ, химаџион.*

Добро би било, драга Ксанта, да оставиш тај посао. Вече се
помало спушта и сваки час може когод доћи. Знаш да овамо
залази зван и незван.

КСАНТА

36 година, седи за столом и крџи друџи Сократићов оџриџач.
Увек ме тераш, а и ја бих да слушам твоју реч.

СОКРАТ

Па слушаш је сваки дан.

КСАНТА

Не мислим тако. Што ми говоримо, обични су разговори. Ја
бих да чујем кад говориш мудро.

СОКРАТ

А кад ја говорим лудо?

КСАНТА

Ех, не мислим ни тако, него, знаш, кад говориш онако учитељски.

СОКРАТ

А ти остани, премда не увиђам да мораш знати баш све.

КСАНТА

Све? Не знам ја ништа, јер ми никад ништа и не казујеш. Па нећеш ни да ме слушаш, ама баш нимало.

СОКРАТ

Драга Ксанта! Друго ништа и не радим у овој кући. Слушам те па слушам.

КСАНТА

Ех, ту, у кући! То се разуме по себи. Ал' иначе! Колико сам те пута молила да се од својих ученика дадеш наплатити! Ено и сад вртиш главом. Они други, оне софисте,² примају масне плате па су све богатији. Опет вртиш! А ми? Једва крај с крајем. Ова кућица и баштица на крају вароши – то нам је све.

СОКРАТ

Хвали богове, што имамо и то.

КСАНТА

Хвалим ја њих, ал' би' их хвалила још већма да нам твој занат доноси штогод. Особито на овој скупоћи, кад се у Атину слегло по Атике. Знаш, Сократе, да се бринем свако вече шта ћемо сутрадан јести.

² *Философи који су претходили Сократу. Били су професионални пуштурући учитељи који су радили за надокнаду. У Платоновим списима нејашовно су представљани.*

СОКРАТ

Добро је кад можеш бирати.

КСАНТА

Бирати!? Какво бирати! Бринем се ја хоћемо ли уопште имати што за јело.

СОКРАТ

То и јесте женина брига.

КСАНТА

Али твоја је да набавиш новаца да купим јела. Видиш, не знам шта ћемо сутра јести.

СОКРАТ

Има зеља а има и воћа у башти.

КСАНТА

Било би да нас нису опљачкали.

СОКРАТ

Додуше, крушке су лепе, те маме и другог. Нек му је наздравље!

КСАНТА

Засело му, дали богови! А знаш ли, Сократе, ко је то учинио? Твој Алкивијад.³

СОКРАТ

Неће бити да је он.

³ Алибијад (450– 404. год. пре Христiа) аџински војсковођа и државник, пошлицао из оџмене аџинске породице. Доџринео аџинском поразу у Пелопонеском рату. У младости за поџучавао Сократи.

КСАНТА

Јесте, јесте. Био је с њим и смишљени Критија,⁴ и фини Аристип,⁵ и кисели Аполодор. То су красни ученици! Краду од свог учитеља. Али ја сам их познала, иако су имали сатирске личине. Доћи ће они већ.

СОКРАТ

Кад је то било?

КСАНТА

За време жеге, док смо спавали.

СОКРАТ

Онда си сневала, добра Ксанта.

КСАНТА

Нисам сневала, него сам баш видела, ево овим очима. Ал' нисам смела ближе. Знаш, оне гадне личине.

СОКРАТ

Јеси ли прегледала штету?

КСАНТА

Таман да одем, а ти ме позвао да ти окрпим огртач.

СОКРАТ

Па види сад. Остави посао.

КСАНТА

Присјућујући дрвима.

Сократе, то су тек лопови! Уместо оне лепе крушке обесили ову суву смокву (*Показује.*) па овде маслину, тврду као кост (*Показује.*), овде трњине и шипкове.

Скида све и баца љушчице на земљу.

⁴ Критија (455–403. год. пре Христѿа), хеленски државник, философ. Био је такође у младости Сократов ученик.

⁵ Аристип Кијенски (око 435 – око 355 год. пре Христѿа), Сократов ученик. Философ из Кијене, припадник хедонистичке школе. Пратио га је глас да воли луксуз и хејере.

СОКРАТ

Смеје се.

Баш су домишљани. Али, погле! Канда има још нешто!

КСАНТА

Бере.

Нека кесица. Какву ли су лудорију, ти лупежи, метнули ту? (*Ошвори кесу и вади златан новац, цикне.*) Сократе, гле, шта су ти честити момци оставили! Златан новац (*Вади још један.*), па још један. О, ти красни људи!

СОКРАТ

Дед, Ксанта, скини и онај листић с дрвета. Ваљда су штогод написали.

КСАНТА

Чини.

Ево га, Сократе, па га прочитај.

СОКРАТ

Чииа.

„Ксанта је најбоља жена на свету“.

КСАНТА

Одмах сам знала да ми се ругају.

СОКРАТ

Зар је то поруга?

КСАНТА

Обратно мисле ти ло... а гле, тамо су ти младићи оставили још једну кесицу. (*Скида.*) Сократе, и ту има новаца!

СОКРАТ

Баци га преко плота. Шта ће ти од лопова.

КСАНТА

Та, знаш, нисам тако мислила, а нисам ни изговорила, тепала сам им. (*Окрене се.*) А шта је то код бунара? (*Прићрчи.*) Врећа! Пуна брашна!

СОКРАТ

Погле воће на оном дрвету.

КСАНТА

Прићрчи.

Печена гуска, па још једна! О, ти красни људи! (*Погледа на џбун.*) А шта је овде? Богови силни! (*Прићрчи и оћвори друћу врећу.*) Сократе, упомоћ!

Мирта се дићне из вреће, с таблицом о враћу.

2. ПРИЗОР

Мирта, пређашњи

КСАНТА

Убезекнућа.

За име богова! Шта је то?

СОКРАТ

Присћућуио ближе.

Лепа, млада девојка. На врату је написано: „Зовем се Мирта и Сократова сам робићница“.

КСАНТА

Дошла к себи.

Ипак су лопови! Шта ће теби лепа, млада девојка?

СОКРАТ

Да је учим филозофију.

КСАНТА

Шта! Даћу ја теби! (*Мирти.*) Откуд ти овамо?

МИРТА

Јутрос ме купили Лајида и Алкивијад, па су ме довели у ову башту.

КСАНТА

Ти немаш овде места, не требам те.

СОКРАТ

Онда врати и брашно и гуске и новац.

КСАНТА

Е! Таман! То ми треба, а ова ми не треба.

СОКРАТ

Знаш шта! Ја ти Мирту поклањам. Уосталом, иди види да нису ти твоји лопови оставили још штогод.

КСАНТА

Па да останете вас двоје сами.

СОКРАТ

Онда идем ја. (Зађе.) Гле, гле! Две ћупе вина. Па још како мирише.

КСАНТА

Сад не знам ни сама како да их назовем.

СОКРАТ

Немој никако, већ поведи Мирту и покажи јој шта има да ради.

КСАНТА

Помози, Мирта! (Обе носе *сѣтвари* у кућу.) Пази да не упустии печење у прашину; чувај да не разбијеш коју ћупу. Наопако, да нам истече вино. А ово брашно? Сократе, помози ти!
Оде најпосле с Миртом.

СОКРАТ

Зашто не. (*Ујрџио врећу ња носи.*) Доста је тешка (*Враџи се.*)
Ипак Алкивијад.

3. ПРИЗОР

Еуклид, Сократ

ЕУКЛИД

17 година у женском оделу, може га приказати и злумица.
Добро вече, Сократе!

СОКРАТ

Богови те довели. Шта желиш, ћери?

ЕУКЛИД

Опрости, Сократе (*Обзире се, њихо.*), ја нисам девојка. Ја сам
Еуклид из Мегаре,⁶ и хоћу од тебе што да научим.

СОКРАТ

Добро.

ЕУКЛИД

Ти знаш запете прилике наше. Па како ви Атињани хоћете да
обесите сваког Мегаранина, ког ухватите,⁷ морао сам се пре-
обући, само да могу теби долазити.

СОКРАТ

Добро.

⁶ Еуклид из Межаре (450–366. год. пре Христѡа), филозоф, један од
првих Сократових ученика; оснивач Межарске школе.

⁷ Аџина је пре њочейка Пелопонеског рѡа била у сукобу с Ме-
жаром, савезницима Спарте, те им је забранила слободну трговину.
Межара је била зрад у близини Аџине.

ЕУКЛИД

Па те молим да ме не одаш. Реци сваком да сам из Ефеза⁸ и да се зовем Ксенија.

СОКРАТ

Добро.

ЕУКЛИД

Сад сам миран. Твоја ме је реч умирила. Да знаш како тежим да што научим!

СОКРАТ

Да ли је зато довољно што ја знам?

ЕУКЛИД

Ти знаш све. А што је главно, једна твоја мисао рађа десет других, а ова опет свака по десет – у недоглед.

СОКРАТ

Можеш ме још већма хвалити.

ЕУКЛИД

Опрости! Нисам дошао тога ради. Из мене говори поштовање и одушевљење баш зато што те софисте⁹ грде.

СОКРАТ

Можеш ме грдити и ти.

ЕУКЛИД

Далеко је то од мене. Да ми је тако што било на уму, остао бих код софиста, који знају себе хвалити и грдити оне, који им сметају. А ти им сметаш.

СОКРАТ

Њима за љубав нећу се мењати.

⁸ Ефес, старогрчки град у данашњој Турској. Према леџенди, град су основале Амазонке, жене ратници.

⁹ Нежактивна алузија на припаднике ове школе. Видети нај. бр. 2, на стр. 16.

ЕУКЛИД

И немој. Али, Сократе, ти још не рече да ли ме примаш или не.

СОКРАТ

Примам свакако. Мислиш ли остати у Атини?

ЕУКЛИД

Како кад. Долазићу и остајаћу. Из Мегаре се морам украсти да ме не виде уходе, а у потаји се морам вратити. Ово је оде-ло моје сестре.

СОКРАТ

Али, ако те овде ухвате?

ЕУКЛИД

Ваљда неће. Голобрад сам, са сестром истога лика. На женску нико не сумња, ни у Мегари ни у Атини.

СОКРАТ

Синко, то ми се свиди.

ЕУКЛИД

Молим те, реци: ћери.

СОКРАТ

Добро те ме подсети. Ћери моја, ти си момак. Кад је у теби толико жудње за науком, и кад имаш вере у мени – остани у мојој кући. Што имам, поделићемо, а у Ликејон¹⁰ ићи ћемо заједно. Зна ли још когод да си ту?

ЕУКЛИД

Твој ученик Аристип из Кирене. Он ми је рођак и мио гост, а није Атињанин. Одати ме неће.

¹⁰ Лицеј, врста гимназије у старој Атини. Школа је добила име по храму посвећеном Ајолону Ликијском.

СОКРАТ

Зна ли да си већ ту?

ЕУКЛИД

Зна, бар треба да зна, јер је тако уговорено.

4. ПРИЗОР

Ксанта, пређашњи

КСАНТА

Била сам у симициници – (*Сџази Еуклида.*) А – а ко ти је то?

СОКРАТ

Па видиш, опет лепа, млада девојка.

КСАНТА

И дошла кад ја нисам код куће.

СОКРАТ

Вребала прилику.

КСАНТА

А шта ћеш ти ту?

ЕУКЛИД

Да штогод научим, честита Ксанта!

КСАНТА

Подруљливо.

Од Сократових ученика?

ЕУКЛИД

Схватајући ситуацију, озбиљно.

Не, баш од самог Сократа. Ја га обожавам.

КСАНТА

Гле ти ње!

СОКРАТ

Дабоме, као учитеља.

ЕУКЛИД

И као човека.

КСАНТА

Сократе, ово је нека ветропирка. А откуда си?

ЕУКЛИД

Из Ефеза.

КСАНТА

Зовеш се?

ЕУКЛИД

Ксенија.

КСАНТА

Сократе, ово није чист посао.

СОКРАТ

И мени је сумњив. Толики млади људи!

ЕУКЛИД

Ја се радије дружим са старијим људима.

КСАНТА

Гле, молим те! Сократе, ово не сме бити.

СОКРАТ

А како ћеш учинити да не буде?

КСАНТА

Не смеш је примити.

СОКРАТ

Ал' ја сам је већ примио.

КСАНТА

Сократе, ти ме убијаш.

СОКРАТ

Штавише, и становаће код нас.

КСАНТА

Седне и хлади се руком.

Сократе, ти ме живу једеш. То нисам заслужила. *(Плаче.)*
Ученици ће ти се ругати.

СОКРАТ

Нек се ругају, само кад смо живи и здрави. Него, знаш шта?

КСАНТА

Шта ћеш опет рећи да ме трујеш?

СОКРАТ

Нека се обуче Ксенија у мушко одело.

КСАНТА

Ал'она опет зато остаје женско. А то је најгоре: ти то знаш.
Него ја сам газдарица у кући, ја ћу учинити реда.

Јеца.

ЕУКЛИД

Јеца љомало.

Дошла сам чак из Ефеза да учим од најмудријег Атињана и
да сам под надзором најчеститије Атињанке – а ти ме тераш...

КСАНТА

Мекше.

Но, но, немој плакати. Па како да те онда зовемо?

ЕУКЛИД

Ксеније из Ефеза.

СОКРАТ

Сад бар можеш веровати.

КСАНТА

Таман поуздано момче.

СОКРАТ

Одведи је да се преобуче.

КСАНТА

Ходи – ал’ знаш, шију ћу ти заврнути.

Оде с Еуклидом.

СОКРАТ

Сам.

Тако ми богова! Од овог би могли учити сви ми! Па стога ми се и ствара сумња: да није можда дошао да што овде извиди. Сутра је народна скупштина. Решаваће о рату, баш против Мегаре.¹¹ Најпосле – он служи својој отаџбини, као ја мојој.

5. ПРИЗОР

Аристип, Сократ, Ксанта (*на шренушак*)

АРИСТИП

20 žog.

Учитељу драги, је л’ ти већ била Ксенија из Ефеза?

СОКРАТ

Јесте.

¹¹ *Видети нап. бр. 7, на сџр. 22.*

АРИСТИП

А где је?

СОКРАТ

Ено се преображава у мушко. Нек је Ксеније. Знаш Алкивијада.

АРИСТИП

Сад је у оковима лепе Лајиде, коју је довео из Коринта.

СОКРАТ

Не смета то њему ништа. Ја га знам боље.

КСАНТА

Улази, тихо Сократију.

Онај други твој хитон сав је поцепан.

СОКРАТ

Тихо.

А ти јој подај химатион. И тако си га лепо удесила.

КСАНТА

Оде и понесе химатион, а врти главом.

АРИСТИП

Радознао сам како ће се приказати у друштву.

СОКРАТ

Драги Аристипе, тај је вештији од нас свију. Познајеш ли га изближе?

АРИСТИП

Ми смо гости још од старина. Ватрено момче, које би учило и гладно и жедно.

СОКРАТ

Знаш ли ти да је сутра скупштина и о чему ће се решавати?

АРИСТИП

Знам.

СОКРАТ

Не мислиш ли да је помало ухода?

АРИСТИП

Не. Та он је још сувише млад а да му повере тако тешку ствар.

СОКРАТ

Добро. Верујем ти. Знаш ли да сам га задржао у својој кући.

АРИСТИП

Дабоме, као Ксенију. Шта вели на то честита Ксанта?

СОКРАТ

Можеш мислити шта вели. Но он је њу утешио. Богови би знали како.

АРИСТИП

Не замери ми, мој поштовани учитељу, што ћу те питати.

СОКРАТ

Питај слободно.

АРИСТИП

Како ти, такав мудрац, који васпитава толику омладину, па не умеш да васпиташ своју жену, него је трпиш онакву каква је, најнезгоднију на свету и – као што говоре – какве није било, нити ће је бити.

СОКРАТ

Ти хоћеш, видим, истину да знаш; треба да је заиста и знаш. Чуј ме дакле! Теби је познато да они, који кроте коње, не вецбају се на питомим и благим коњима него на јогунастим и тврдоустим. Они веле: узмогнемо ли укротити ове, лако ћемо с онима. Па како ја опет желим да с људима лако изађем на крај, набавио сам себи такву жену. Могу ли ја њу обавестити – ни по бриге с осталим светом.

АРИСТИП

Али, дозволи –

СОКРАТ

Знам шта хоћеш да кажеш: али ти, ево, не умеш да укротиш своју жену Ксантипу! Је ли тако?

АРИСТИП

Отприлике.

СОКРАТ

Да је могу зауздати – али то већ не иде. Најпосле –

6. ПРИЗОР

Еуклид, пређашњи

ЕУКЛИД

Обучен у Сократовим хаљинама.

Тако изгледа Ксеније из Ефеза.

АРИСТИП

Драги Ксеније, што још све неће бити данас од тебе!

ЕУКЛИД

Шта богови даду. Учитељу, не замери! Ја сам много слушао о твојој Ксантипи, али да је –

СОКРАТ

– тако зла!

ЕУКЛИД

Зла? Оштра је мало, ал' је најчеститија жена на свету а поштује те, да је [за] приповест.

АРИСТИП

Тихо Сократију.

Ипак си дакле успео!

ЕУКЛИД

Рекла ми је, додуше, да ће ми ископати очи ако се и насмешим на тебе.

АРИСТИП

Чувај се онда, Ксенија из Ефеза!

СОКРАТ

У шали.

А ја ћу те батином ако се насмешиш на Ксантипу.

АРИСТИП

Смеје се.

Онда се чувај Ксеније из Ефеза!

ЕУКЛИД

Да чудне науке! Куд сам ја доспео!

Чује се глас са позадине.

7. ПРИЗОР

Лајида, Алкивијад, Критија, Аполодор, пређашњи

ЛАЛИДА

Пришчи Сократију.

Мили и мудри Сократе, ево ти у друштво и Лајиде из Коринта.¹²

Загори ља.

¹² Коринт, град у Грчкој, недалеко од Ајине. Према леџенди, град је добио име по његовом оснивачу Коринтосу, поштомку бога сунца Хелиосу.

СОКРАТ

Слушао сам о теби, па ми је драго што си дошла.

АРИСТИП

Штета што није ту Ксанта. Горела би на две ватре.

ЛАЈИДА

А где је добра Ксанта?

СОКРАТ

Спрема вечеру. Да видиш само шта све расте на крушкама!

АЛКИВИЈАД

А ко ти је овај млад туђин?

СОКРАТ

Ксеније из Ефеза, нов ученик мој и ваш друг. Надам се да ће вам омили. Видиш, Ксеније, ово је Алкивијад, мој љубимац.

ЕУКЛИД

А ко не зна Сократа и Алкивијада! Знају вас све јелинске насеобине.

АПОЛОДОР

Алкивијада зацело с добре стране.

АЛКИВИЈАД

Само нек ме знају, било ма како.

СОКРАТ

Ово је вечито незадовољни Аполодор. Овако млад, па му је цео свет крив.

АПОЛОДОР

И јесте којешта свет тај. Зашто није бољи, лепши, паметнији.

ЛАЛИДА

Три увреде у исти мах! Пред Сократом ти свет није доста паметан, преда мном није доста леп, а пред Алквијадом није доста добар.

СОКРАТ

Ова слатка торокуша је Коринћанка Лајида, мудра и лепа као Аспазија.¹³

ЕУКЛИД

И кудикамо млађа...

ЛАЛИДА

Ксеније, ти си паметно момче. Можеш далеко дотерати. Ја пак идем у кућу да помогнем доброј Ксанти, која ме још и не познаје

Оде налево.

КРИТИЈА

А ја сам, Ксеније, Атињанин Критија.¹⁴ Морам сâм да се кажем, кад ме Сократ презире.

СОКРАТ

Ја заборавио. Уосталом, и јеси ми крив, што си се пре неки дан тако лудо опио. Пијан бити остави варварима; Јелин само пије, ал' се не опија.

КРИТИЈА

Лако је теби говорити, Сократе, кад много подносиш.

СОКРАТ

А ти се онда чувај кад ти је желудац тако плитак.

¹³ Асџасија (470–400. год. пре Христѡа), родом из Милеѡа, леѡиѡица и образована жена; била је Периклова љубавница.

¹⁴ Видети наѡ. бр. 4, на сѡтр. 18.

АПОЛОДОР

Ксеније, причај нам што о твом Ефезу. Какво ли је чудо ваша Артемида?¹⁵

ЕУКЛИД

Ефез је зацело најлепши град јелински, лепши је кудикамо од Атине, а живљи је већ те како! Колико је на свету језика, све можеш тамо чути. Град је одмах до мора, као ваш Пиреј, па се онда диже као дивни големи басамци.

АПОЛОДОР

А ваша Артемида?

ЕУКЛИД

Ту је опет ваша Палас Атина кудикамо лепша. Фидија¹⁶ је заиста највећи уметник.

8. ПРИЗОР

Ксанта, Мирта, Лајида (*Носе земљане шањире
и међу их на сѣо.*), пређашњи

АЛКИВИЈАД

Присѣјући Ксанѣи.

Нисмо се видели месец дана, честита Ксанта, па ме пун месец дана није нико изгдио.

КСАНТА

Мора бити да си за то време спавао.

¹⁵ Мисли се на чувени Артемидин храм у Ефесу.

¹⁶ Фидија (490–430. год. пре Хрисѣа), један од најзначајнијих сѣарогрчких скулѣѣора. Међу њознаѣим радовима јесу скулѣѣуре Зевса у Олимпѣји и боѣиње Аѣене на Акроѣољу.

АПОЛОДОР

Не веруј му, Ксанта, и истукли су га.

АЛКИВИЈАД

Мене? Тог живог нема.

КРИТИЈА

Ако није било, може бити још ове ноћи или сутра на скупштини.

АЛКИВИЈАД

Биће нас данас више, Аристип и Ксеније.

КСАНТА

Која као ђод и Мирџа, одлази и долази ђо ђоџреби.

Јеси л' чуо, Ксеније! Ове убојице хоће да те поведу, ал' те не дам ја.

ЕУКЛИД

Зашто не, и моје су шаке снажне, а од боја нисам презао никад.

КСАНТА

Добро, добро. Засад седите па једите. Требаће вам снаге и расположења.

АРИСТИП

Драги учитељу, буди нам и сад старешина. Бољег нећемо стећи.

СОКРАТ

У прочељу сам већ и тако, а сад једимо, што нам с пуно духа дадоше богови и сатири.¹⁷

ЛАЈИДА

Какви сатири?

¹⁷ Сатири су према легенди били шумски демони, ђолуљуди, ђолу-живоџиње. Приказивани су као ружна створења.

СОКРАТ

Питај Алкивијада.

КСАНТА

С чинијом у руци.

Ово је са сиром и с медом.

МИРТА

С ђуџом вина; ђуџа је окићена венцем од љубичица.

СОКРАТ

Дионисије, силни боже, и теби хвала!

АЛКИВИЈАД

Ксеније, седи уза ме!

КСАНТА

Никако. Он ће до мене и до Лајиде.

ЛАЈИДА

Ходи, ходи, Ефежане, домишљане!

МИРТА

Унела земљане пехаре без грика, окићене венцима од љубичице и меће их на сто. Доноси и веће венце; сваки метине по један на своју главу.

КСАНТА

Донела букџиње и метнула их гдегод.

Да погодите уста, чеда моја.

КРИТИЈА

Ја опет мислим да Ксенија треба да је у нашем друштву.

АПОЛОДОР

Ксанта зна шта ради.

КСАНТА

Ја своју не поричем. А ви ћете бити најпаветнији онда кад почнете већ једаред јести.

Сви грабе дрвеним кашикама из чиније и једу.

СОКРАТ

Ксеније! Први пут си у мојој кући; донео благослова!

АРИСТИП

Ксеније треба да се изљуби са свима.

КСАНТА

Од тог нема ништа.

АПОЛОДОР

За кога штедиш тог младића?

КСАНТА

Ћути – „Кисели!“

ЕУКЛИД

Па шта да радим дакле?

ЛАЛИДА

Пољуби се с пехаром.

ЕУКЛИД

Врло радо

Испразни.

АЛКИВИЈАД

Баш клизи. Ти би се умео и бити. Мораш с нама.

КРИТИЈА

Како би изневерио другове.

АПОЛОДОР

Ако неће, не треба нам уопште.

КСАНТА

У нейрилици.

Сократе! Сократе! Шта да радим?

СОКРАТ

Пусти га нек иде. А шта ће му шкодити који буботак.

КСАНТА

Зар и ти! А знаш –

ЛАЈИДА

И мени се јунаци боље допадају.

АРИСТИП

Онда већ мора с нама.

ЕУКЛИД

Па ја хоћу!

КСАНТА

Ал' ја нећу. Сократе! Да кажем?

СОКРАТ

Кажи!

АЛКИВИЈАД

Каква ли је ту тајна!

КСАНТА

Закуните се да је нећете одати!

СВИ

Дижу руке, смешно им.

Тако нам силнога Зевса!

КСАНТА

Ксеније – није Ксеније.

ЕУКЛИД

А да шта сам!

КСАНТА

Он је – она, Ксенија –

СВИ

А-а-а!

ЕУКЛИД

Сад се чисто стидим.

СОКРАТ

Смеје се.

И треба, ћери моја.

АЛКИВИЈАД

И ти девојка!

АПОЛОДОР

Слутио сам иако ниш.

КРИТИЈА

Хтео сам већ да се кладим.

АРИСТИП

За се.

Тај напоследку неће ни сâм знати је ли мушко или женско.

ЛАЛИДА

Зато не да Ксанта да се љуби!

ЕУКЛИД

Ал' с тобом смем сад.

ЛАЈИДА

Смеш, Ксенија!
Пољубе се.

КСАНТА

Слатка дечица!

АЛКИВИЈАД

Драга Ксанта, кад је већ тако, добро ми је дошло. Како би било да и Лајида преноћи овде. На улици може лако бити гужве.

КСАНТА

Зашто не. Ксенија нек јој је другарица. Пристајете ли?

ЕУКЛИД

Ако Лајида хоће...

ЛАЈИДА

С тобом хоћу врло радо.

АЛКИВИЈАД

Сад сам умирен. Знаш, Ксанта, можемо лако наићи на ученике Протагорине,¹⁸ који су на страни Клеоновој.¹⁹ Онда ће боја бити свакако. Клеон и тако мути за сутрашњу скупштину. Хоће Перикла да обори и да осујети рат против проклетих Мегарана.

КРИТИЈА

Да ми га је како ухватити!

¹⁸ Проџаџора (480–411. год. пре Христѣа), сѣтари ѓрчки философ, коџа је Плаѣон убрајао у софистѣе.

¹⁹ Клеон (?–422. год. пре Христѣа), шрџовац и аѣински државник шоком Пелойонескоџ раѣа. Велики шроѣивник Перикла, коџа је оѣѣу-живао за шроневѣру новца и шораз у Пелойонеском раѣу.

АЛКИВИЈАД

Ал' се и Харин оружа, а нисмо ни ми којешта. Сутра је одсуд-
на скупштина. Сви морамо тамо бити.

СОКРАТ

То се разуме по себи. Ходи и ти, Ксеније!

ЕУКЛИД

Да нисам Ксенија, ишла бих.

СОКРАТ

Међутим, слава боговима!

Просје мало вина на земљу.

СВИ

Слава им!

Чине што исто, зајим се куцају и пију.

АРИСТИП

Лајида, отпевај пеан!²⁰

КСАНТА

Ево и лире.²¹

ЕУКЛИД

Ја ћу је држати

Прими лиру.

ЛАЈИДА

С пехаром у руци, пева уз прајњу осталих.

Пијмо! Дуги су дани, кратке су ноћи!

Мирта! Пружи нам пехар, окићен венцем!

Точи! Пића ми дај, што рану ми блажи!

Вина! Синак што даде лепе Семеле!

Пијмо! Нека се с ђором ђор лако мења!

²⁰ Пеан – њесма њохвалница, у славу нечеђа или некођа. Извођена је обично хорски у прајњи лире или кићаре.

²¹ Жичани музички инструменти.

СВИ

Куцају се.

Пијмо! Нека се с ђором ђор лако мења!

АПОЛОДОР

Честита Ксанта! Зашто си Ксенију издала за момка?

КСАНТА

Да сте пристојнији. Но како се појавила неприлика –

АЛКИВИЈАД

Бар има Лајида друштва. Јеси ли задовољна, Ксенија?

ЕУКЛИД

А како не!

КСАНТА

То имаш мени захвалити.

СОКРАТ

Ксенија ти је и благодарна.

КСАНТА

Не чудиш ли се мом оштроумљу?

СОКРАТ

Мудра си ти жена.

ЕУКЛИД

Баш ти хвала!

Загрли Ксенију и љуби је.

СОКРАТ

Наздравље! Ал' ако је ипак Ксеније.

КСАНТА

Тргне се.

Наопако! Је ли да ниси Ксеније?

ЕУКЛИД

Нисам Ксеније, нисам. Тако ми свију богова!

СОКРАТ

У здравље лепе Лајиде!

СВИ

Куцају се.

Певај нам!

ЛАЛИДА

Пева:

И црна земља пије,
А дрво земљу пије.
А море ваздух пије,
И месец сунце пије!
Не грдите ме људи,
И мени што се пије!

АПОЛОДОР

Певаш ли ти, Ксенија?

ЕУКЛИД

Нисам још покушала.

ЛАЛИДА

Ја ћу те учити.

КСАНТА

Баш сам сретна што сам саставила такве две голубице.

СОКРАТ

За то мудро дело напијам теби у здравље! Ксенија, отпевај из захвалности помајци какву лепу песмицу.

ЛАЛИДА

Ја ћу за њу, кад не зна.

Пева:

Месец бледи је давно већ зашао мирно,
Влашчићи с њиме:
Ноћ је. Постеља моја самохрана, хладна –
Како ћу спати!?

АЛКИВИЈАД

Лајида је додуше певала, али је требала Ксенија. Морам је пољубити!

КСАНТА

Нипошто! Не дам па не дам.

АЛКИВИЈАД

А зашто не! Са мном зацело пре, нег с твојим Сократом. Ле-
пота се љуби, а не мудрост.

СОКРАТ

Шта! Шта! Ти, торокало, ти још мислиш да си лепши од мене!?

АЛКИВИЈАД

То виде и слепци.

СОКРАТ

Ја ћу ти доказати да ниси. Само ми одговарај на питања.

КСАНТА

Аха! Једва једаред.

СОКРАТ

Могу ли лепи бити само људи или и ствари иначе?

АЛКИВИЈАД

И ствари, разуме се; на пример коњ, мач, гривна.

СОКРАТ

Зашто си те ствари поређао једну за другом кад нису сличне?

АЛКИВИЈАД

Зато што су од природе или од нас људи удешене тако да одговарају правој сврси својој.

СОКРАТ

Добро. Нашто су нам дакле очи?

АЛКИВИЈАД

Да гледамо, разуме се.

СОКРАТ

Видиш, море, онда су моје очи лепше од твојих.

АЛКИВИЈАД

Како то?

СОКРАТ

Тако, што твоје очи виде само право, а моје избуљене, и десно и лево.

АЛКИВИЈАД

Онда су у рака најлепше очи.

СОКРАТ

И јесу, а природа му их чува.

АЛКИВИЈАД

Па добро, што се тиче очију, али нос?

СОКРАТ

Опет је мој лепши – ако су нам богови дали носеве да њима миришимо. Видиш, твој нос иде право доле, а мој, прчаст, прима мирисе са свију страна. Уз то је угнут, те се не диже између очију као какав зид, ко твоја носина.

АЛКИВИЈАД

Кад је тако, онда ми не мораш доказивати да су ти и уста лепша. Јер ако су само зато ту да се њима гризе, одгришћеш зацело већи комад него ја.

СОКРАТ

Разуме се. Па како су ми усна кудикамо дебља од твојих, то су ми онда и пољупци сочнији. При свем том, пуштам те да пољубиш Ксенију.

КСАНТА

Дигне се.

Али ја не дам, ни теби, Алкивијаде, с твојим финим, ни теби, Сократе, с твојим сочним уснама.

СВИ

Смеју се и куцају се.

КСАНТА

Боље ће бити да отпевате коју.

АЛКИВИЈАД

Као да је то боље него љубити. Хајд', Аполодоре, певај ти, кад о твојим пољупцима нема ни говора.

АПОЛОДОР

Пева:

Гле, само жену, коју роди море то!
По цео дан се кашто смеје весело,
Види л' је туђин, мора је похвалити:
На целом свету нема такве женице,
Ни боље нема па ни умиљатије!

А наскоро, па страшно је и гледати,
Ни близу не смеш њој, таква је горопад;
Кô гуја, кад јој ситну штенад одузмеш.
Па немила је, страшно је и гледати,
Ма дошô ко, ил' друг ил' зао душманин.

Е, тако често бива с морском пучином:
И не миче се, те је свим лађарима
Најмилија. Ал' често бесно издиже
Увис таласе с грмљавином страхотном.

Таква је, знај, у души својој женица:
Променљива кô морска што је пучина.

СВИ

Куцају се и кличу.

Таква је, знај, у души својој женица:
Променљива кô морска што је пучина.

КСАНТА

Што не кажете одмах и име те жене, на пример, Ксантипа.

СОКРАТ

А кад си ти умиљата?

КСАНТА

Сократе! То је увреда.

Јеца.

ЛАЛИДА

Гадни Сократе, што вређаш нашу честиту помајку! Је ли то
хвала што ти трпи „сочна“ усна твоја?

АЛКИВИЈАД

Не дам ни ја нашу помајку!

ЕУКЛИД

Најчеститију Атињанку!

КСАНТА

Ви сте моја добра деца! Да, тако он увек, па ја онда излазим
на глас као оштроконђа и зла жена.

ЛАЈИДА

Опрости му! Ено, видиш, како се смешка.

КСАНТА

Дабоме, да ћу му опростити. А шта знам радити, кад је већ мој.

ЛАЈИДА

У славу измире отпеваћу моју најмилију песму.

АРИСТИП

Певај, Лајида, тако нам годи!

ЛАЈИДА

Пева:

Љубави боже, ти светом што владаш!
Љубави боже, ти благу се ругаш!
Мирујеш као санак на лепу образу женском!
Сад си на мору, сад си на суву, тамо си, ту си!
Јачи си ти и од богова силних!
Како да нећеш свладати људе,
Робове твоје!

*Устала за време њесме, узела Ксантју за руке и почела њо
такју израти као неко коло. Помало, ња се ухвати Аристип,
Айолодор и Крипија. Алкивијад узео Мирју, која је досад шо-
чила вина, и придружи им се. То све чине певајући. По свр-
шењу њесме разиђу се складно на своја места.*

СОКРАТ

С њехаром у руци.

Лајида, твоја је песма дивна, као и цела „Антигона“ великог нашег Софокла. У твоје здравље!

АРИСТИП

Придружујем се Сократу.

АПОЛОДОР

А сад хајд'мо. Треба да смо при свести кад нас нападну. Пи-
јан човек није низашта, брзо подлегне.

АЛКИВИЈАД

Ја сам тек сад расположен.

КРИТИЈА

Ех, то је опасан тренутак.

АРИСТИП

Лаку ноћ, Ксенија! Богови ти били у помоћи!

КСАНТА

И сутра је дан.

АЛКИВИЈАД

Полази, за њим Критија, Аполлор и Аристип, кличући.
Лаку ноћ!

АЛКИВИЈАД

Удесио ђесму. Остали га праће; ђесма се чује све мање
и мање.

Говоре ми цурице,
Маториш, Анакроне,
Узмидер огледало,
Глава ти је ћелава,
Сиђе време на теме!

9. ПРИЗОР

Сократ, Ксанта, Лајида, Еуклид, Мирта

КСАНТА

Сјремајући, ђомажу јој Лајида и Мирџа.

Ћелав јеси, Сократе, ал' матор ниси. А ти, Ксенија, шта велиш на ово све?

ЕУКЛИД

Да први дан науке врло лепо почиње.

СОКРАТ

Видиш да Атињанима не смета озбиљност сутрашњег дана.

ЕУКЛИД

Збиља! Ви сте нешто говорили о скупштини. Сме ли се ићи тамо?

СОКРАТ

Зашто не. Бићемо уза те. Само што мораш опет бити Ксеније.

ЕУКЛИД

То није тешко.

КСАНТА

Ал' сад је доста. Треба лећи.

Пође.

ЛАЈИДА

Богови те чували, Сократе!

За Ксанџом.

ЕУКЛИД

Кад већ мора бити —

Оду сви и Мирџа.

СОКРАТ

Сам.

О овом се случају даје мудровати... (*Напоочио вина себи.*)
Како гласи она песма?

Певуца тихо.

Како да нећеш свладати људе,
Робове твоје!?

Тихо се смешка и лажано испија чашу, међу њим.

ЗАБЕСА

ДРУГИ ЧИН

Истиа баиџи. Јуџиро.

1. ПРИЗОР

Ксанта, доцније Лајида, па Мирта

КСАНТА

Спрема доручак: сира, меда, воћа, хлеба. Једе и спрема.
Да нас је синоћ какав туђин гледао и слушао, добио би лепа појма о нама. „Зар је то Сократ?“ – питао би. „Зар тако учи своје ученике“ – питао би. „Та то је развратник!“ – рекао би. „Прима младе цуре у свој стан!“ – рекао би. „Пије с младим људима!“ – рекао би. „О мудрости ни трага ни гласа! Све саме лакрдије!“ О! Тако би тај говорио и, чини се, да би имао право. Али ја знам, како је.

ЛАЈИДА

Слева.

Добро јутро, драга Ксанта! Ево ме, ево, да ти помогнем.

КСАНТА

Хвала ти, ћери моја! Спремила сам већ и сама све, знаш, као сваки дан. А како си спавала?

ЛАЛИДА

Мало у нейрилици.

Врло добро. Синоћна ми је забава тако годила.

КСАНТА

Шта ради Ксенија?

ЛАЛИДА

Спава још.

КСАНТА

Сирото дете. Код куће су је чували као очи у глави, а овде прво вече па теревенка. Али немој мислити да је то тако увек. Знаш – друштво...

ЛАЛИДА

Не може Сократ у пријатну друштву бити исти, који је у Ликејону.²²

КСАНТА

Тако је, ћери моја! Сваки је човек друкчији у служби, а друкчији иначе. Аратос их било, да су и у обичном животу затегнути и укочени. Ко би их поднео!

ЛАЛИДА

Имаш право, драга Ксанта. Знам у позоришту, кад приказују жалосне игре наших песника. Свакој особи је суза у оку чим се покаже. Па тако до краја. Зар се нису умели смејати? Та то знају и богови!

КСАНТА

Како не.

ЛАЛИДА

Тако замишљах себи и Сократа.

²² *Видети нај. бр. 10, на сџр. 24.*

КСАНТА

О, слатко дете моје! Дабоме да је такав. Кад треба да је озбиљан – озбиљан је, кад треба да је добре воље – добре је воље.

ЛАЈИДА

Та живот је ово, што проводимо. Мора бити и буре и ведрине.

КСАНТА

Загрлила бих те за те речи.

ЛАЈИДА

Па загрли, Ксанта!

Грле се.

КСАНТА

А казаћу и Сократу, да зна, како има паметну гошћу.

ЛАЈИДА

А где је Сократ?

КСАНТА

Право да ти кажем, и он спава. Али, ћери моја, седи овамо па једи! Има свачег.

ЛАЈИДА

Села ња једе.

Заиста је пријатно овде.

КСАНТА

Кућа с баштом је наша, а осим тога што дадну богови. Ал' док сам ја ту, биће за нас доста. Знаш, мој Сократ се не зна у кући ни окренути.

ЛАЈИДА

Зацело те пита, да научи штогод.

КСАНТА

Тако се чини. Али на крају крајева опет излази да он зна све боље.

ЛАЛИДА

И кућу водити? Кувати? Шити?

КСАНТА

Све ти тај зна, али – речима. Делом никад ништа.

ЛАЛИДА

Ипак вам је добро.

КСАНТА

Њему не треба ништа. Која маслина и комадић хлеба; зими не осећа хладноћу, лети топлоту.

ЛАЛИДА

А – не замери! – је ли код куће добар или цандрљив?

КСАНТА

Наопако, да је и он цандрљив! Овако се ја испраскам – или исплачем – а он? Он ведар и расположен, па ме тек пецне. Чула си.

ЛАЛИДА

Видело се да је била шала.

КСАНТА

Тако и са Ксенијом. Али, збиља! Где је то дете? Мирта, Мирта!

МИРТА

Дошрчи.

Шта желиш?

КСАНТА

Иди види шта ради Ксенија!

ЛАЈИДА

Не, не. Зашто да је будим.

КСАНТА

Време је да устане. Сад ћу ја сама.
Пође.

ЛАЈИДА

Не, Ксанта, врло је стидљива.

КСАНТА

Нисам то синоћ опазила.

ЛАЈИДА

Покушај ти, Ксанта, бити час мушко, час женско. Остани –
идем ја.
Оде.

КСАНТА

А ти, Мирта, донеси воде из бунара.

МИРТА

Чини.

Код вас је тако лепо, Ксанта! А ти си тако добра.

КСАНТА

Биће ти још боље, дете моје, кад си ме разумела. Само ме
слушај, а чувај се ових раскалашних младића.

МИРТА

Нису ме дирали.

КСАНТА

С Ксенијом се можеш слагати.

МИРТА

И хоћу. Приања ми души.

Оде за њослом.

ЛАЈИДА

Извирује.

Пробудила се и сад ће доћи.

2. ПРИЗОР

Лајида, Еуклид, Ксанта

КСАНТА

Добро јутро, Ксенија! Како си спавала?

ЕУКЛИД

У женском оделу.

Особито, Ксанта, а то имам теби захвалити.

Заљрли је.

КСАНТА

Но, но, голубице моја. Баш сам добро учинила. Чисто осећам како је од Сократове мудрости и на мене пао који зрачак. Али, децо, једите!

ЕУКЛИД

Сео ња јеје.

Падао такав зрачак још чешће на тебе! Али где је Сократ? Чисто му не смем пред очи.

КСАНТА

Зашто?

ЕУКЛИД

Видео ме је синоћ у мушком оделу, а не приличи ми.

КСАНТА

Сократ је на то већ заборавио.

ЕУКЛИД

Тим боље, бар се могу прибрати. Ходи, Лајида, овај је сир изврстан.

ЛАЈИДА

Села до Еуклида.

Ево ме, ево!

Хране једно друго.

КСАНТА

Голубице моје! Аја? Гле! Тамо на крушки као да је још оног златног плода.

Оде тамо ња и заиђе, да се не види.

ЛАЈИДА

Заљрли Еуклида једном руком.

Слатка моја Ксенијааа!

ЕУКЛИД

Заљрли шакођер Лајиду.

Да среће моје изненада!

ЛАЈИДА

Ти ме нећеш заборавити, је ли?

ЕУКЛИД

Никад, Лајида! Ал' ни ти мене?

ЛАЈИДА

Никад, па никад.

ЕУКЛИД

Само да ме старатељ не ухвати.

ЛАЛИДА

А зашто да те хвата?

ЕУКЛИД

Ко би га знао. Врло је строг.

ЛАЛИДА

Ми ћемо умаћи. Али, док не дође по тебе, прими ово.

Пољуби га и скочи.

ЕУКЛИД

За њом.

Морам ти вратити.

КСАНТА

Иза кулиса.

Ксенија! Лајида!

ЕУКЛИД

Чекај, бако!

Ухвати Лајиду и љуби је.

ЛАЛИДА

Зајрли га, љубе се.

Слатки мој!

КСАНТА

Децо моја несташна! Љубите се готово као момче и девојче.
Али знам да је то тек шала. Него, ко ће се попети на дрво да
ми скине кесице?

ЕУКЛИД

Ја, Ксанта. У Ефезу нема дрвета на којима се нисам попела.

Заиђе на дрво и ђење се.

КСАНТА

Кесе не отварај. Баци ми их, какве су.

ЕУКЛИД

На крушки, склоњен за лишће.

Нећу, нећу. Али овде је више так'их кеса. Ево (*Сћушћиа неко-
лико кеса Ксанћии у крило.*) Сад више нема ниједне.

ЛАЈИДА

Сиђи се, Ксенија!

ЕУКЛИД

Одавде се види улица, далеко, далеко. Охо! Два се странца приближују. Да није потеря.

КСАНТА

Но, лепо ћу је дочекати.

ЛАЈИДА

Остани онда горе. Тамо те неће нико тражити.

ЕУКЛИД

Упутили се баш овамо.

КСАНТА

Да видимо шта хоће.

3. ПРИЗОР

Ликомед, Неокле, пређашњи

ЛИКОМЕД

60 год. нацрнио косу, браду и бркове.

Били вам богови у помоћи. Реците нам, јесмо ли погодили честити дом мудрога Сократа?

КСАНТА

Погодили сте га. И вама нек су богови наклоњени.

ЛИКОМЕД

Ми смо са острва Сама²³ и ради смо да говоримо са Сократом. Јеси ли ти можда његова честита газдарица?

КСАНТА

Јесам. А ко си и шта си ти, па овај с тобом?

ЛИКОМЕД

Ја сам трговац по имену Фриниг, а ово ми је брат Фанија, софиста.²⁴

КСАНТА

Да нисте ви како из Ефеза?

ЛИКОМЕД

Нисмо. Били смо додуше тамо, ја већ често, као трговац.

КСАНТА

А познајете ли младу Ксенију?

ЛИКОМЕД

Сад први пут чујемо за њено име.

КСАНТА

Ево, ово је. (*Показује на Лајиду*). И она је ученица Сократова.

НЕОКЛЕ

40 год. нацрнио иначе своју црвену косу и браду.
Зар хоће и женске у филозофе?

ЛАЛИДА

Зашто не, ако имају памети за то.

²³ *Осџрво Самос налази се у Еџејском мору, у јуџоисџочном делу Грчке. У џо време било је значајни џрџовачки ценџар.*

²⁴ *Виџџи наџ. бр. 2, на сџџр. 16.*

ЛИКОМЕД

Да видиш, ћери, ни људи²⁵ нису за тај посао ако су глупави.

КСАНТА

Па шта желите, јер нешто мора да хоћете?

ЛИКОМЕД

Желимо Сократа. Је ли дома?

КСАНТА

Јесте, али он је с ученицима најрадије у Ликејону.²⁶ Идите тамо.

ЛИКОМЕД

Ми не знамо где је то.

КСАНТА

А како сте погодили овамо?

ЛИКОМЕД

Сократов дом треба да зна Јелин.

КСАНТА

Причекајте. (*Пође ња се враћи и узме Лајиду за руку.*) Ходи и ти са мнош.

Оду. Мирџа се раније уклонила.

ЛИКОМЕД

Тихо Неоклу.

Нису нас познали.

²⁵ У време старије Грчке, као и у српској култури све до новој доба, била је у језичком погледу подела на људе и жене. Жене нису имале право гласа у политичком и јавном животу и нису смеле да присуствују озбиљним мушким разговорима.

²⁶ Видети нај. бр. 10, на стр. 24.

НЕОКЛЕ

Обзире се, њихо.

Нек је тако и на скупштини, иначе тешко нама.

ЛИКОМЕД

За отаџбину све и сва. Да би боље било да су наши мировали и поштедили атинског изасланика, разуме се по себи. Али, шта је ту је. На скупштини морамо бити подалеко један од другог.

НЕОКЛЕ

На сваки начин. Ако ухвате једног, да други може одбећи.

ЛИКОМЕД

Зацело ће решити – рат.

ЕУКЛИД

С дрвеша, њихо.

Без икакве сумње.

ЛИКОМЕД

Пренеражен.

За име богова, та нас прислушкују!

НЕОКЛЕ

Вади скривен нож и жури дрвешу.

Ти мораш умрети!

ЕУКЛИД

Ал' ја нећу.

Пужа се навише.

НЕОКЛЕ

Боље твоја глава, нег наше.

Пужа се.

ЕУКЛИД

Немој бити луд, Неокле!

НЕОКЛЕ

Застао.
Зар ме знаш?

ЕУКЛИД

И тебе и Ликомеда, иако сте црни.

ЛИКОМЕД

А ко си ти?

ЕУКЛИД

Тихо.
Еуклид из Мегаре.

НЕОКЛЕ

Откуд овде?

ЕУКЛИД

О том други пут. Сад се знамо, а знајте и то да сам ваш савезник откад знам. Зашто сте ту?

ЛИКОМЕД

Можемо л' ти веровати?

ЕУКЛИД

Тако ми богова! Али откуд ви код Сократа?

ЛИКОМЕД

Да приметимо траг. Оно си друго чуо.

ЕУКЛИД

Ја сам овде девојка, Ксенија из Ефеза.

НЕОКЛЕ

Ти би онда била већ друга Ксенија.

ЕУКЛИД

Мир! Ево Сократа. Иначе се не знамо, било ма шта!

4. ПРИЗОР

Сократ, пређашњи, Лајида (*На шренушак. Доцније.*)
Мирта, па Ксанта

СОКРАТ

Да сте ми здрави! Чуо сам већ ко сте и откуда сте. Седите и
кусајте!

Сео.

ЛИКОМЕД

На јелу хвала.

СОКРАТ

По вољи.

Јеје.

ЛИКОМЕД

Примаш ли ми брата за ученика?

СОКРАТ

Зар овог брадоњу?

НЕОКЛЕ

Мој брат случајно дође са мном.

СОКРАТ

А ја се обзирем да видим какво момче.

НЕОКЛЕ

Та јесте, мало је смешно кад ме доведе амо. Извини и допу-
сти да поновим питање мога брата.

СОКРАТ

Хе, брадато чедо моје, ако си софиста, како да ти истерам из
главе што си већ стрпао у њу?

ЛИКОМЕД

Тако што боље гони лоше.

СОКРАТ

Ако је јаче, што ретко бива.

НЕОКЛЕ

Из твојих уста је свакако јаче.

СОКРАТ

Да је тако не би владала обмана и глупост. Уосталом, ја знам само за једно једино добро а то је истина.

ЛИКОМЕД

Ко истину не би исповедао! Ал' опет, хм, не може се баш свакад...

СОКРАТ

Зашто не?

ЛИКОМЕД

Ја као трговац не могу, бар не би мудро било да муштерији кажем пошто сам купио који еспап.

СОКРАТ

А која муштерија то пита! Најпосле, зар твој пут и труд не стају ништа?

ЛАЈИДА

Се лађано појави с оне стйране крушке и зове тйихо Еуклида, на тйшо се овај сйусйи и са њом оде налево.

ЛИКОМЕД

Стају, те како!

СОКРАТ

Само што ви то све прецењујете. Је ли то онда добро и истинито?

ЛИКОМЕД

По мене је добро.

СОКРАТ

А истина?

НЕОКЛЕ

То се двоје, истина и добро не слажу увек, а још мање су једно исто. Слушај ме! Ако се ја задовољим с два будаласта човека, па им кажем да су будале, онда је то истинито, али добро није, бар по мене није, јер ће ме зацело избити.

СОКРАТ

Треба умети бити и мученик за своје уверење.

НЕОКЛЕ

Ја се баш не отимам о такав ловор.²⁷

СОКРАТ

Па шта би се онда трпао у њихову свађу!

ЛАЛИДА

Долази слева, пребацила оџришач преко главе ње заклонила лице.

Да докаже да су се оном приликом завадила три будаласта човека.

СОКРАТ

Врло згодно.

НЕОКЛЕ

Твоја школа, Сократе. Ал' опет зато није прави одговор.

СОКРАТ

Одговор би био: с будалама се не свађати. Јеси ли био уверен да су она двојица будале?

²⁷ Ловоров венац је у старозрчкој традицији био симбол победе, мира; додељиван је победницима на песничким надметањима.

НЕОКЛЕ

Јесам.

СОКРАТ

Истину си дакле знао. Шта тражиш још?

ЕУКЛИД

Улази здесна, пребацио оџришач као Лајида.
Батине.

ЛИКОМЕД

Да мудре речи.

ЕУКЛИД

Ал' немудра посла.

НЕОКЛЕ

Гледа десно и лево.
Која је од вас лепа и паметна Ксенија?

ЛАЈИДА

Ја сам лепа.

ЕУКЛИД

Ја сам паметна.

НЕОКЛЕ

Тако ми Иракла!²⁸ Да какав ли сам ја?

ЕУКЛИД

Не врло леп.

ЛАЈИДА

Не врло паметан.

НЕОКЛЕ

Сџане између њих.
Која је дакле Ксенија?

²⁸ *Херакле, ђолубоџ; син Зевса и Алкмене.*

ЛАЈИДА и ЕУКЛИД

У истом доба јружиле руке према позадини, оћкуд се појавила Мирта с оћришачем преко главе.

ЛИКОМЕД

Сократе! У твојој се кући збивају чини и чаролије. И трећа Ксенија појавља се већ. Хоће ли бити краја?

СОКРАТ

Расположен, Неоклу.

Кад су три, буди Парид међу њима. Ево ти јабука и подај је Ксенији, али правој.

НЕОКЛЕ

Прима јабуку, у нећрилици.

Помози, брате!

ЛИКОМЕД

Жао ми те је, али – што ти је криво, кад си у таком лепом друштву?

ЛАЈИДА, ЕУКЛИД, МИРТА

Око Неокла омоћавају за дужачком ћраком, израјући и певајући:

Пружи нам брзо јабуку твоју,
Париде лепи!
Пази шта радиш, праведан буди,
Париде лепи!
Срдња да наша не згоди тебе,
Париде лепи!²⁹

НЕОКЛЕ

Омоћан.

Тако ми Афродите! Ово је чудо десето! Је ли ово баш твоја кућа? И јеси ли најпоследње ти заиста Сократ?

²⁹ Алузија на мит о Парису, на јабуку раздора коју је бацила божиња Ерида као награду за лепоћу, што је изазвало спор између божиња Хере, Афродите и Аћине, а ћресуду је донео Парис.

ЛАЈИДА, ЕУКЛИД, МИРТА

Ближе се певајући Ликомеду с другом ираком.

Срдња да наша не згоди тебе,
Париде лепи!

ЛИКОМЕД

Бежи око сивола.

Помози, Сократе!

СОКРАТ

Против оваких божица не могу ни ја ништа.

КСАНТА

Појави се и чуди се.

ЛИКОМЕД

А ти ми допусти да ти и ја будем ученик.

СОКРАТ

Ако Ксанта хоће.

КСАНТА

Неће, неће никако. Ученици Сократови не смеју се бојати.

ЛИКОМЕД

У шали.

Ни тебе?

КСАНТА

Ериније³⁰ те однеле! Ако ти дођем ближе!

ЛИКОМЕД

Немој тако, бићеш пословица.

КСАНТА

Ал' ти Сократ никад.

³⁰ *Ериније, богиње освете и проклејства које кажњавају кршење древних закона.*

ЛАЈИДА, ЕУКЛИД, МИРТА

Певају Ликомеду:

Кажидер сада паметну речцу,
Париде лепи!

КСАНТА

Кад би му пала на ум.

ЛИКОМЕД

Честита Ксанта, што смо ти учинили те нас тако ружиш?

КСАНТА

Ти си почео.

ЛАЈИДА, ЕУКЛИД, МИРТА

Неоклу.

Хоћеш ли моћи слободан бити,
Париде лепи!

НЕОКЛЕ

Ослободио се њраке, Лајиди.

Буди бар ти блага према мени, другарице лепа! Хоће да је
ухвати за руку.

ЛАЈИДА

*Пружила руку да се одбрани и нацрни је о бради
Неокловој.*

Лажни, Париде!

Одбежне, за њом Еуклид и Мирџа.

НЕОКЛЕ

Збуњен.

Та ја кô мислим – о – а где су?

КСАНТА

Оде. Није то јабука за тебе.

Оде.

ЛИКОМЕД

Једва једаред можемо рећи коју.

НЕОКЛЕ

Примаш ли ме дакле?

СОКРАТ

Зашто не. Дођи предвече у Ликејон.

НЕОКЛЕ

А шта ћемо дотле?

СОКРАТ

То је ваша ствар. Идите на пијацу, забављајте се, радите што раде и други. Дан ће брзо проћи.

ЛИКОМЕД

Не замери. Ми идемо.

НЕОКЛЕ

Богови те чували!

СОКРАТ

У здрављу!

ЛИКОМЕД и НЕОКЛЕ

Оду према позаднини.

5. ПРИЗОР

Сократ, доцније Еуклид, па Лајида, затим Алкивијад
па Аристип, па Ксанта, најпосле Тимандра

СОКРАТ

Сам.

Не бих рекао да су баш тако страшни филозофи. Нису баш ни жедни науке. Биће пре да су уопште радознали.

ЕУКЛИД

Улази.

Одоше ли ти људи? Ала су неспретни. Јесу ли Самљани³¹ сви такви?

СОКРАТ

А ко би их знао. Тек ми се чини да онај Фанија неће дуго бити ђак.

ЕУКЛИД

И мени се чини. Зар сумњаш штогод?

СОКРАТ

Не могу ништа рећи, али, ако су они са острва Сама као ти из Ефеза...

ЕУКЛИД

Немој, Сократе, да чују. Пропао сам.

СОКРАТ

Тебе чувам ја, али се чувај и ти.

ЕУКЛИД

Ја се не излажем нигде.

ЛАЛИДА

Улази.

А где су наши другови? Однесе ли Парид јабуку?

СОКРАТ

По свој прилици.

ЛАЛИДА

Ал' ако су какви неваљалци?

ЕУКЛИД

Можда их је послао персијски цар да му за харем набаве девојака. Ја се већ сад бојим.

³¹ *Сћановници острва Самос. Видејти и нап. бр. 23, на сѣтр. 62.*

ЛАЈИДА

Смеје се.

Шта да рекнем онда ја?

АЛКИВИЈАД

Улази с њозадине.

Молим те, Сократе, какви су то људи изашли из твоје баште?

СОКРАТ

Један је трговац а други је филозоф.

ЛАЈИДА

Мудрост сам му скинула с браде. Гле, само! Прала сам и прала, али та црна маст не иде доле.

АЛКИВИЈАД

То је сумњиво. Идем.

ЕУКЛИД

Брзо.

Причај нам боље како сте провели ноћас. Је ли било боја?

АЛКИВИЈАД

Те како!

АРИСТИП

Улази с њозадине.

АЛКИВИЈАД

Слушајте само! Идемо ми, кад спазимо руљу. То су они Протагорови, који уз то држе с Клеоном.³² Одмах истргнемо мачеве, па јуриш у њих. Тако су били изненађени да смо их намах разбили. Ја сам био први и мој противник неће више жртвовати боговима. Од нас је страдао једини „Кисели“, ал’ не опасно.

³² Видејши нај. бр. 19, на сѣтр. 41.

СОКРАТ

А Критија?

АЛКИВИЈАД

Тај је сад на пијаци и ради за Перикла. Слушај даље! У том комешају пострадасмо жедни те свратисмо у неку крчму. Па како су врата била затворена, разбијемо их, крчмара истерамо хладном водом из постеље и натерамо га да се својим рођеним вином опије.

АРИСТИП

Тихо Еуклиду.

Знаш ли ко су та двојица?

ЕУКЛИД

Тихо.

Не знам.

КСАНТА

Уђе и узме Еуклида за руку, Аристипију.

Себи руке!

ЕУКЛИД

Пренемаже се.

Добра Ксанта, како ме чуваш; баш ти хвала!

ТИМАНДРА

С ђозадине, Ксанџи џихо шайће.

КСАНТА

Тако. То је лепо. Сократе, долази нам предвече Аспазија на посело; хоће да нас све поведе к себи.

СОКРАТ

Добро нам дошла.

КСАНТА

Тимандри.

Радујем се што ће доћи. (*Тимандра оде.*) Но, Ксенија, ту ћеш имати лепа друштва. Над свима је дивна Симета. Можеш ли веровати, кад ти ја кажем.

ЕУКЛИД

Зар тако пуно лепих девојака! О, ала ми је драго.

ЛАЈИДА

Зар се радујеш, Ксенија?

ЕУКЛИД

Како не бих свом друштву.

ЛАЈИДА

Ја тамо нећу. Да вас гледам како падате ничице пред Аспазијом и Симетом, за коју се и честита Ксанта одушевљава.

АЛКИВИЈАД

Штета што нећеш. Тамо се лепо проводи. Најпосле, видећемо. Доћи ће Аспазија сама а њој нећеш моћи одолети. Но, сад имам важнија посла. Сократе, хајд'мо на скупштину!

СОКРАТ

Не знам баш...

АЛКИВИЈАД

Шта! Сократ да не дође, кад се тиче Перикла!

СОКРАТ

Перикле је човек, који ће се умети одбранити сâм.

АЛКИВИЈАД

Али сад се тиче и отаџбине. Море, тим дрским Мегаранима треба показати.

СОКРАТ

Има ту млађег света.

АЛКВИЈАД

Нема, ниједан глас није наодмет. Зар би хтео да Клеон отме маха? Шта мислиш! Клеон и Менон!³³ Ти би људи обедили и богове, а камоли људе. Немој да не дођеш. На тебе рачунамо сви, особито ученици твоји, којима си узор. Па сад у овом кобном тренутку...

СОКРАТ

Смешка се.

Доста, доста, Алквијаде, доћи ћу. Како не бих. Хтео сам тек да видим како ћеш и шта ћеш, ако не усхтем. Добро умеш.

АЛКВИЈАД

Онда довиђења.

Оге.

ЕУКЛИД

Могу ли, Сократе, и ја на збор?

КСАНТА

Наопако!

АРИСТИП

Бићу и ја тамо.

КСАНТА

О, баш тебе требају.

СОКРАТ

Аристип зна где стоје туђини. А Ксенија нек се обуче у мушко одело.

КСАНТА

Пљесне рукама.

Сократе!

³³ Менон, јунак Плаћоновог и Сократовог дијалога.

СОКРАТ

Па добро; дођи и ти да је чуваш.

КСАНТА

Склопи руке над главом.

Сократе!

СОКРАТ

Ходи, Аристипе! А ти, Ксенија, дођи. Ми ћемо лагано напред.
Стићи ћеш нас.

Оде с Аристипијом.

ЕУКЛИД

Хвала ти! А ти се, Ксанта, не срдди! (*Загрли је и пољуби је.*)
Добра моја Ксанта. Послушаћу те увек. Идем и Аспазији.
Налево.

6. ПРИЗОР

Ксанта, Лајида, доцније Еуклид

КСАНТА

Одобровољена.

Неваљала моја Ксенија. Не знам што сам је тако заволела.

ЛАЈИДА

Не може више да задржи сузе.

Ху-ху-ху!

КСАНТА

А шта је то с тобом, ћери моја?

ЛАЈИДА

Ах, Ксанта, зар ниси чула?

КСАНТА

Шта сам требала чути, храно моја?

ЛАЛИДА

Алкивијад је тако лакоуман.

КСАНТА

Он није никад ни био друкчији.

ЛАЛИДА

Хвали лепу Симету –

КСАНТА

Шали се.

ЛАЛИДА

Шала му је сад озбиљна.

КСАНТА

Знаш, и тебе сам заволела. Па бих чисто радије видела да оставиш тог ветрогоњу, тог Алкивијада. Лајида, Аристип је бољи момак и поузданији...

ЛАЛИДА

Кад ће то бити! Али сад, сад. Па онда – зар ниси чула како се Ксенија радује што ће Аспазији и у друштво лепе Симете?

КСАНТА

Шта је онда опет то! Иде у девојачко друштво.

ЛАЛИДА

То је тек оно!

КСАНТА

Ја ту не видим никакво чудо. Та и Ксенија је девојка.

ЛАЛИДА

Таман! Ху-ху!

КСАНТА

Говори, говори! Олакшај срцу!

ЛАЈИДА

Покрије лице.

Да је Ксенија ни пò јада. Али то је Ксеније...

КСАНТА

Какав Ксеније?

ЛАЈИДА

Ксеније из Ефеза – кад ти ја кажем. Ху-ху-ху!

КСАНТА

Дете моје, не разумем те.

ЛАЈИДА

У ухо Ксантѝи.

Ксенија је – момак!

КСАНТА

Ћери моја, ти си пила вина! Какав момак!

ЛАЈИДА

Ја ти се заклињем. Ху-ху!

КСАНТА

Почиње схваћати.

Момак?

ЛАЈИДА

Повлађује главом.

Ху-ху !

КСАНТА

Убезекнуѝа.

Момак?! – О, тај лупеж! Та битанга! Па је и мене пољубио!
(Брише образ.) И ти ћутиш!

ЛАЛИДА

Обрекла сам му. Али сада, кад се радује да иде лепој Симети – сад нећу више.

КСАНТА

Тако ме преварити! Ух, кад помислим (*Покрије лице ситидљи-во.*) шта је све могло бити... Зна ли Сократ?

ЛАЛИДА

Не унем ти рећи.

КСАНТА

Битанга! А мислила сам да су нечиста посла. Па онда – ох! – мора се ћутати па мора.

ЛАЛИДА

Те како се мора! Мене ради.

КСАНТА

И моје куће ради. Ох, већ ме гуши, овде ме гуши.

ЛАЛИДА

Немој да те гуши. Заборави, а мени како било.

КСАНТА

Не могу оћутати. Бар њему морам казати. Но, ево га!

ЕУКЛИД

У Сократову оџришачу; хоће да се ишуња.

КСАНТА

Нећеш! (*Ухвати се за.*) Лупежу, битанго, вуцибатино!

ЕУКЛИД

Бајаџи изненађен.

Зар тако, честита Ксанта? Је ли то твоја наклоност?

КСАНТА

Каква наклоност, обешечаће! Тако се вара честита кућа Со-
кратова? Тако ти према мени!

ЕУКЛИД

Добра Ксанта, ја те не разумем.

КСАНТА

Сад ћеш ме разумети, ти, ти, Ксеније, а не Ксенија!

ЕУКЛИД

Какав Ксеније?

КСАНТА

Ти си момак, а не девојка!

ЕУКЛИД

А ко то каже?

КСАНТА

Лајида. Видиш како плаче!

ЕУКЛИД

Ипак си одала! А ја јој казала тек да је кушам. И видиш, не
уме ћутати.

ЛАЈИДА

Ксеније – ти, ти страшно лажеш!

ЕУКЛИД

Ја нећу да ти кажем тако опоручу. – Али – ја ћу ваљда знати
најбоље!

ЛАЈИДА

А ја? Зар ја не могу знати?

ЕУКЛИД

Не веруј, Ксанта! Лајида мисли да ћу јој преотети Алкивијада или Аристипа, па хоће да ме истисне из ове куће (*Умиљава се Ксанџи.*) Ксанта, веруј мени! Слатка Ксанта! (*Пољуби је.*) Тако могу само девојке љубити.

КСАНТА

Не може да дође к себи.

Ја – ја – ја не знам сад ни сама. Децо! Једно од вас двоје лаже. Само ко!

ЕУКЛИД

Моја добра Лајида.

ЛАЈИДА

Ксеније – ти си – ху-ху!

ЕУКЛИД

Твоја посестрима. Слатка моја Лајида! (*Загрли је и пољуби је.*) Добра и слатка моја Ксанта! (*Загрли је и пољуби је.*) До виђења!

Одбежне.

КСАНТА

Пошрчи за њим, али заспване.

Неваљало дете, та моја Ксенија!

ЛАЈИДА

Ху-ху! – И опет је момак. Тако ми Афродите!

КСАНТА

Заиста! О, битанга...

Падне на столицу и покрије лице.

ЗАВЕСА

ТРЕЋИ ЧИН

Позорница – ишћо већа – приказује Пникс, зборишћѣ Аћићана. У ћерсћекћиви се види Акроћола с храмовима и с великим сћаћућом Паладе Аћине. Десно и лево – ћред друћом кулисом – коцкасћ камен. Бар ћб мећра висок и досћа широк, да се комоћно може на ћему сћајаћи. Иза оба камена, од ћросценија жоћово до ћозадине, ћовучена су ужесћа. Позади-на је иначе оћворена. Долази се и одлази сважд са ћозадине; сћога су обе ћоследње кулисе слободне ћј. до ћих не доћиру ужесћа. На ћозорници нишћа више.

1. ПРИЗОР

Неколико грађана

1. ГРАЂАНИН

Тешка су то времена! Тај несретни рат с Лакедемоћанима³⁴ осиромасћиће и нас и ћих.

3. ГРАЂАНИН

Наша цветна Атика опустошена чак до Виотије,³⁵ дело непри-јатељске војске.

³⁴ *Лакедемоћани, сћановници сћарћћанског жрада Лакедемона.*

³⁵ *Виоћија, округ у средишњој Грчкој.*

2. ГРАЂАНИН

Зато је наша поморска сила опустошила обалу целог Пелопониза; мило за драго.

1. ГРАЂАНИН

Наша варош препуна бегунцима.

3. ГРАЂАНИН

Зар само варош? Онда ниси ишао пут Пиреја. Дуж зидова стоји колеба до колебе, а из њих вире жене и деца, па све гладно и одрпано.

2. ГРАЂАНИН

Зашто се не враћају, кад се војска лакедемонска повукла у Пелепониз?

1. ГРАЂАНИН

А куд ће? Њиве и воћњаци су им упарложени, куће спаљене и порушене; што се дало понети, понели су непријатељи.

3. ГРАЂАНИН

Треба им дати средстава да се опораве.

2. ГРАЂАНИН

Кад бисмо имали и ми што. Најбоље би било да кренемо војску на безобразну Мегару, ту предстражу лакедемонску, да је опљачкамо и пленом помогнемо нашем свету. Најпосле, узели бисмо што су нам они узели. Они су и криви што је дошло до рата.

3. ГРАЂАНИН

Има их који криве Перикла. Веле, Перикле је тражио силом рата да нас збуну и да не тражимо од њега рачуна.

1. ГРАЂАНИН

Они, који чују како трава расте, веле, да је то све масло Аспазијино, која би да се свети Мегаранима, што су је вређали пре много година.

3. ГРАЂАНИН

Та препредена Милићанка³⁶ многим је злу узрок. Она подбада Перикла. Ено, зар им није дала украсти Симету, којом се непрестано хвали. А кад јој Мегарани отеше две робињице – сад морамо у војну.

2. ГРАЂАНИН

Ви наводите ствари, о којима се тек говори, и које нису доказане. Али она добра, што су учинили Перикле и Аспазија, та се виде, та осећамо сви. Ала се брзо заборављају учињена добра!

2. ПРИЗОР

Критија, пређашњи

КРИТИЈА

Тако је, честити Посидипе. Не треба чинити ником ништа. Ја се не поводом обзирима. Мегаране смо истерали из свију наших пијаца. Сад би они хтели да се то укине и да их опет припустимо. А шта су радили? Опљачкали су нас. А, треба те дворске пацове научити памети. Зна Перикле шта ради. Видићете, ми ћемо победити.

2. ГРАЂАНИН

Палас Атина проговорила из тебе.

3. ГРАЂАНИН

Али ако Мегаранима изненада Лакедемоњани дођу у помоћ?

³⁶ *Стишовници зрада Милетѝ на обали Анадолије.*

КРИТИЈА

Ни бриге нас није. Знамо поуздано да им је савезничка војска распуштена. Јесен је на прагу. Ово лепо време морамо употребити, јер се може зачас променити. Чим скупштина реши рат – а то ће учинити свакако – ми смо за дан и ноћ спремни и одмах упадамо у Мегарску област. Зар нам се надају? У ово доба!

3. ГРАЂАНИН

Не могу ли дознати?

1. ГРАЂАНИН

Критија има право. Треба њих понизити. А дознати? Мегарани не смеју у Атину, а наши људи ваљда нису издајнице.

3. ГРАЂАНИН

Ја се опет бојим.

КРИТИЈА

Чега? Оних кепеца? Гласај ти само за рат. А видећеш шта ће бити. Кад чујеш њихов покор, друкчије ћеш гудити.

3. ПРИЗОР

Клеон, за њим руља грађана, пређашњи

КЛЕОН

Улази нагло и скочи на леви камен.

Атињани! Грађани! Ви, који слободно располажете вашом вољом, дошли сте да се изјасните хоће ли бити рата или не. Атињани!

ГРАЂАНИ

Чујмо! Чујмо!

КЛЕОН

Атињани! Не дајте се преварити од лепих изгледа! Рату се не зна свршетак. Сетите се с каквом је страшном силом дошао персијски цар Ксеркс³⁷ у Јеладу. Ал' богови су били с нама, и ми, шака јунака, побили смо их и срамно отерали у Азију. Мало се њих вратило! Већина је остала да нам гноји њиве. Шта да попуштате Перикловој сујети и оној његовој полегуши, оној Аспазiji. Он неће погинути, а ми ћемо изгинути и пропасти.

ГРАЂАНИ

Тако је, тако.

КЛЕОН

Слушајте ме, Атињани! Тај Перикле је цела наша несрећа. Он зида боговима куле и дворе, и то туђим новцем. То је за нас срамота –

ГРАЂАНИН

Тако је, Клеон има право.

КЛЕОН

– да, срамота, јер тај је новац наших савезника, а Перикле га даде донети са светог острва Дила. Бајаги, овде је сигурнији, јер га са Дила могу варвари изненада пограбити. А ко га је сад пограбио? Перикле и опет Перикле. Не пита никог, ради као најгори тиранин. И ми то трпимо! Атињани! Наши савезници дају крваво зарађени новац за случај рата, а Перикле? Он кити овај град као какву гиздаву жену, кити га драгим камењем, сликама, храмовима –

2. ГРАЂАНИН

Тај је град наша славна Атина –

³⁷ Ксеркс персијски цар. Прејтријео велики пораз од Грка у бици код Саламине 480. год. пре Христѡа.

КЛЕОН

Ћути! А коме је дао рачуна? Ха! Ником. Себи и тој Аспазији.

ГРАЂАНИН

Тако је! Доле с Периклом!

КЛЕОН

Сад нас је увукао у овај несретни рат с Лакедемоњанима, ком се не да краја догледати, а богови сами знају како ће се свршити.

КРИТИЈА

Зар није примирје!?

КЛЕОН

Јесте, а зашто хоћете опет рата? Зато што Перикле хоће. Зар вам није Атика опустошена до ногу? Перикле –

ГРАЂАНИН

Доле с Периклом! Живео Клеон!

КЛЕОН

Чим да ратујемо? Чим да плаћамо војску? Ваљда оним пустим камењем са Акрополе?

ГРАЂАНИН

Буне се.

Треба га под суд!

КЛЕОН

Па још да нам непријатељ уђе у варош! У нашу дичну Атину! Грађани! Атињани! Помислите! Та страшно је и помислити!

ГРАЂАНИН

Распљени.

Перикла треба затворити.

4. ПРИЗОР

Харин, за њим руља грађана, пређашњи

ХАРИН

Скочио на камен десно.

Атињани! Шта слушате тог пијаног букала, тог Клеона!

НЕКИ ГРАЂАНИ

Зашто не?

ДРУГИ ГРАЂАНИН

Не треба нам!

ХАРИН

Тај би погубио и оца, а ништа друго и не зна, него грдити и опадати. Брини се ти за своје коже, а не за наше –

КЛЕОН

Не слушајте, га, Атињани!

ХАРИН

Није, него ће тебе, смрдљива траго! Шта се размећеш ту као да си архонт.³⁸ Тешко нама, ако нам Клеони кроје капу!

КЛЕОН

Ти ћеш, је ли? Дангубо!

ХАРИН

Пре него ти, лажљивче! Не верујте му, Атињани! Он лаже чим зине. Не верујте му ни кад зева.

НЕКИ ГРАЂАНИ

Смеју се.

³⁸ Припадник древне атичке аристократије.

ХАРИН

Знајте, Атињани! – о, да слатког имена! – да ми нашим савезницима нисмо дужни дати рачуна. Они су дали новац – то је тако, али на заједничке сврхе. Но реците ми по души, ко се бије и кржави? Зар они? Не. Или можда они и ми? Ни то није. Него ми, једино ми. Па још у њихову корист. Јер – та ви то знате боље него та Клеонина – да савезници не дају ни војнике, ни коње, ни лађе. Све то дајемо ми. Право је, дакле, да новац, и то цео, употребимо ми. Вас да учи Клеон! А кад је луда учио паметне?

КЛЕОН

А слике и храмове, дангубо!

ХАРИН

Што смо трошили на храмове, знак је да смо снабдевени свачим за рат.

2. ГРАЂАНИН

Тако је!

ХАРИН

Али – видите тог Клеона – гледајте га само! Зар не чујете како хули богове!

КЛЕОН

То није истина, лаже!

ХАРИН

Да, он хули богове! Не даје им пристojне храмове. Руга им се.

НЕКИ ГРАЂАНИ

Охо! Охо!

ХАРИН

Зар новац њему да дамо! Да га пропије. И сад је пијан. Зар Перикле није зидањем толики свет исхранио! Колико је неимара ту имало посла, колико сиротиње! Та живели смо сви годинама од тог. И ти још смеш ланути, пијаницо!

МНОГИ ГРАЂАНИ

Тако је. Харин има право.

КЛЕОН

Ја имам право, ја! А ви би већ слушали тог слугу Перикло-
вог! Тај Перикле не зна од обести шта ће. Рат, рат? Да вас
збуну, да изгинете, да осиромашите –

ХАРИН

Продаћемо твоје коже –

ГРАЂАНИ

Смеју се.

ХАРИН

Њему је само до грдње. Он би да дође на власт. А не казује,
пијаница, да су Мегарани, које он тако милује и којима служи –

КЛЕОН

То није истина!

НЕКИ ГРАЂАНИН

Није истина.

КЛЕОН

Видите ко хоће да грди. Ништа не наводи, само се хвали.

НЕКИ ГРАЂАНИ

Клеон има право –

КЛЕОН

Виче.

Ја, такав родољуб –

ХАРИН

Па што не кажеш да су твоји Мегарани пре два дана опустошили и опљачкали свету земљу нашу Елеушку³⁹ —

ГРАЂАНИ

Шта! Шта!

ХАРИН

Отели и осрамотили наше светиње.

КЛЕОН

Виче.

Перикле им даде све то.

ХАРИН

То је пресна лаж! Видите ли, Атињани, за кога се заузима та издајица. Доле с њим! Шта ту вазда!

КЛЕОН

Виче.

Треба још доказати.

ХАРИН

Ево! Никарх и Калија једва су се спасли.

ДВА ГРАЂАНА

Тако је. Срамота на Клеона!

ХАРИН

Доле с издајицом!

³⁹ Мисли се на Елеусину, данас Елсефину, жрад у окрућу Западне Аћике. Био је важно место у близини Аћине и светилишће у то време. Заћо Харин користи синћаћму света земља. У Елеусину је иначе роћен Есхил.

ГРАЂАНИ

Узбуђени.

Доле с Клеоном! А где је? Тај утече! Тај служи Мегаранима!
За њим у потеру!

КЛЕОН

*Видевши да је изгубио бој, прескочи уже, себи за леђима,
и ушекне.*

ХАРИН

Не пуштајте га!

Неколико њих пошрче за Клеоном.

5. ПРИЗОР

Ликомед, Неокле, пређашњи

ЛИКОМЕД

С Неоклом сшао иза ужетца за Хариновим леђима.

ХАРИН

Видите кукавицу! На што вас хтеде навести. Да се не светите
тим безобразним Мегаранима. Али то још није све!

ГРАЂАНИ

Шта је, за име богова!

ХАРИН

Само док дође гласник. Али ево Алкивијада. Сав је распаљен.
Он ће знати.

6. ПРИЗОР

Алкивијад, пређашњи. (*Доцније.*)
Еуклид, па Сократ и Аристип

АЛКИВИЈАД

Скочи на камен леви.
Браћо! Атињани!

ГРАЂАНИ

Одобровољени.
Гле, Алкивијада! Живео Алкивијад! Чујмо Алкивијада!

АЛКИВИЈАД

Догодило се нешто страшно!

ГРАЂАНИН

Шта? Шта?

АЛКИВИЈАД

Мегарани убили Антимокрита, нашег гласника!

ХАРИН

То сам чекао! Освета!

ГРАЂАНИ

Узрујани.
Освета! Освета!

ХАРИН

Увребали га и с леђа га утукли! Рат! Рат с Мегаранима!

ГРАЂАНИ

Рат! Рат!

ХАРИН

Где је сад Клеон?

НЕКИ ГРАЂАНИ

И њега ћемо!

ЛИКОМЕД

Гурне Неокла; хоће да се извуку.

АЛКИВИЈАД

Скочио с камена.

А, гле, ту су они сумњиви! (*Прескочи уже и ухвати Неокла.*) Држ те оног другог!

Ухвати Ликомеда.

ЕУКЛИД

Стао још раније иза ужетца лево; показује сад ужас.

АЛКИВИЈАД

Довукао Неокла насред позорнице.

Ко си и откуд си?

КРИТИЈА

Довукао Ликомеда.

Говори!

ЛИКОМЕД

Ми смо са острва Сама.

АЛКИВИЈАД

Лажеш. Реци ти!

НЕОКЛЕ

Оданде смо. Можеш питати Сократа.

АЛКИВИЈАД

Шта ће Сократ с тобом?

НЕОКЛЕ

Примио ме је за свог ученика. Тамо је била и Ксенија из Ефеза.

АЛКИВИЈАД

Шта ће му тако матор ученик! (*Сејти се.*) Гле! Лајида ми рече да је огаравила руку о твоју браду.

НЕОКЛЕ

Мало уздрхџан.
То не може бити.

КРИТИЈА

То ли је дакле!

АЛКИВИЈАД

Ухвајти Неокла за браду и оџарави се.
Тако је. А, сад вам не верујемо.

ГРАЂАНИ

Шта је с њима? Хоћемо да знамо!

АЛКИВИЈАД

Сад ћете знати. (*Тихо Криџији.*) Води их у берберницу и дај им опрати браде.

Криџија и још два ђрађана одведу Ликомеда и Неокла.

ХАРИН

Атињани! Видите како нас Мегарани узнемирују чак и у славној Атини нашој! А зацело су Мегарани, зацело су уходе. Јесу ли то, задржаћемо их за нашег честитог Антимокрита. Атињани! Антимокрит је погинуо у служби отаџбине.

ГРАЂАНИ

Слава му! Освета!

ХАРИН

То нам даје повода да пооштримо старију одлуку: између оба града, Атине и Мегаре, постоји крв и освета. Ко је за то, нек дигне руку!

ГРАЂАНИ

Дигну руке.

Сви смо, сви.

ХАРИН

Нађе ли се који Мегаранин на земљишту атичком, да се погуби!

ГРАЂАНИН

Дижу руке.

Да се погуби!

ХАРИН

То иште крв нашег честитог сина, нашег гласника. Зато пак, што су Мегарани били тако дрски, те присвојили наше свето земљиште, нека наше војсковође сваке године двапут упадну у њихову област и сву је опустоше. Тако их треба казнити.

ГРАЂАНИ

Дигну руке.

Нек се учини!

ХАРИН

То још није све.

ГРАЂАНИ

Чујмо! Чујмо!

ХАРИН

Невину жртву мегарске обести, Антимокрита, треба да сахранимо о државном трошку, и то крај Тријазијске капије, и споменик да му дигнемо.

ГРАЂАНИ

Дигну руке.

Нек се учини!

КРИТИЈА и два грађана

Уводе Ликомеда седе браде и косе а Неокла црвене.

ГРАЂАНИ

Ударе у смеј.

Гле, гле! Шта то би! – Пустили боју – Ал' је брзо оседео – онај опет ориђио.

АЛКИВИЈАД

На камену.

Зна л' их ко?

НЕКОЛИКО ГРАЂАНА

Знамо их врло добро.

2. ГРАЂАНИН

Онај седи је Ликомед, архонт Мегарски.

3. ГРАЂАНИН

Онај риђасти је Неокле, њихов војсковођа.

АЛКИВИЈАД

Уходе! Мегарске уходе! На губилиште с њима!

ГРАЂАНИ

На губилиште!

ЛИКОМЕД

Две речи молимо! Имамо права, кад смо осуђени.

ХАРИН

Зар и Мегарани?

ЛИКОМЕД

Ми јесмо Мегарани, али нисмо убили Антимокрита. Он је погинуо на вашем земљишту, не од наше руке. Атињани! Ви сте увек били праведни и великодушни. Немојте сад бити преки и неправедни. Зашто одмах на губилиште?

ХАРИН

Одлука је народног збора.

ЛИКОМЕД

Ми то нисмо знали.

АЛКИВИЈАД

А што сте се онда нацрнили?

ЛИКОМЕД

Да мирно дођемо до скупштине.

ХАРИН

Али сте знали да је рат, да сте пустошили нашу земљу, убили Антимокрита!

ЛИКОМЕД

Ја опет тврдим да смо невини. Треба нас преслушати.

АЛКИВИЈАД

Што сте дошли у Атину?

ЛИКОМЕД

Врло важним послом, који се тиче и вас и нас.

АЛКИВИЈАД

Да чујемо! Атињани! Да их чујемо!

ГРАЂАНИ

Нек говоре!

ЛИКОМЕД

Дошли смо да вас питамо, јесте ли вољни да се миримо?

ХАРИН

Лажеш.

ЛИКОМЕД

Не лажем, тако ми богова! Чекали смо да се сврши збор.

ХАРИН

Не верујемо вам, јер сте у шкрипцу. Али да не мислите да смо тек само осетљиви, него као прави Атињани, и праведни, предлажем да се засад воде у затвор а сутра на суд.

ГРАЂАНИН

Мумлају.

Право је – Није право – Нек иду у затвор – На губилиште – Чекајмо!

ХАРИН

Грађани! Атињани! Да гласамо!

ГРАЂАНИ

Тако и треба.

ХАРИН

Ко је за то да их оставимо за сутра – нек дигне руку.

ГРАЂАНИН

За то смо! – Нисмо!

ХАРИН

Критија и Алкивијаде, пребројте руке!

КРИТИЈА и АЛКИВИЈАД

Броје, излазе и ван кулиса, бајаџи, и шамо је светиша.

ХАРИН

Не би право било да пренаглимо. Нису Атињани Мегарани, који убијају без суда. Ми смо увек били праведни, па ако смо каткад пренаглили, брзо смо се освестили. Будимо и сад праведни!

КРИТИЈА

Враћио се.

Велика је већина да се оставе до сутра.

ХАРИН

Хвала вам, Атињани! А сад одведите ову двојицу у Ареопаг!⁴⁰ (*Одводе Ликомеда и Неокла.*) Учинили смо праведно дело, и ником не треба да је жао. Али Антимокрит остаје опет зато убијен, и његова крв тражи освету. Нашу одлуку, да упаднемо у Мегарску област, треба да изведемо што пре.

АЛКИВИЈАД

Одмах сутра, док нису дознали.

ХАРИН

Тако их можемо изненадити и град им освојити.

ГРАЂАНИ

Одмах на Мегару, одмах!

ХАРИН

Војска је наша спремна. Сутра зором нек се крене. Сам Перикле нек је води.

ГРАЂАНИ

Тако је. Перикле нек води војску.

ХАРИН

Критија! Иди Периклу и јави му народну заповест. (*Критија оде.*) Помогла нам силна заштитница наша!

ГРАЂАНИН

Слава јој!

⁴⁰ *Ареопаг, веће, судница, северозајадно од Акропоља у Атини. Назив добило по брду посвећеном богу Аресу. Ово веће је расправљало о државничким пословима, законима, судило пресјудницима.*

ХАРИН

А ми, Атињани, хајд'мо на Акрополу да силној божици принесемо жртве паљенице. Овај важан дан захтева то.

Полази, за њим грађани; лагано се разиђу.

ЕУКЛИД

За се.

А ја у Мегару, да им јавим да се чувају.

Пође.

АЛКИВИЈАД

Сјази Еуклида.

Зар и ти ту, лепа Ксенија? Зар и тебе занимају ствари, које се тичу људи?

ЕУКЛИД

Ко жели да се упозна са животом, мора знати и то.

АЛКИВИЈАД

Доведе ја насред њозорнице.

Кад си тако радознала, ходи са мном!

ЕУКЛИД

Тако радознала нисам. Али, сад ме пусти. Ксанта ће ме корити.

АЛКИВИЈАД

Ваљда сам луд, кад сам те нашао.

ЕУКЛИД

Оћима се.

Не, не, себи руке. Ја нисам хетера ни хијеродула.

АЛКИВИЈАД

С тим боље – то ме дражи, то ме привлачи к теби.

ЕУКЛИД

Смешно му.
Ал' не мене к теби.

АЛКИВИЈАД

Хоће да га заљуби.
Научићу те ја.

ЕУКЛИД

Смешно му.
Шта ће рећи Лајида?

АЛКИВИЈАД

Шта ме се тиче. Тебе ја сад волим, тебе!

ЕУКЛИД

Па да ме после напустиш као Теодату, као сад Лајиду. Нема од тог ништа.

Ойме се и одбежне, али најпречи на Сократи и Аристипи.

7. ПРИЗОР

Сократ, Аристип, Еуклид, Алкивијад

СОКРАТ

Ухвати Еуклида.
Шта је то, Ксенија, с тобом?

ЕУКЛИД

Алкивијад ме гони. Каже да му се допадам.

АЛКИВИЈАД

И допада ми се, па мора бити моја.

АРИСТИП

Смеје се.

Драги Алкивијаде, ја сам опет наумио да буде моја.

АЛКИВИЈАД

Ено ти Лајиде.

АРИСТИП

Залогај из твог чанка. Мени се баш Ксенија свиди.

СОКРАТ

Држи Еуклида.

Ксенија није хетера да се с њом шалите. Она је моја ученица, и ја је не пуштам од себе. Цео дан ће бити са мном (*Еуклиду значајно.*) Ти знаш, Ксенија, зашто те држим уза се. Ви је пак поштујте.

АРИСТИП

Ја је поштујем, али хоћу да је поштује и Алкивијад.

АЛКИВИЈАД

Ја је чак и љубим, а то је много више.

ЕУКЛИД

Не тражим ја ни твоју љубав, ни твоје поштовање. Ја тражим мало слободе. Молим те, Сократе, пусти ме. Ксанта ће ме псовати.

СОКРАТ

Ја ћу те одбранити.

ЕУКЛИД

Смеје се.

Сократе, и ти мислиш да би то могао!

АЛКИВИЈАД

Бићу и ја тамо.

ЕУКЛИД

За се.
Како ћу одбећи?!

СОКРАТ

Не дам Ксанти ни близу доћи.

ЕУКЛИД

Смешка се на Алкивијада.
Избави ме ти, млади јуначе!

АЛКИВИЈАД

Хоће да јој помоћне и присиљују Сократију.
Сократе, ја ћу је силом отети.

СОКРАТ

Ако си јачи од мене –

АЛКИВИЈАД

Хвати Еуклида.
Покушаћу.

СОКРАТ

Ухвати Алкивијада и заустави га.
Неће ти поћи за руком.

АЛКИВИЈАД

Имам ја још једну руку.
Хоће Еуклида да ухвати.

СОКРАТ

Пусти Еуклида и ухвати Алкивијада.
Сад немаш ни једне.

ЕУКЛИД

Хвала! А ја сад кући, Ксанти.
Одбегне.

АЛКИВИЈАД

Хоће за њом, али не може.

Пусти ме, Сократе!

СОКРАТ

Сад молиш! Зар си тако јачи?

АЛКИВИЈАД

Твоје ме кљеште боле.

СОКРАТ

Зар ће ти изветрити свака воља?

АЛКИВИЈАД

Доста је било!

СОКРАТ

Признај да сам јачи!

АЛКИВИЈАД

Признајем.

СОКРАТ

Пусти ђа.

А сад иди. Ксенија је већ подаље. Нећеш је ни стићи.

АЛКИВИЈАД

Покушаћу.

Оде нагло.

АРИСТИП

Овај приказ вреди новаца.

СОКРАТ

Бар си видео Алкивијадову озбиљност. Час осуђује на смрт, час грли девојке. Знаш, никад памети.

АРИСТИП

Па и он је Атињанин.

СОКРАТ

Морам ти, нажалост, дати за право. Наша је мана да пренагљујемо, да смо превртљиви.

АРИСТИП

Имао сам данас доста прилике да вас видим. Призор са Клеоном је чудноват. И сад се морам смејати, кад помислим, како је бегео.

СОКРАТ

Смеј му се, али он се не смеје. Знај да Клеон верује у себе, као Атињани у богове. Он ће рећи да је зато побегао да очува – себе Атињанима – иако су га Атињани гонили.

АРИСТИП

Шта мислиш о рату?

СОКРАТ

Рат је само онда оправдан, ако се тиче слободе. Овај је рат пркос, и упропастиће све Јелине.

АРИСТИП

Хоћеш ли и ти?

СОКРАТ

Ако ме позову, дужност ми је.

АРИСТИП

Слушао сам како си прошле године избавио живот свом љубимцу Алкивијаду код Потидеје.⁴¹

⁴¹ *Потидеја, колонија коју су основали Коринћани на зајадном делу Халкидикија. Била је умешана у све сукобе између Ајтине и Коринџа.*

СОКРАТ

Волим га иако је ветрогоња, јер је напредно бистра ума – ено га, сад то не показује. Уосталом, хајд'мо кући. Видећеш да ће Еуклид – Алкивијадова Ксенија – одбећи у Мегару, да својим суграђанима јави да се чувају.

АРИСТИП

Право би имао.

СОКРАТ

Али и ја сам Атињанин! Хајд'мо!

Пође нагло.

АРИСТИП

Не жури се тако.

СОКРАТ

Окрене му се.

Знам шта хоћеш. Али да могу тим да отклоним рат, учинио бих.

Оде.

АРИСТИП

За њим.

Сад је Еуклид већ на путу у своју Мегару.

ЗАВЕСА

ЧЕТВРТИ ЧИН

Сократићова башића. Предвече.

1. ПРИЗОР

Мирџа стоји код бунара и граби воде. Тимандра долази са позадине.

ТИМАНДРА

Богови с тобом! Јеси ли ти овде робиња?

МИРТА

Дошла у добри час! То сам нажалост.

ТИМАНДРА

Зашто „нажалост“?

МИРТА

Зато што бих већма волела да сам газдарица. Дабогме и ти си робиња?

ТИМАНДРА

Јесам, и то Аспазијина. Мени је добро.

МИРТА

Није ни мени рђаво. А ко је та Аспазија?

ТИМАНДРА

Зар не знаш мудре Аспазije? Та име јој цвркућу и врапци
јелински.

МИРТА

Ја сам тек два дана у Атини, а од јуче овде.

ТИМАНДРА

Откуда си?

МИРТА

Мирта. Са града Митилине.⁴²

ТИМАНДРА

Ти рече да ти није рђаво! Како то може бити код злогласне
Ксантipe?

МИРТА

Није она зла. Знаш, од јуче проводим непрестано у смеху,
шали, игри.

ТИМАНДРА

И код нас је тако. Само што се ипак доста ради. Ех! Била сам
ја робиња код удовице Арсиноје. Знаш, тамо је била вечита
теревенка. Посла пуно, али за нас. Госпођа и њене кћери во-
диле су бригу о забавама, о лепим хаљинама. Гиздале се по
цео дан, дочекују госте или иду у посету. Мање деце своје
није ни гледала. Да нисам пазила ја, изео би их прљеж и гад.

МИРТА

Знаш, и ја бих имала шта рећи, али се ипак бојим госпође.
Може јој ћуд преврети па тешко мени.

ТИМАНДРА

Дед, приповедај, ако штогод знаш. О, ја ћу те после искитити
и даље приповедати.

⁴² *Митилена, главни град острва Лезбос.*

МИРТА

Не знам још све поуздано, па бих морала измишљавати.

ТИМАНДРА

А ти измишљавај. Што волим новости! Па тек моја госпођа! Она је додуше мудра и славна; али, знаш, морамо јој доносити све новости из града.

МИРТА

Откуд можете знати све?

ТИМАНДРА

Дабоме да не можемо, али измишљавамо, те је задовољна. Шта ја све не умем рећи о Тимеји, Хивоници, Лизимаси! Кад им мужеви нису код куће... знаш! Чудо и покор.

МИРТА

И твоја мудра Аспазија све слуша?

ТИМАНДРА

Још јој мало казујем. Али сад идем. Богови те штитили!
Пође.

МИРТА

А – јеси ли хтела што рећи?

ТИМАНДРА

Враћи се.

Ох, умало што нисам заборавила. Та тога ради сам и дошла. Моја госпођа долази, већ као што је поручила, јутрос. С њоме је Алкивијад – знаш да хоћу да говорим! Али не – у здрављу!
Оде.

МИРТА

Сама.

Још неколико пута с њоме да се разговарам, па бих научила оговарати као и она. Али има времена.
Оде налево, носећи ћућу с водом.

2. ПРИЗОР

Еуклид (*У мушком оделу.*), Аристип, долазе с позадине

АРИСТИП

Ниси могао дакле проћи?

ЕУКЛИД

Обзире се.

Нисам. Стражари на капији нису ме хтели пустити, јер нисам знао гесло. Можеш мислити, да су Атињани одмах позатварали капије чим је рат у скупштини решен. Ја сам се додуше журио, али несретни Алкивијад – видео си га! – за мнош. Да приметим траг, потрчим у улице, које не знам, те сам заишао. Једва дођох до капије – али, доцкан. Нису ме пропустили.

АРИСТИП

Војска полази већ ујутру.

ЕУКЛИД

Гесло никако да дознам, па онда – како да оставим овде она два наша сужња!

АРИСТИП

Њих ће сутра погубити, нема сумње.

ЕУКЛИД

То знам. Па сам наумио да их избавим. Ти ми мораш помоћи.

АРИСТИП

Врло радо. Али како?

ЕУКЛИД

То још не знам ни сам. Но, ја ћу о том премишљати. Кад се спусти ноћ, буди код куће. Уједно спреми два коња за сваки случај. Не могу ли избавити њих – узећу ја једног коња и одјурити у Мегару. Ваљда ћу дознати гесло, ма намигивао Алкивијаду. – Ослободимо ли их – нек они иду.

АРИСТИП

Али како, како?

ЕУКЛИД

Не знам. Свакако ћу запитати и Лајиду. И она је овде туђинка а разумна је, као мало која.

АРИСТИП

Женске су у том хитлена ума.

ЕУКЛИД

Издати нас неће, то сам уверен.

АРИСТИП

Замишљено.

Збиља! Буди искрен.

ЕУКЛИД

Искренији не могу бити.

АРИСТИП

Оно је свршена ствар. Али – како си све досад – разумеј ме! – све досад владао, као Ксеније или као Ксенија!

ЕУКЛИД

Час онако, час онако.

АРИСТИП

Не разумеш ме – Лајида –

ЕУКЛИД

Досетио се.

Драги мој Аристипе, увек као Ксенија.

АРИСТИП

Твоју реч!

ЕУКЛИД

Дајем ти је у свако доба.

АРИСТИП

Лакше му је.

Хвала ти! Мени се допада, а онај ветропир Алкивијад заволео је сад – Ксенију. Ха-ха-ха!

ЕУКЛИД

Смеје се.

На том ће и остати.

3. ПРИЗОР

Ксанта, Мирта, пређашњи

КСАНТА

Слева.

Посматрај све. Тако одлична гошћа!

МИРТА

А молим те, ко је та Аспазија?

КСАНТА

Не види Еуклида ни Аристипа, јер су се склонили дубље у џозадину.

То је најмудрија жена у Атини, те тако и у целој Јелади.

МИРТА

То већ знам. Али иначе?

КСАНТА

Она је жена војводе Перикла, најмудријег Атињанина.

МИРТА

Зар то није Сократ?

КСАНТА

Сократ је најученији, али није најпаметнији.

МИРТА

Је ли то велика разлика?

КСАНТА

Као небо и земља.

МИРТА

Не разумем.

КСАНТА

Ко је учеван, тај по небу тражи своје добро; ко је паметан, на земљи.

МИРТА

Не схваћа.

Још ми није јасно – аха! – То је што се каже: боље умети него имати.

КСАНТА

Отприлике. Само што мој Сократ и не уме и нема. Ево на пример: није нашао за вредно да после скупштине дође кући и да својој жени приповеда шта је све тамо било. А Перикле је зацело све приповедао својој Аспазији.

МИРТА

Кад дође Аспазија, дознаћеш.

КСАНТА

А дотле се могу разболети од радозналости.

МИРТА

Ја нисам ништа радознала.

КСАНТА

Ти си гушче. Иди, боље на улицу и види иде ли Аспазија.

МИРТА

Али ја је не познајем.

КСАНТА

Само иди, па кад видиш какву госпођу, ти дотрчи.

МИРТА

Да, биће с њом и Алкивијад!

Оде.

КСАНТА

Све ме мука хвата.

4. ПРИЗОР

Лајида, пређашњи

ЛАЈИДА

Слева.

Зар још траје твоја мука?

КСАНТА

Неће ни престати док не дознам све. Ал' тај Сократ! Само нек ми дође.

ЛАЈИДА

Како да ти дође, кад му претиш?

КСАНТА

Претим, што долази тако доцкан. Ал' ништа. Аспазија ће зна-
ти, па тек колотер Алкивијад.

ЕУКЛИД

*Дошуња се до Ксанџе и ухвати је за рамена; Ксанџа
окреће главу, а Еуклид се крије.*

Биће рата – Ксанта!

КСАНТА

Сатири⁴³ те појели, са Ксенијом!

ЕУКЛИД

Ићи ће и жене у рат.

Покаже се.

КСАНТА

Кад би тебе повели!

ЕУКЛИД

Зашто не, али с тобом.

АРИСТИП

*Присџуџио међуџим Лајуди и џовори јој џихо. Лајуда
обори џлаву. Арисџиџ је узме за руку и обоје се изџубе у башџи.*

КСАНТА

Обзире се, види, да су саме.

А ти! Битанго! Зар се тако варају честите жене?

ЕУКЛИД

Невино.

А како? Молим те!

⁴³ *Видеџи нај. бр. 17, на сџтр. 36.*

КСАНТА

Издајеш се за девојку, а овамо – ух! ух! Да грдне срамоте!

ЕУКЛИД

Умиљава се.

Лајида се шалила с тобом. А ја – ево, заклињем ти се својом домовином Ефезом, да нисам Ксеније!

КСАНТА

Да шта си онда?

ЕУКЛИД

Ксенија, твоја послушна кћи, па ако хоћеш и твоја робиња. Само ми опрости, или, пошто нисам ништа скривила, одсрди се!

КСАНТА

Одобровољена.

Слатко моје неваљало дете. Него – одсрдићу се сасвим ако ми причаш шта је скупштина свршила.

ЕУКЛИД

Скупштина кô свака скупштина. Вика, дрека, неслога, грдња, свађа, отимање о превласт –

КСАНТА

Па тога бива у свакој скупштини. Али јутрос, јутрос?!

МИРТА

Дошрчи.

Ево Аспазије и с њом Алкивијад!

Оде налево.

КСАНТА

Опет се морам стрпити! (*Пође њрема њозадини.*) У добри час дошла, лепа и мудра Аспазија!

5. ПРИЗОР

Аспазија, Алкивијад, пређашњи

АСПАЗИЈА

35 год.

С благословом богова долазим ти амо.

АЛКИВИЈАД

Око Еуклида.

А куд одбеже, срно несташна?

ЕУКЛИД

Овамо кући.

Сћане близу Ксантје.

КСАНТА

Себи руке, Алкивијаде, иначе имаш са мном посла.

Погледа ја оштро.

АЛКИВИЈАД

Од тог ме богови сачували.

Усмијуа.

АСПАЗИЈА

Ко ти је ово лепо момче?

КСАНТА

То је момче девојче, Ксенија из Ефеза.

ЕУКЛИД

Извини! Сад тек видим да нисам пристojно обучена. Молим тренутак времена.

Оде налево.

АСПАЗИЈА

Девојче? Била би лепа и као момче.

АЛКИВИЈАД

Ја волим што је девојче.

АСПАЗИЈА

Иди, Алкивијаде, и пожури песника Вакхилида,⁴⁴ који се недавно вратио из Сиракузе. Поручила сам и вајару Алкамену да дође овамо. Иди им на сусрет!

АЛКИВИЈАД

Нек је твоја воља, иако ми –
Оде.

КСАНТА

Драга Аспазиија, ти си зацело чула шта је било на скупштини!

АСПАЗИЈА

И јесам и нисам. Него сам чула да имаш лепу гошћу. Алкивијад ми рече –

КСАНТА

Нерасположена.
Да, да. Ја ћу ти је звати доцније, сад ми кажи –

АСПАЗИЈА

А где је та гошћа?

КСАНТА

Ту је негде. Зар том нема времена?

АСПАЗИЈА

Нема, Ксанта. Зови је!

КСАНТА

Оде џунђајући према позадини.
Где сте, голубови моји – гавранови!

⁴⁴ Вакхилд / Бакхилд (518–450. год. пре Христiа), један од најистакнутијих старозрчких песника хорске лирике.

ЛАЈИДА

Дојрчи.

Ево, драга Ксанта, ево!

КСАНТА

Доведе Лајиду.

Ово ми је гошћа, Лајида из Коринта.

АСПАЗИЈА

Ти си дакле Лајида? Слушала сам о теби. И јеси лепа.

ЛАЈИДА

Кад ниси ти у близини, можда и јесам.

АСПАЗИЈА

Видим да си и мудра. Имаш будућности.

КСАНТА

Несћирљива.

Маните се будућности. Приповедајте шта је било на скупштини.

АСПАЗИЈА

Не чује бајаџи.

Само се чувај многе љубави.

ЛАЈИДА

То ми је већ казала једна Коринткиња.

АСПАЗИЈА

Паметна жена. Љубав троши.

КСАНТА

А зар се ја не трошим?

АСПАЗИЈА

Навалице друго шћо.

Како ти се свиди моја робиња Тимандра?

Лајуда оде лађано љрема љозадини.

КСАНТА

Изгледа пристојна и ћутљива.

АСПАЗИЈА

Нема брбљавије у Јелади.

КСАНТА

Ко би то рекао!

АСПАЗИЈА

Што је сад тешко с робињама! Шта све не траже! Мораћу је продати и купити другу. Чујем да ти имаш згодно чељаде.

КСАНТА

Усћеже се, ља наљо.

Знаш – не ваља ништа. Одговара, а ја то не трпим.

АСПАЗИЈА

Да ти њу мени навалице не кудиш?

КСАНТА

Никако. Ал' најпосле, узми је – само ми кажи шта је било на скупштини!

АСПАЗИЈА

Право да ти кажем, не знам ни ја.

КСАНТА

Тако! Онда ти не дам Мирту.

АСПАЗИЈА

Мислила сам овде дознати.

ЕУКЛИД

У женском оделу.

Сад и изгледам као оно што сам: скромна Ксенија из Ефеза. О, како сам тежила да тебе видим. Тебе и Сократа. Код њега се надишем мудрости и знања, код тебе лепоте и памети. Боговима хвала!

АСПАЗИЈА

И ти имаш будућности, Ксенија. Па како би било да дођеш у моју кућу?

ЕУКЛИД

Да среће за мене.

АСПАЗИЈА

Тамо има пуно девојака –

ЕУКЛИД

Бар нећу бити сама.

КСАНТА

На стѝрани, за се.

Опет сумњам у њу. Сувише се радује.

АСПАЗИЈА

Можеш с мојим поносом, с лепом Симетом ићи у Ликејон.

ЕУКЛИД

Ала си ти добра!

Хоће да је заљри.

АСПАЗИЈА

Можеш, можеш!

Заљрле се.

КСАНТА

За се.

Обешењак један. Ипак је момак. То је битанга! Како се упија у њена уста. Обешењак!

6. ПРИЗОР

Сократ, Вакхилид, Алкамен, Алкивијад, пређашњи

КСАНТА

Журно Сократију на сусрећ.

Сократе! Шта је било на скупштини?

СОКРАТ

Да се жене не плећу у наше ствари. А ти нам добро дошла, Аспазија. Ево ти доводим славног Вакхилида, за ког си чула и сама. Алкамена знаш.

ВАКХИЛИД

Зрео човек око 50 година с брадом.

Једва сам чекао да ти принесем своје поштовање, Аспазија. У Сиракузи смо ти певали химне. Сâм Ијерон⁴⁵ је приносио жртве боговима теби у славу.

АСПАЗИЈА

Хвала ти, Викхилиде, на тим речима. А добро дошао и ти, стари пријатељу Алкамене!

АЛКАМЕН

Око 40 година, с брадом.

Подичила си ме тим што си ме назвала пријатељем. Данашњи ми је дан срећан.

Поседају.

СОКРАТ

Ксантии тихо.

Донеси вина и што имаш закуска!

КСАНТА

Тихо.

Шта је било у скупштини?

⁴⁵ Ијерон / Хијерон (305–215. год. пре Хрисџа), краљ Сиракузе.

СОКРАТ

Да донесеш вина и –

КСАНТА

Кажи ми укратко бар!

СОКРАТ

Тихо.

Да тебе пош'љемо на Мегаране, да их с очију збуним.

КСАНТА

Та ваљда није! А Лајида?

СОКРАТ

Остаје са мном.

КСАНТА

Шта!!! Нема од тог ништа –

СОКРАТ

Чини што ти рекох!

Ксантија оде, ња наскоро доноси вина и мезе, с њом Миртиа.

АСПАЗИЈА

Како смо се данас лепо састали! Ту песник, ту уметник, ту мудрац –

АЛКИВИЈАД

Показује на себе.

Ту државник.

АСПАЗИЈА

Стрпи се још мало. Не би ти тако младом ни доликовало.

АЛКИВИЈАД

Ал' ја не могу чекати.

ВАКХИЛИД

Мораш, Алкивијаде. И Алкамен је чекао, и ја сам чекао. Славно име мораш стећи. Слава и признање не падају с неба као киша.

Алкивијад око Еуклида.

АЛКАМЕН

Ја још ни данас не држим да сам славан, иако ме славе. Можда је то тек само тренутно, према расположењу; можда ће ми сутрашњи ветар однети сву славу. Ко то зна!

ВАКХИЛИД

Лепа Аспазија зна добар глас уважити. Колико има таквих?

СОКРАТ

Морам рећи да вас жалим, кад славу тражите на пијаци. Зар унутрашње задовољство није доста?

АЛКАМЕН

Онда баш ти нећеш бити славан, јер не можеш себи задоста учинити. Кад ће то бити?

СОКРАТ

Кад упознам себе самог.

ВАКХИЛИД

Додуше, то и јесте најтеже.

АСПАЗИЈА

Ко са собом уме владати, тај се већ и упознао.

СОКРАТ

А ко уме то?

АЛКАМЕН

Аспазија.

ВАКХИЛИД

Тако је. То сам слушао већ.

АЛКИВИЈАД

Кад ћу се савладати ја?

СОКРАТ

То ће дуго трајати. Међутим би добро било да окусимо ово вино, јер чекајући, док се Алкивијад научи памети, остаћемо довека жедни.

Куцају се и њију.

ЕУКЛИД

Се склонио иза Аспазиије, њихо.

Да ли би добро било да Вакхилид каже или баш и отпева коју песму?

АСПАЗИЈА

Вакхилиде! Стеци још који венац славе и отпевај нам коју песму своју!

ВАКХИЛИД

Твоја ми је жеља заповест.

Узме лиру и удешава.

КСАНТА

Е, да је ту Лајида!

СОКРАТ

А где је, где?

ВАКХИЛИД

Чуо сам о тој лепотици много. Да је готово тако мудра и лепа као Аспазиија.

КСАНТА

Оде у њозагину.

Наћи ћу ја њу! Лајида! Лајида! Ходи, чедо!

ЛАЛИДА

Дошрчи.

Ево ме, ево.

АРИСТИП

Се покаже ња се и ојетѝ уклони.

АСПАЗИЈА

Вакхилид удешава песму. Помози му певати!

ЛАЛИДА

Како не бих, кад желиш!

ВАКХИЛИД

Певаћемо дистихоне.⁴⁶ Ја ћу први ред, ти други, ја трећи, ти четврти. Затим сва четири реда заједно. Хоћеш ли моћи?

ЛАЛИДА

Пређи песму по лири. А речи?

ВАКХИЛИД

Знаш ли моју песму?

ЛАЛИДА

Знам је. Тек пређи преко лире.

ВАКХИЛИД

Пређе њрсѝима њреко лире и свира мелодију; њева:

Победо дична, ти ћери Титана, погледај свагда

ЛАЛИДА

Пева:

Пријатна срца на све ове Кранејце тек ти!

⁴⁶ *Сѝрофа од два сѝиха.*

ВАКХИЛИД

Пева:

Узми у заштиту веселу песму и обви почесто.

ЛАЈИДА

Пева:

Вакхила чело, већ знаш! Венац од славе му дај!

ВАКХИЛИД и ЛАЈИДА

Певају:

Победо дична, ти ћери Титана, погледај свагда
Пријатна срца на све ове Крањејце тек ти!
Узми у заштиту веселу песму и обви почесто
Вакхила чело, већ знаш! Венац од славе му дај!

АСПАЗИЈА

Врло угодно! Нисам је још чула ту песму.

АЛКИВИЈАД

Ја сам је већ и научио.

Пева донекле њу њесму, рајаво и лажно.

КСАНТА

Држи уши.

Растераћеш нам госте.

СОКРАТ

На тебе се даје применити песма.

Пева:

Гавранов глас, тај убија све, ко у кући живи,
Али Алкивијадов глас гаврана убија чак!

СВИ

Смеју се.

АЛКИВИЈАД

Смејте се, али ја сам извојевао што сам извојевао у скупштини.

КСАНТА

Скочи.

Говори, драги мој Алкивијаде, шта је било!

СОКРАТ

Дошао си опет у милост Ксантину.

КСАНТА

Нико не зна овде ништа, једини ти. Мораш – иначе не долази ми пред очи.

АЛКИВИЈАД

Говорићу и без претње. Дошао безобразни Клеон, па грди Аспазију –

КСАНТА

Само да је мене споменуо!

СОКРАТ

Е, да се Перикле заљубио у тебе –

КСАНТА

Шта би онда имао ти?

СОКРАТ

Свој лепи мир. Даље!

АЛКИВИЈАД

Али Харин њега ћуткац. „Ти би дао сиротињи!“, рече, „Кожу би јој здерао с леђа и 'чинио' у твом занату!“ Па га онда заокупи и ствар се сврши с виком: „Доле с Клеоном!“

КСАНТА

Која је бивала све узбуђенија.
Доле! Напоље из моје куће!

СОКРАТ

Држ га, Ксанта!

АЛКИВИЈАД

Клеон стругну. Сад дођоше двојица и склоне се –

КСАНТА

Аха, то су она двојица. Јесте ли их ухватили? Издеветали?

АЛКИВИЈАД

Било је свега. Сад су у затвору.

КСАНТА

Тако им треба. Али шта сте решили, шта?

АЛКИВИЈАД

Рат с Мегаранима. Сутра ујутру полазе прве чете. Капије смо дали одмах затворити и само на гесло „Антимокрит“ пропуштају страже –

СОКРАТ

Одајеш гесло, ветропиру!

АЛКИВИЈАД

Овде нема Мегарана –

СОКРАТ

Нема, а откуд да их има?

ВАКХИЛИД

Ја сам са острва Хија.

ЕУКЛИД

Ја из Ефеза.

АРИСТИП

Ја из Кирене чак.

ЛАЈИДА

Ја из Коринта.

АСПАЗИЈА

Ја из Милета.

АЛКИВИЈАД

Па ко је онда Атињанин?

СОКРАТ

Алкамен, ти и ја.

АСПАЗИЈА

Да се умирите, хајд'мо сви к мени. Тамо ћемо провести целу ноћ.

ВАКХИЛИД

Том сам се надао. Ми смо готови.

АСПАЗИЈА

И ти, Лајида!

ЛАЈИДА

Остави ме још ове ноћи овде!

ЕУКЛИД

И ја те молим то исто. А и сутра. Ако Сократ узмора ићи, да није Ксанта сама.

КСАНТА

Ја се не бојим живог човека. Видиш ли ове шаке!

ЕУКЛИД

Ипак, ипак. Не треба да си сама.

АСПАЗИЈА

Не, не. У славу наше победе, која је поуздана, морате сви к мени.

ЕУКЛИД

Тихо Аристипију.

Хајд! Па шта богови даду. А даће.

АРИСТИП

Тихо.

Лајида је готова.

ЕУКЛИД

Ма побегли оданде.

АРИСТИП

Ако нас пусте.

АСПАЗИЈА

Напред, драги моји!

АЛКИВИЈАД

Сви заједно – Клеон не спава.

КСАНТА

Повешћу и Мирту. Сирото дете, бојаће се сама.

Сви њођу.

ЗАВЕСА

ПЕТИ ЧИН

*Пијача (аџора). У дну судница (ареоџаџ), здање на сџу-
џове. С обе сџране суднице воде улице дубље у џозадину. У
левој улици је кайџик, који води у државне џамнице. Иначе
се долази на џозорницу и здесна и слева. Пред сваком од на-
ведених улица сџоји џо један сџражар, најамник, Скићанин
(варварин). Сваки има мач о бедрима, у руци дуџачко коџље, о
рамену сџреле, на џлави шлем; обучени су у џуњцима и оџан-
цима. Ноћ. Тек џо који се џуџи види месец.*

1. ПРИЗОР

1. и 2. стражар

1. СТРАЖАР

И ти би се у постељи боље осећао, хм?

2. СТРАЖАР

Као и ти.

1. СТРАЖАР

Можда би ти у крчми још боље било, хм?

2. СТРАЖАР

Као и теби.

1. СТРАЖАР

Гадна ствар овде дреждати и чувати она два човека, хм! Један део војске већ је спреман. Чим запевају први петли, они ће пут Мегаре.

2. СТРАЖАР

Мени је право.

1. СТРАЖАР

Није пријатно, ал' ће им се наплатити кад дође до пљачкања.

2. СТРАЖАР

Ако освоје Мегару.

1. СТРАЖАР

Шта ће сиротани против Атинске силе! Мени је само криво што нису повели и мене. Дабоме, где треба пљачкати, ту су племенити Јелини сами.

2. СТРАЖАР

Ал' могу и погинути. Ми бар гинемо за новац, а они забадава.

1. СТРАЖАР

То се каже: за отаџбину.

2. СТРАЖАР

Нек им је наздравље! Ал' и мени...

Узео своју шишквицу и пије.

1. СТРАЖАР

Па ми је криво што су повели све наше земљаке.

2. СТРАЖАР

Само кад су оставили нас.

1. СТРАЖАР

Да их нису повели шта мислиш! – ала би се дало онде благовати и красти.

2. СТРАЖАР

Чисто ми иде вода на уста.

1. СТРАЖАР

Варош без људи – толико благо – толико лепих жена... ух, ух!
Дед мало тиквицу!

2. СТРАЖАР

Где је твоја?

1. СТРАЖАР

Ту је, али је празна.

2. СТРАЖАР

Пружа тиквицу.
Остави и мени.

1. СТРАЖАР

Како не бих.
Пије.

2. СТРАЖАР

Хеј, хеј! Доста!

1. СТРАЖАР

Враћа.
Баш прија.

2. СТРАЖАР

Мућка.
Добро си потегао. Да ти се не прохте опет.
Пије.

1. СТРАЖАР

А теби?

2. СТРАЖАР

Оњускаћу је.

1. СТРАЖАР

Смеје се.

Понуди она два сужња.

2. СТРАЖАР

Да се још већма муче, нећу.

1. СТРАЖАР

И ти Јелини зову нас варварима! Избили и искрвалили ова два човека. Жао ми је старца.

2. СТРАЖАР

Ми их бар не бисмо мучили, него одмах упљескали.

2. ПРИЗОР

Аристип, пређашњи

АРИСТИП

Оружан, слева.

Јесте ли орни, момци?

1. СТРАЖАР

На свом месту.

Јесмо.

АРИСТИП

Шта раде сужњи?

1. СТРАЖАР

Спавају.

2. СТРАЖАР

Ако нису будни.

АРИСТИП

Чувајте их само!

Пође.

1. СТРАЖАР

Али, море, имаш ли пуну тиквицу?

АРИСТИП

Имам и сво вам је

Даје.

1. СТРАЖАР

Баш ти хвала (*Чује се слева њсовка.*) Шта је то?

2. СТРАЖАР

Два се човека свађају преко магарца.

3. ПРИЗОР

Еуклид, Лајида, обоје у мушком оделу, нагарављени,
воде магарца натоварена с два меха вина, пређашњи

ЛАЈИДА

Тамо је пут, којим ће војска.

ЕУКЛИД

Није, овамо је.

ЛАЈИДА

Та нисам једаред ишао тим путем.

ЕУКЛИД

Кад год си ишао, био си пијан, па ниси знао куд идеш.

ЛАЈИДА

Ти си био пијан! И сад си пијан.

ЕУКЛИД

Ко? Ја? Реци то још једаред!

ЛАЈИДА

И сад си пијан – пијаницо!

ЕУКЛИД

Па мени баш! (*Замахне и удари у један мех, из ког њоцури вино.*) Ево ти! Лижи сад са земље!

ЛАЈИДА

Богови те убили! Толико вино!

Задржава.

ЕУКЛИД

Чеше се њо глави.

Баш сам глуп. Зар не би боље било да сам га попио.

ЛАЈИДА

Можеш и сад. Лези па лижи!

АРИСТИП

Баш си глуп! (*Сћиражарима, који се и њако ближе.*) Дед, момци, шлемове, да не пропадне толико вино!

1. и 2. СТРАЖАР

Врло радо.

Подмећу шлемове и ђију.

ЕУКЛИД

Доста, хеј! Испићете ми све!

АРИСТИП

Зар је боље да исцури?

ЛАЛИДА

Тако је увек луд. Најпре развали кућу, па се онда чеше и по-ново зида.

2. СТРАЖАР

О, ала је добро.

Пије.

2. СТРАЖАР

Никад бољег нисам пио!

Пије.

АРИСТИП

Скинуо шакођер шлем и ђије бајаџи.

Тако ми Дионисија! Ову прилику треба употребити.

ЕУКЛИД

Подмеће шаке и ђије бајаџи.

Да отнем бар штогод од рођеног вина свог.

ЛАЛИДА

Истио шако.

Нећеш без мене.

2. СТРАЖАР

Будало! Пролити толико вино!

2. СТРАЖАР

Обилази маџарца, лукаво.

А шта је с ове стране?

Пиџа мех.

1. СТРАЖАР

Паметан си, море, кад се вина тиче.

Обилази.

ЕУКЛИД

Овај други не дам.

ЛАЈИДА

И не дај!

АРИСТИП

Нећемо вас много питати.

1. СТРАЖАР

Да паметна Јелина!

ЕУКЛИД

Тужићу вас суду.

АРИСТИП

Тужи ако хоћеш Зевсу! Дед момци!

*Ошворио мех, Еуклид се проишви, сѣражари ѿреше
коѣѣма.*

ЛАЈИДА

Јао! Подај да не буде крви!

1. СТРАЖАР

Једва паметну реч.

АРИСТИП

Својим шлемом куца се са сѣражарима.
У здравље овог дедака!

Пева:

А шта ме с' тиче Гигес⁴⁷
И благо његово!
А шта ме с' тиче престо
И краљ што седи ту!
Ја хоћу сад да пијем
Винашца руменог!

ЕУКЛИД

Доста, лужнице!

1. СТРАЖАР

Ћути, док си читав!

2. СТРАЖАР

Мани га, нек бунца што год хоће, само нек вино не дира.
Иначе –

ЕУКЛИД

Дај бар и мени!

1. СТРАЖАР

Ћорнуџи.
Севај одавде!

2. СТРАЖАР

Ћорнуџи, на Лајиду.
Овамо вино!

АРИСТИП

Задржи џа.
Тог остави мени, а ти скидај вино с магарца.

⁴⁷ *Гиџес / Гиџ, ѡасѣир из Лидије који је ѡсѣѡао боџаѣи краљ; ѡре-
дузимљив и савесѣан владар.*

2. СТРАЖАР

Врло радо. (*Скинуо мех и однео близу суднице.*) Сад можеш ићи и ти.

ЕУКЛИД

То није право.

1. СТРАЖАР

Ћути, док си читав, море!

ЕУКЛИД

Пресело вам, богови дали!

Поведе маџарца и оде нагесно, за њим Лајига.

1. СТРАЖАР

Посрће.

То ваља! У мом веку нисам пио таквог вина!

Оставио коље и сипрелу, ња њије из своџ шлема.

2. СТРАЖАР

Сео на басамак од суднице, ћући и њије.

АРИСТИП

Посрће бајаџи.

Баш су ми богови наклоњени кад су ме у ово доба довели амо.

1. СТРАЖАР

Како ли је била она песма?

АРИСТИП

А с њим оба сѣражара.

Ја хоћу сад да пијем

Винашца руменог!

1. СТРАЖАР

Зайлиће језиком.

Код вас Јелина баш се лепо живи.

АРИСТИП

Драго ми је што ти се свиди.

1. СТРАЖАР

И иначе је лепше. Код нас је сад већ студено те како!

АРИСТИП

Куца се с њима.

Овде је и снег нешто ретко.

2. СТРАЖАР

Пијан.

Мени се чини да баш сад веје.

Клоне, ђружи се, засји.

1. СТРАЖАР

Пијан.

Какав снег! Зар не видиш да је сунце!

Клоне и засји.

АРИСТИП

Истиресе шлем.

Једва једаред! Буника и зачин мандрагора учинили су своје. Иначе ко би свадао ове лужнице. Сви бисмо пре умрли, а ови варвари би нам се смејали.

Пође за Еуклидом и Лајидом и зове их руком.

ЛАЈИДА

Улази.

Јесу ли заспали?

АРИСТИП

Као заклани.

ЕУКЛИД

Теби, Аристипе, највећа хвала за ту мисао.

АРИСТИП

Код нас у Африци још увек живи прича о Агамеду⁴⁸ и благу мисирског цара Рампсенита.

ЕУКЛИД

А сад да ослободимо оне.

АРИСТИП

Уђе према каицику.
Овде су тамнице.

ЕУКЛИД

Помаже Аристипу описнући мандало.
Ала је замандаљено! (*Отвори врата, улази, иио.*) Ликомеде!
Неокле!

ЛИКОМЕД

У тамници.
Ко нас зове?

ЕУКЛИД

Ја сам, Ксенија.

НЕОКЛЕ

Унући.
Да није превара?

ЕУКЛИД

Изиђите слободно. Стражари спавају пијани.

⁴⁸ Агамед, син аркадијског краља Стимфала, чувени архитекта. Према предању, при грађи ризнице с благом оставио је тајни отвор, те касније однео драгоцености.

4. ПРИЗОР

Ликомед, Неокле, пређашњи

ЛИКОМЕД

Излази.

Богови ти захвалили! (*Гледи Еуклида.*) Да, да, ти си то.

НЕОКЛЕ

Честито момче ти! Али – одреши нам руке. Ко је још с тобом?

ЕУКЛИД

Дреши им руке.

Два моја добра друга, ниједан Атињанин.

АРИСТИП

Јесте ли читави остали?

НЕОКЛЕ

Прилично.

ЛАЛИДА

Донела коџа и сѣреле сѣражара.

Прими сад ово оружје згодно,

Париде лепи!

НЕОКЛЕ

Зачуђен.

Шта! Шта!

ЛИКОМЕД

Ксеније су то. (*Прима оружје.*) Пре погинути, него им опет пасти шака.

АРИСТИП

Скинуо мачеве са сѣражара.

Ево и мачеви.

НЕОКЛЕ

Хвајџа.

Хвала боговима и теби!

ЛИКОМЕД

Је ли војска Атинска већ на путу?

ЕУКЛИД

Узео Ликомеда и Неокла на сѣрану.

Био сам и ја на скупштини и видео сам све. Хтедох одмах у Мегару, али ме задржа проклети Алкивијад. А требало је и вас избавити.

ЛИКОМЕД

Боље, синко, да си нас оставио, а отаџбину спасао.

ЕУКЛИД

Хтедох, знајући вас, али ме на капију не хтедоше пустити без гесла. Ипак није доцкан. Војска полази тек у зору. Ту, у овој улици, скривена су два коња – на њима је и женско одело. Пресвучите се. На коњима сте кудикамо пре војске у Мегари. Гесло је „Антимокрит“.

ЛИКОМЕД

Честито момче.

НЕОКЛЕ

Хвала ти!

Обојица оду надесно. За њима Еуклид, који се љосле враћи.

АРИСТИП

Загрли Лајиду.

Ти си сад моја, слатка Лајида!

ЛАЈИДА

Аристипе мој!

ЕУКЛИД

Враћа се.

Маните се тога, него да увучемо ова два пијана варварина у тамницу.

АРИСТИП

Красна мисао! Као и наше бегство из Аспазијине баште. Обући сатирске личине па метнути Мирту место себе – знаш, Ксеније! То је мисао!

Мучи се 1. сѣражар.

ЛАЛИДА

Мучи се.

Ала је тежак.

ЕУКЛИД

Нисмо слаботиње.

Увуку 1. сѣражара.

АРИСТИП

Сад ову мрцину.

Увлаче 2. сѣражара.

2. СТРАЖАР

Мумла.

Винашца руменог...

Увуку ђа.

ЛАЛИДА

Боговима хвала!

АРИСТИП

Замандалио кайџиџик.

Сад можемо бити мирни.

ЛАЛИДА

Подигла мех.

Не сме ни ово остати.

ЕУКЛИД

О, богови! Помозите им!

АРИСТИП

Биће већ код капије. Али, хајд'мо.

Оду сви. Мала почивка, зајим се чује следеће сцене разговора и корачање.

5. ПРИЗОР

Алкивијад, Критија, Аполодор,
Три војника. *(Сви оружани.)* Доцније Сократ

КРИТИЈА

Као што рекох, Перикле је наредио да она два Мегаранина поведемо са собом. Биће нам као неки таоци, и с њима у руци изнудићемо предају града, ако би дошло до опсаде.

АПОЛОДОР

Лепо смишљено, али ко их је досад чувао? Стражара нема.

АЛКИВИЈАД

Где, нема ни једног.

КРИТИЈА

Можда су отишли у војску на позив. Ко их је одвео, ослонио се на мандале. *(Ближи се тамници.)* Овде су Мегарани.

АЛКИВИЈАД

Ошвара мандал.

Уђите, момци, и доведите их, али мирно. Пребацити сваком мараму преко главе да не виде куд их водимо.

АПОЛОДОР

Врло опрезно на овој помрчини.

Војници ушли у тамницу.

КРИТИЈА

Ушао и он.

Овде се не види ништа.

АПОЛОДОР

Зато се боље чује, како силно рчу.

Војници извели 1. сѣражара, ком је злага покривена; морају га држаћи да се не сруши.

АЛКИВИЈАД

Тај спава! Ни бриге га није.

АПОЛОДОР

Пре бих рекао да је силно пијан, јер удара на вино.

КРИТИЈА

Војницима.

Наслоните га гдегод, па идите по другог.

Војници чине.

АЛКИВИЈАД

Овог другог још теже извлаче.

Војници извуку и 2. сѣражара.

АПОЛОДОР

Мисао није тако луда: пијан отићи боговима на истину. Они су знали да ће бити погубљени. Само откуд им вина?

КРИТИЈА

Зграби 1. сѣражара, који се заљуља и падне.

Овај нешто мумла.

1. СТРАЖАР

Пијан мумла.

Ја хоћу сад да пијем
Винашца руменог.

СОКРАТ

У обичном свом оделу.
Шта је, децо?

КРИТИЈА

Перикле наредио да поведемо и Мегаране, па смо дошли по њих.

СОКРАТ

Све је мудро што Перикле каже.

АПОЛОДОР

Али ови су пијани као мајке.

АЛКИВИЈАД

Вири 1. сѝражару у лице.
Лупеж тај, ала се променио! Искидали су му сву браду.

КРИТИЈА

Вири 2. сѝражару у лице.
И овај се преобразио.

СОКРАТ

Гледи сѝражаре.
Нису то они са острва Сама.

КРИТИЈА

Ни овај?

СОКРАТ

Ни тај. Зар не видиш хаљине и опанке? Нису то ни Јелини, то су варвари.

КРИТИЈА

Не може бити! (*Дрма 1. сѝражара.*) Говори!

1. СТРАЖАР

Мумла:

Ја хоћу сад да пијем
Винашца руменог!

АПОЛОДОР

Смеје се.

Тако ми Дионисија! Ово вреди шта вреди.

КРИТИЈА

Љућиии.

Шта се смејеш, кад није смешно!

СОКРАТ

Весело.

А да шта је!?

АЛКИВИЈАД

Сргиии.

Ја би' их најрадије обесио и сахранио, а Периклу бих рекао
да је народ претукао Мегаране.

СОКРАТ

То већ нећеш!

АЛКИВИЈАД

Само да ниси ти ту.

КРИТИЈА

Па шта ћемо сад?

АПОЛОДОР

Одведимо их натраг у бутурницу; нек насадне још когод.

КРИТИЈА

То је најбоље! Момци, водите их натраг.
Војници воде сѣражаре ојей у шамницу.

АЛКИВИЈАД

Шта ћемо рећи Периклу?

СОКРАТ

Ево и њега, па му реците.

КРИТИЈА

Војницима.
Та стрпајте их већ једаред!

6. ПРИЗОР

Перикле с војницима, пређашњи

ПЕРИКЛЕ

60 год. љроседе браде, има на глави шлем, иначе је у химатиону.
Нек су богови с вама!

КРИТИЈА

И остали.
Слава ти, војводо!

ПЕРИКЛЕ

Нема вас дуго, па сам дошао да вас видим. Шта је с Мегаранима, Критија?

КРИТИЈА

Ушејриљѝо.
Знаш, војводо – али, питај Алкивијада.
Уклони се.

ПЕРИКЛЕ

Дакле, Алкивијаде, шта је с она два сужња?

АЛКИВИЈАД

У нейрилици.

Чини ми се, војводо, да их је Аполодор већ спровео. Питај њега!

Уклони се.

ПЕРИКЛЕ

Аполодоре, говори дакле ти!

АПОЛОДОР

Мени, војводо, ниси наредио ништа. Питај Сократа! (*Уклони се, за се.*) Ако нас тај не извуче, никад ништа.

ПЕРИКЛЕ

Смешно му.

Сократе, кажи дакле ти!

СОКРАТ

Би ли ти ишао у рат без војске?

ПЕРИКЛЕ

Не бих. А како бих ишао!

СОКРАТ

А можеш ли без она два Мегаранина?

ПЕРИКЛЕ

Могу.

СОКРАТ

Онда ћемо у рат. Она су двојица утекла.

ПЕРИКЛЕ

Та ваљда није!

СОКРАТ

Тако ми Иракла! Овде их бар нема.

ПЕРИКЛЕ

А стражари?

СОКРАТ

Ти су, боговима хвала, ту, и живи, здрави су.

АПОЛОДОР

Трештени пијани...

ПЕРИКЛЕ

Зато сте ушепртљили!

КРИТИЈА

Војводи – загонетка и за нас.

СОКРАТ

На сѝрани, за се.

Домишљај се. Идем одмах Аспазији – да ли је ту –

ПЕРИКЛЕ

Замисли се, ња одсудно.

Сад, шта је, ту је. Ти, Сократе, остани у Атини па гледај да дознаш шта је с она два сужња. Ти, Критија, одмах на Тријазијску капију и реци да не пропуштају никог, баш никог, док не дође војска. (*Критија оде надесно.*) А ми, спремајмо се. Палас Атина биће нам на помоћи. (*Гледи их.*) Хајд'мо, где се купи војска!

СВИ

*Сѣлану у сѣројни ред и удесе ѿесму; код ѿрећеѣ реда ѿо-
лазе надесно:*

Славна Атина! Силна Атина! Ти си
Племену јаком Алкменојида песма
Дична и лепа, победоносна! Слава!

ЗАВЕСА

КРИТИЧКЕ НАПОМЕНЕ

ПОСЕБНЕ НАПОМЕНЕ

С обзиром на то да је Савић за живота објавио тек једно издање своје комедије у пет чинова *Ксеније и Ксенија* и то у часопису *Бранково коло*, могао сам се ослонити само на тај извор и узети га за основни текст.

Комедија је објављена у дванаест узастопних наставка 1909. године, у бројевима: 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32 и 33. Ни у једном броју није изашла ниједна исправка у вези с неким претходно штампаним наставком, што може да упути на то да је Савић проверавао сваки наставак.

У штампаном примерку периодичне публикације не уочава се да недостаје неки део текста (реч, реплика, дидаскалија). Запажа се понека словна грешка, која се дала лако отклонити (*иматијон* → *химатион*), а на једном месту недостаје предлог, те сам га додао и ставио у приређивачку заграду.

ЕУКЛИД

Зла? Оштра је мало, ал' је најчеститија жена на свету а поштује те, да је [за] приповест.

(I, 6)

Ни у овој Савићевој историјској комедији нисам мењао начин ауторовог именовања ликова, попут *Алкивијад* (данас уобичајено транскрибовано као Алкибијад), затим *Асијасија* (данас преовладава облик Аспасија и др.). Зато сам у коментарима испод основног текста давао данашњу транскрипцију. Такође сам и прокоментарисао неке грешке, попут погрешног именовања

старогрчког града Елеусина / Елефсина, који је Савић транскрибовао као Елеушка. С друге стране, у језик ликова нисам дирао, нити сам исправљао неправилне облике речи попут глагола мирисати (*мириши*) или двојине усне (*усна*). Сви застарели изрази, као и они који по облику одступају од савремене норме, нису дирани да би се очували језик и стил писца и његових ликова.

Једина интервенција, ако се тако може рећи будући да задире у правопис, јесте та што сам на једном месту, у трећој појави другог чина, поделио реченицу на две. Реч је о ситуацији сусрета Еуклида и Ликомеда када се Еуклид пред својим суграђанима демаскира, представи, он у истој реченици постави и питање због чега су дошли: *Зашиџо сџе џу?* и она је одвојена само запетом. Ради јасноће поделио сам исказ на још једну реченицу. У часописном издању реплика је одштампана овако:

Еуклид: О том други пут. Сад се знамо, а знајте и то да сам ваш савезник откад знам, зашто сте ту?

Нешто више треба рећи о графичком распоређивању/уређивању репличког и дидаскалијског текста. У том првом издању текст драме је штампан двостубачно, како је и било уобичајено за периодику тог времена. Поред тога, реплички и дидаскалијски текст распоређен је једноредно: име лика, па двотачка, затим реплика, а дидаскалије су у заградама, све то ради уштеде простора. Само је увучен први ред репличког текста. Дидаскалијски текст дат је мањим слогом, ван курзива. У случајевима када су дидаскалије унутар реплике ликова, текст у загради исписан је малим почетним словом, без тачке, која је стављана после затворене заграде. Персоналне дидаскалије, односно описи радње који непосредно претходе говору или следе након говора лика, кад се напушта сцена, такође су стављане у заграде и исписиване/штампане једноредно.

Како сам истакао у уводном поглављу *О издању*, приређивачке интервенције су видније у уређивању текста, односно у исписивању дидаскалија и реплика. Према томе, овом приликом име лика дато је на средини странице, реплика у новом реду, а дидаскалије су за једно место увучене у новом реду, у курзиву, изван заграде. Дидаскалије унутар реплика задржао сам између

заграда и пребацио у курзив, а оне су обележене у складу с правописом (велико почетно слово и тачка на крају реченице, јер је тај секундарни текст независан од репличког). Нисам мењао оне ретке примере када је уз издвојено име лика у дидаскалији исписана његова нема радња, само их нисам дао у заградама, већ такође издвојено, у курзиву.

Такође, изменио сам у складу с едицијом *Драмска бајџи* на писање појава, тј. призора. У *Бранковом колу*, појаве ликова бележене су прво бројем с тачком па онда великим почетним словом призора (нпр. *1. Призор*). Овом приликом задржао сам писање арапске цифре с тачком а реч *призор* исписао сам великим словима (1. ПРИЗОР).

Александар Пејчић

ПРАВОПИС: СТИЛСКО-ЈЕЗИЧКЕ ОСОБЕНОСТИ

Интервенције у правопису и језику Савићеве комедије *Ксеније и Ксенија* нису бројне, што је и разумљиво будући да су пре објављивања сваког наставка уредник и редактор *Бранковог кола* помно читали рукопис и уносили евентуалне поправке у складу с тада важећом правописном нормом. Према томе, примећују се тек одређена одступања од данашњег правописа. Због тога се у овом посебном случају не може говорити детаљније о језику Милана Савића. Ређи су примери архаизама и туђица, а преовладава савременија лексика, као и лексика која је ближа старогрчком свету (пеан, дистихон, лира, сатир, хитон и сл.).

Разликује се исписивање чинова и призора, јер овом приликом није стављана тачка на завршетку тих облика, па није било потребе за правописним усаглашавањем. Модалне речи и облици вокатива одвајани су запетама. Зависноупитне реченице на почетку сложене нису одељене запетом, али јесу временске реченице када се оне налазе на крају зависносложене. Апостроф је недоследно коришћен код испуштених гласова, и ту се најпре може рећи да је посреди штампарски пропуст. Међутим, то не важи за све случајеве, јер има примера дијалекатског обележја у војвођанским говорима (*џаки*). Све те случајеве усагласио сам с важећом правописном нормом.

Одвојено су писане речце (а камо ли → *а камоли*, шта више → *шџавише*, за цело → *зацело*, на против → *напротив*), прилози (мало пре → *малојпре*, куд и камо → *кудикамо*, на лево → *налево*, на десно → *надесно*, ни зашта → *низашџа*), узвици (на здравље → *наздравље*, у помоћ → *ујомоћ*, с Богом → *збогом*), помоћни глаголи (не ћеш → *нећеш*, не ћемо → *нећемо*, би смо → *бисмо*),

везници (и ако → *иако*)¹ и њих сам такође усагласио са савременом правописном нормом. У једном случају било је потребно и да се изврши једначење сугласника по звучности (бегство → *бексѿиво*).

Већ сам скретао пажњу у претходним књигама да је Савић попут многих српских драмских писаца свога времена користио црту као знак прекидања говора, односно упадања у реч, што сам и овом приликом задржао да би се на тај начин прекид реплике разликовао од паузе у говору лика када је он употребљавао три тачке. Црта као интерпункцијски знак коришћена је дакле из практичних разлога, да олакша разумевање ритма дијалога и то не само глумцима и редитељима него и читаоцима. У овој комедији ређи су примери такве смисаоне и ритмичне употребе црте.

Александар Пејчић

¹ Примери приређивачких измена дати су курзивно у овом поглављу.

ТЕАТРОГРАФИЈА: *КСЕНИЈЕ* И *КСЕНИЈА* НА СЦЕНИ СРПСКОГ НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА

Историјска комедија Милана Савића *Ксеније и Ксенија* први пут је изведена у Српском народном позоришту у Новом Саду, 26. јануара 1910. године и према *Енциклопедији Српског народног позоришта* репризирана је само једном. Нема податка у дневним новинама да ли је касније још неки пут играна, а нисам нашао ни податак да ли су је изводиле путујуће дружине, што не значи да није била на репертоару неког неинституционалног позоришта.

У подели су учествовали водећи глумци предвођени чувеним Пером Добриновићем у улози Сократа. Представа је режирао познати глумац и позоришни педагог, Димитрије Спасић а музику компоновао Исидор Бајић. Према сазнањима из рецензија, представа је спремљена за само два дана посведневног рада.

После премијере изашле су тек две рецензије, можда би боље било рећи да су само две сачуване стигле до наших дана. Београдска штампа, дневни, књижевни листови и часописи нису доносили критичке написе о представама Српског народног позоришта, сем у ретким случајевима, него су понекад извештавали и најављивали нове комаде. С друге стране, периодичне публикације у Новом Саду помније су пратиле репертоар, а међу њима предано веома угледи лист *Позоришће*, покренут још 1871. године.

У обе рецензије, и у оној коју је потписао иницијалом Јован Грчић (Г.) и у оној такође потписаној иницијалима Лазара Марковића Мргуда (Л. М. -д.), веома негативно је вреднована представа *Ксеније и Ксенија*.

У свом приказу представе, штампане у листу *Позоришће*, Грчић је био на становишту већине критичара тог времена да приказ историјских догађаја није подесан за комедију. Полазећи од историографске грађе и студија о класичној уметности и књижевности, као и романа (Роберт Хамерлинг, роман *Асѿасија*), сматра да је грађа коју је Савић изабрао неприлична комедији, и већ тиме, на у уводном делу свог текста, изнео је неумољиву пресуду, не само представи.

Живот и рад баш Периклијевих савременика никако није згодан да послужи као предмет и шали, а немоли карикатури. [...] Милан Савић се зар први подухватио да дично коло Периклијевих Атињана у недоруху изнесе на позорницу. Потхват веома ризичан, веома клизак. Савић је својим досадашњим површним и неозбиљним књижевним радом, који се у њега развио као спорт, исувише јасно показао да није Хамерлинг, а да би било потребно то засепце и истицати.

(Грчић 1910: 247)

Грчић као да губи из вида импозантно Аристофаново комедиографско дело, где се хумористички театрализује и то Периклово време. Аристофану је оно било и згодан предмет, чак и за веома грубе и ласцивне шале.

Затим, позивајући се на Хамерлинга, Грчић проналази места где је Савић одступио од чињеница, историографских докумената, посебно у концептуализацији лика Ксантипе. Следеће замерке тичу се начина расправе у народној скупштини, аргументације ставова Клеона и Харина, а посебно приказа Сократа у домаћем, кућном окружењу. Међутим, Савић се служио, сасвим по Аристотеловим поетичким поставкама, развојем могућих и вероватних, а не театрализацијом истинских догађаја и личности како су оне забележене у сведочењима и истраживањима. Савића интересује личност ван погледа јавности, у смислу друштвеног ангажмана, а то значи приказати Сократа и када није само философ који разговара са својим ученицима него и онај који има и своје личне тегобе, потребе, који се и смеје, не бежи од гозбе, вина и песме. Дакле, театрализована је приватна страна личности где атрибути телесности избијају у први план, што је још од Аристофана одлика комедије, чиме је она и постала

ближа гледаоцима (читаоцима), њиховом животном искуству. Знајући строги јавни морал својих суграђана и савременика, Савић је зато пажљиво мотивисао такав приказ приватног живота (видети *Пољовор*). Превидео је Грчић и другу важну чињеницу да није посао литературе да износи факте, али, мора се и овом приликом нагласити да није на књижевности ни друга крајност, да кривотвори чињенице, да прави намерене анахронизме а у циљу да се свесно наруши и гротескно прикаже нека личност из националне историје.

Грчић се дотиче и костимографије, оправдано приговарајући обући коју су носили глумци (шпанске чизме), и сценографије, упућујући замерке како је сценски постављена народна скупштина Атићана, на крају и избора музике јер сматра да је компонована ближе модерној а не античкој како би требало. Савић се касније сложио с Грчићем, мада га није ословио, када је у својим мемоарским записима навео да тако редитељски и сценографски постављена сцена никоме не служи на част, и да се нерадо сећа те представе, очито незадовољан њоме у целини.

Преко представе, нарочито трећег чина, народне скупштине, метнућу копрену. Атенски народ приказала су три укочена статисте у – српском средњовековном оделу!!!

(Савић 2009: 90)

На основу свих Грчићевих примедби упућених Савићу, а мање редитељу због поставке трећег чина, јасно је да он није читао текст комедије, објављене претходне, 1909. године у *Бранковом колу*. Да јесте, видео би како је замишљен декор трећег чина, с којим бројем ликова и др. Савић је у опсежној сценографској дидаскалији трећег чина детаљно предочио како треба да изгледа сцена и колико је потребно статиста. Ту упутницу редитељ извесно није могао да примени на сцени због кратког рока спремања представе. У овој рецензији провејава и Грчићева лична нетрпељивост према Савићу, те је и стога треба узети с резервом.

Уопштено критикујући ликове, Грчић ниједном није навео ниједног глумца, па ни Добриновића, коме је тек посредно замерио на сценској кретњи и грешкама у говору. По Грчићевим

речима Добриновић је изговарао *Алкамин*, а и та примедба је била више упућена Савићу мада је он тачно транскрибовао име чувеног вајара *Алкамена*. С друге стране јесу утемељене Грчићеве примедбе у вези с преводом и транскрипцијом појединих грчких топонима (*Елеушка*, а требало би Елеусина). Зато се он с правом успротивио управи која је на брзину прикупила ансамбл и оставила прекратак рок глумцима да савладају улоге (само два дана). Када се ово последње има у виду, није се могло ни очекивати да представа буде добро припремљена и уметнички до детаља промишљена.

Друга рецензија изашла је у *Трговачким новинама* а њен аутор Лазар Марковић Мргуд био је исто тако неумољив према Савићу, безмало као да је писац режирао представу. Ни Марковић није крио пре свега личну нетрпељивост, те и у том светлу треба примити све упућене критике. Већ у првој реченици приказа он износи беспримерну осуду да је од свих представа на новом репертоару СНП-а *Ксеније и Ксенија* „најболеснија комедија“ (Марковић 1910: 35). И он се обрушава пре свега на текст комедије, а да је није прочитао, што се лако закључује на основу примедби. Марковић тобоже хвали Савићев покушај да прикаже живот Перикловог доба, али у истој реченици каже да у томе није успео. Није згорег позвати се овим поводом на изврсну анализу таквих критичарских ставова од стране театролога Душана Михаиловића.

Основни проблем се увек своди на изједначење историјске и уметничке истине [...] Изгледа да је основна сметња незнање, али и познавање поједине епохе и личности, такође. Истину сви желимо, али, по свему судећи, више на речима а, по обичају, мало прилагођену нашим личним схватањима и жељама.

(Михаиловић 2003: 335)¹

Марковић је у праву ако се не слаже како је сценски решена поставка, ако костимографија, сценографија и музика не дочаравају амбијент, што је разочарало и Савића, али с друге стране су проблематичне оцене да радња комедије, дакле текст, не одговара истинском животу Перикловог времена. Поставља

¹ Више о овом проблему видети у *Поговору*, у овој књизи.

се питање на основу чега се износи такав суд? Грчић се бар позвао на Хамерлингов роман *Асијасија* из 1875. По свему судећи реч је о личној пројекцији критичара, како он замишља дату епоху на основу свог читалачког искуства, дакле према „личним схватањима и жељама“. И Савић је према личним схватањима конципирао ликове своје комедије, али пре свега имајући у виду Платонове дијалоге и другу историографску грађу која се бави наведеном епохом, те ју је на свој начин уметнички уобличио према драматуршким принципима вероватности и нужности.

Поред тога Марковићу није јасно зашто се тај младић (Еуклид) толико пресвлачи, прелазећи из једне у другу улогу, чиме потврђује да није читао текст, а ни пажљиво пратио радњу представе где се није могла изоставити мотивација Еуклидових прерушавања, тј. глуме, као ни његов главни циљ у заплету. Ни Сократ ни други карактери за Марковића нису уверљиви. Свима приговара, а да аргументима не појашњава своје судове, те остаје нејасно да ли се све те негативне оцене односе на текст или и на глумце и представу у целини. Тек у завршном делу рецензије он отвореније пише о представи, и такође ту замера на спором темпу.

Темпо радње је врло неједнак, час је оперетски, час је лакрдијски, неких пута је хтео чисто драмски да буде, но већином је тром и лако сустане и ту онда добро дође пијанка и песма.

(Марковић 1910: 35–36)

И Марковић се усмерава на трећи чин, али он више замера употребљеним реторичким средствима у агону Харина и Клеона, и као уметничку и драматуршку противтежу наводи Антонијев говор из Шекспирове трагедије (?!). Очито је да ни Марковић не познаје довољно законитости комичког жанра, не зна да њена реторика није и не може бити стилски саобразна узвишеној кавка је дата у трагедији, и да су таква упоређења различитих жанрова веома проблематична.

Не могу а да не споменем сцену на форуму у III чину. Ту смо требали видети окупљене Атињане, њихове говорнике, који ће прекрасним говорима распалити мудре Атињане. Савић је

довео и два говорника, али су им говори били тако празни, без икаква полета, говорничких лепота и фигура, речју били су тако савршено прозаични, да се човек, који је читао Антонијев говор над Цезаровим лешом у Шекспира, морао ледити.

(Марковић 1910: 36)

На крају Марковић закључује да би ова представа могла да се редитељски преосмисли као оперета, због неколицине песама у њој, и да би једино у тој форми могла опстати на репертоару. Одатле произлази да Марковић није ни желео да разуме представу, да проникне у смисао текста, да покуша да схвати интелектуални слој комике. Њему је важније било да се обрачунава са Савићем, па се ни он, као ни Грчић, не бави извођењем, режијом и глумом.

На крају кратко мерило: Савићева комедија нема добре радње, нема добро оцртаних карактера; цела ствар мирише на оперету и прерађена за оперету могла би се држати на позорници; у садашњем облику је празна, погрешна, без духа и правог хумора, дакле без крви и костију и зато оваква каква је, не може ни у ком погледу задовољити.

(Марковић 1910: 36)

С веће временске удаљености, по сећању, своју оцену представе изнео је и Милош Црњански у некрологу поводом Савићеве смрти. Црњански даје потпуно другачији, афирмативнији суд, који опет није без личног тона, јер је он био наклоњен Савићу. Црњански једини директно говори о Пери Добриновићу у улози Сократа, и то похвално, истовремено прижељкујући да се комедија поново постави на сцену.

Дело је ванредном личношћу Добриновића (улога Сократа) већ живело на нашој позорници; живело би опет ако би се појавило, мада му је садржај смештен у политички и приватни живот древне Атине [...] Замисливши декор и костиме, треба поуздано сматрати да би ведрина и лепота те комедије, у лепој, летњој ноћи, обновила сјајним подражавањем језика, за час-два, веселост атинску.

(Црњански 1930: 595)

Нажалост, *Ксеније и Ксенија* није поново постављена на позорницу. Судови првих критичара и у овом случају су превагнули да се олако пређе преко ове најбоље Савићеве комедије. Вероватно је томе допринео и неуспех поставке, јер је ипак спремана само неколико дана, те се и нису могли очекивати неки изузетни уметнички резултати.

Сцена, место: Српско народно позориште, Нови Сад

Редитељ: Димитрије Спасић

Музика: Исидор Бајић

Премијера: 26. јануар 1910.

Улоге: Перикле – Андрија Лукић, Сократ – Пера Добриновић, Алкивијад – Милан Матејић, Критија – Коста Васиљевић, Аристип – Јован Антонијевић, Еуклид – Милица Марковић, Харин – Војислав Виловац, Аспазија – Сара Бакаловић, Ксантипа – Даница Васиљевић, Лајида – Лепосава Јовановић, Мирта – Даница Матејић и др.

Играна је само два пута.

Александар Пејчић

ПОГОВОР

ИГРА СПОЗНАВАЊА: *КСЕНИЈЕ И КСЕНИЈА* МИЛАНА САВИЋА

Комедија *Ксеније и Ксенија* последње је драмско дело Милана Савића, написано 1909, а премијерно изведено 1910. године у Српском народном позоришту, у згради Лазара Дунђерског, познатој и под називом *Дунђерсково њозориште*,¹ и иде у ред његових најбољих књижевноуметничких радова. Напустивши писање драма, у позним годинама посветио се критичарском и преводилачком раду (превод Гетеовог *Фауст*а), мемоарским текстовима, биографским прилозима о савременицима и делимично, с прекидима до 1921. године, пословима у Матици српској и у СНП-у.

Овом комедијом Савић наставља даље поетичко истраживање и афирмисање жанра историјске комедије у српској драмској књижевности. Како сам истакао у трећој књизи, а поводом комедије *Цар њроводација*, историјска комедија у основи се не разликује од класичне комедије, ни од историјске драме. И она тежиште радње може заснивати на ситуацији/интриги, карактеру или на наравима, али у овој последњој врсти, тј. комедији нарави, с јасним алузијама на савремени живот. Главно обележје историјске комедије јесте њена документацијска подлога – историја. Узима се одређен догађај, анегдотског потенцијала или сама анегдота (њихова документарност у појединим случајевима и јесте упитна) или се полази од догађаја који у себи не садржи

¹ Зграду Лазара Дунђерског у Новом Саду користило је Српско народно позориште од 1895. до 1928. године.

ништа комично, али се хумористичким преобликовањем на тај начин интерпретира па се таква садржина више или мање ближи пародији или травестији. Ликови историјске комедије јесу познате личности (војсковође, владари, државници, политичари, књижевници, философи), а ређе су то ликови о којима постоје оскудни подаци (такав је случај с Костићевим јунацима у *Гордани*). [Пејчић 2024: 134]

У комедији *Ксеније и Ксенија*, поред Сократа, његових ученика, за које се зна да су постојали (Еуклид, Алкибијад, Критија и др.), у расплету се појављује и чувени атички војсковођа и државник Перикле а крајем заплета и његова љубавница Аспасија. Треба подсетити да се Сократ јавља као комички лик још у Аристофановој комедији *Облакиње* (423. год.), где је приказана и његова приватна страна личности и где је грубо исмејан.

Савић је у мемоарским записима истакао да га је овај жанр веома привлачио, те да је хтео да направи нови искорак у тематском погледу и да после *Цара њроводације* да комедију из живота старих Грка (Савић 2009: 89–90). У раду на комедији имао је ослонац у историографској грађи, као и у Платоновим философским текстовима, односно дијалозима где је Сократ главна личност (*Држава*, *Федон*, *Гозба или О љубави* и др.):

Из дела римског писца Аула Гелија *Айичке ноћи* било ми је познато да је Сократов ученик Еуклид из Мегаре долазио у Атену преобучен као женско, пошто су те две суседне државе биле у завади и ниједан Мегаранин није смео доћи у Атену. То је градиво! Па још историјско! А ретко га је таквог наћи. Али могу из такве тугаљиве прилике изнићи нове и нове ситуације, све нови и нови заплети!

(Савић 2009: 90)

Није изненађујуће што се Савић подухватио обраде теме уочи рата Атињана са Мегаранима, градећи радњу око Сократа и његових ученика а посебно око те околности да се његов ученик Еуклид морао прерушавати како би посећивао свог учитеља. Тако се философија означава као спона међу различитим припадницима градова-држава, а лудизам, као једна могућност за превазилажење и ратних околности и друштвених препрека. Философија јесте игра духа, вештина спознаје, нарочито Сократова

(Платонова) и није удаљена од хумористичке перспективизације, што је Савић добро издвојио као главну линију радње. Уз то, јасан је и антиратни став, који испољавају ликови, пре свих Сократ.

Упркос несумњивим уметничким вредностима ова комедија није добила одговарајућу критичку рецепцију. Објављене су само две позоришне рецензије, које су изнеле веома негативне оцене, а о њој је нешто конкретније писао Милош Црњански у некрологу поводом Савићеве смрти. Разматрајући његову књижевну заоставштину, Црњански је највећу пажњу поклонио управо комедији *Ксеније и Ксенија* указујући да је реч не само о Савићевом најбољем позоришном тексту који би требало обнови на српским сценама него и о делу трајније вредности.

То дело др Милана Савића треба да добије видније место у нашој књижевности, као што је то добила трагедија о Урошу V коју је он помогао дићи (мисли на трагедију *Смрт Уроша V* Стефана Стефановића, прим. А. П.). Сократ и Ксантипа из те Савићеве комедије могли би да постану врло пријатне, псеудокласичне, улоге нашег позоришта каквих, уосталом, и немамо.

(Црњански 1930: 595)

*
* *

Драмска прича је добро прочишћена, до детаља, заснована само на догађајима који се непосредно тичу сценске радње. Ретке дигресије, односно поступци *ејизације* (приповедања, извештавања ликова) у служби су заплета и употпуњују свет ликова. Иако се понегде јављају нереалистички драмски поступци, као што су то *говор за себе* и краћи монолози, они су подређени карактеризацији и комичким ситуацијама. *Ксеније и Ксенија* се не може узети као реалистичка драма у погледу тематске обраде (није приказан савремен живот), али она јој је сродна у техници драматургије, социјално-психолошкој мотивацији, високој миметичности ликова, театрализацији исечка из живота средине, и све то без романтичарског патоса.

Савић је потврдио и овом комедијом да је у потпуности овладао драмским писмом/драматургијом. Приметно је то и у важном консекутивном сценском развоју, односно када једна реч,

реплика или невербална околност последично даље преусмерава ситуациони ток, па једна ситуација сценски, из свог мотива, развија нову. Довољан је пример када у другом чину Ксанта замоли Еуклида, тј. Ксенија да на часак прекине игру љубљења са Лајидом и да са крошње скине кесу, а он, попевши се на дрво, угледа странце који се приближавају кући, што надаље доводи до игре претварања, затим препознавања итд. Ситуациони ток дакле има логичан развој, па у оквиру чинова ситуације проистичу једна из друге, без дигресивних спона у облику коментаришућих или антиципирајућих реплика. Притом, ритам заплета се у доброј мери заснива и на лудизму, на неочекиваним игривим побудама, реакцијама ликова, каква је она када се прерушени Мегарани, Неокле и Ликомед, заинтересују за ту Ксенију из Ефеза, те се Еуклид, Мирта и Лајида прекривени покривачима поигравају њима.

*
* *

Сиже је прилично једноставан, с јасним етапама развоја радње. Еуклид, млад Мегаранин долази код Сократа и моли га да га прихвати за свог ученика, али будући да су Атињани у сукобу са Мегаром, он предлаже да преобучен буде у улози фиктивне Ксеније. Он од Сократа крије праву намеру, а то је да сазна да ли ће и када ће Атињани кренути у ратни поход не би ли на време упозорио своје земљаке. У међувремену Еуклид се обилато користи игром улога да ужива у интимним дружењима с девојкама, слушкињама, при чему долази у непријатну, за њега и комичку, ситуацију када му се нападно удвара Алкибијад мислећи да је он заиста девојка. Савић је и ту ситуацију добро мотивисао конципирајући Еуклида као младо момче које веома личи на своју сестру.

У избору догађаја из драмске приче (спољашња фокализација) и у распоређивању на сценску и скривену радњу (унутрашња фокализација)² јасно су се груписале линије радње. Савић

² *Спољашња фокализација* усмерава се на питање *шта* је театрализовано из приче (накнадно склопљене), а *унутрашња фокализација* одговара на питање *како* је театрализовано и који ликови, односно чије тачке гледишта су носиоци те театрализације. Детаљније о драмској фокализацији, у: Пејчић 2019: 74–86.

је главне догађаје драмске приче тематски расподелио према чиновима, где је сваки чин догађајно уобличен. У првом чину театрализован је долазак Еуклида, откривање његових побуда, као и даривање Сократу слушкиње Мирте и материјалних добара од његових ученика, па се први чин употпуњује весељем. Други чин театрализује појаву прерушених Мегарана, Ликомеда и Неокла, који такође долази на идеју да буде тобожњи Сократов ученик не би ли на тај начин маскирао намеру да шпијунира Атињане. Трећи чин театрализује атинску скупштину, борбу за превласт, покушај побуне против Перикла и предстојећег рата, затим и разоткривање и хапшење Ликомеда и Неокла, те на крају љубавно насртање Алкибијада на Ксенију, тј. Еуклида. Четврти чин Савићу служи да театрализује одјеке скупштинске одлуке, нову несносну знатижељу Ксантипе да све одмах сазна о већању грађана. Значајна проблемска ситуација по Еуклида настаје појавом Аспасије која одвлачи њега и Сократове ученике на забаву код себе кући. Пети чин је са становишта лудизма упечатљивији, јер се ту Еуклид јавља у новој улози, намћорастог трговца који се тобоже свађа са сапутником, исто трговцем, у чијој улози је Лајида, те након краће расправе, он у јарости пробуши мех са вином. Реч је о добро смишљеном плану да напију стражаре коју чувају Мегаране. У петом чину фокализовано је дакле остварење Еуклидовог циља; заробљеници су успели да побегну и да на време упозоре своје суграђане.

*
* *

Савић се определио за *сѣйенасѣи зайлѣи*³ чији је носилац Еуклид, наизменично у улогама Ксенија и Ксеније, уз више ликова који се разврставају на помоћнике и мањим делом

³ *Сѣйенасѣи зайлѣи* једноставне је структуре – активирана је једна фигура субјекта (планска радња), усмерена ка конкретном циљу, са градираним системом препрека и/или последично аранжираних проблемских ситуација. Активни ликови изражавају жељу која убрзо прелази у намеру и сценску радњу/чин, и нада све, имају јасан циљ, изражен већ у експозицији. Основна карактеристика *сѣйенасѣиō зайлѣи* јесте да ситуације сегменти радње потенцирају препреку или проблемски чвор, затим и да последично развијају нове препреке, проблемске ситуације све до изразите кулминације (Пејчић 2019: 211–212).

противнике. Динамична је позиција театрализације, односно измештање угла из ког се посматра сценски свет. Радња заплета развија се из Еуклидове позиције, али се унутрашњом фокализацијом већим делом перспектива усмерава на Сократа и његове ученике, посебно на Ксантипу. Тако је у прва два чина позиција театрализације везана за Сократову и Еуклидову когнитивну тачку гледишта, а од друге половине трећег чина помера/измешта се ка Еуклиду. Таквом унутрашњом фокализацијом ликова Савић је хтео на објективни начин да представи комички сложenu ситуацију по Еуклида и Сократово окружење. Он је додатно комички обогатио театрализован свет игре привида и суштине кад је унутрашњом фокализацијом дао већи простор Ксантипи и Лајиди, које су интересно укључене у радњу, и чија позиција није само посредничка. Само је у трећем чину унутрашњом фокализацијом знатан простор добило грађанство на народној скупштини, односно Периклови политички приврженици и опоненти, као и Мегарани, Неокле и Никомед.

У језгровитој, али и с мером информативно богатој експозицији сазнаје се о породичном Сократовом животу, односу са супругом Ксантипом, његовим часовима, оскудним примањима, као и о наступајућем већању о уласку у рат Атињана под Периклом. Посредно се у експозицији и током заплета откривају новчане неприлике Сократа, као и Атињана, подељеност грађанства у погледу рата, али се и сазнају делови биографије Еуклида из Мегаре, те његова намера да помогне својим суграђанима не би ли некако предупредио неповољни ток догађаја.

Са становишта драматургије веома је значајно што Савић не разјашњава до појединости односе и побуде ликова него их даје у назнакама. Тако већ прва појава Аристипа, Сократовог ученика (философа познатог под пуним именом Аристип Киренски), открива да је он упознат са раније припремљеним Еуклидовим планом, те жели да одмах отклони сумњу код Сократа да би тај младић могао бити потенцијални ухода. Савић то драматуршки економично постиже једном репликом када Аристип, чим први пут ступи на сцену, пита за Еуклида користећи идентитет његове улоге.

АРИСТИП

20 *žog.*

Учитељу драги, је л' ти већ била Ксенија из Ефеза?

(I, 5)

Претходно се крајем треће појаве Еуклид пред Сократом позвао на Аристипа, као свог тобожњег рођака, чиме се недвосмислено у структури заплета он позиционирао као помоћник.

Да би ритам развоја *сћејенасћоџ зайлейџа*, који је иначе карактеристичан за водвиљ, донекле успорио и прилагодио историјској комедији, Савић је у већој мери фокализовао амбијенталне ситуације, односно оне ситуације кад се непосредно театрализује исечак из живота и деловања Сократа. У том делу првог чина, развијеније експозиције, радња скреће у правцу театрализације Сократове философије, његовог учења.

Фокализоване су значајне проблемске ситуације које подижу напетост. На једној страни, намера Еуклида да убеди Сократа да је достојан за ученика и да пристане на његову игру улоге, потом да се умили Ксантипи, избори са њеном љубомором, и на другој страни, да се увуче у народну скупштину, да избежи из заточеништва своје сународнике, да претходно открије тајну лозинку како би се могло изаћи из града поред страже.

Проблемски чворови и комичке ситуације напетости степењују се у односу на (де)маскирања Еуклида. Степеновање проблемских ситуација театрализује се тако у Еуклидовом односу са Ксантипом, па у првом сусрету са ученицима, посебно са Алкибијадом и нарочито у еротској игри са Лајидом која прва разоткрива његов пол током ноћи коју проводе заједно. Савић се не либи еротских алузија, извесне ласцивности, која би у некој данашњој поставци ове комедије вероватно добила на експлицитности, извесно и на хомосексуалним алузијама (ситуације када се мази, љуби са Лајидом или када га спопада Алкибијад и др.). Савић, дакле, у градацијском низу распоређује проблемске ситуације које у ствари рашчлањују ону главну: сазнати све о намерама Атињана и помоћи својим суграђанима.

*

* *

Утицај скривене радње је готово незнатан. Оно што се раније и у међувремену збива(ло) није пресудно важно по развој заплета. Једина таква скривена радња, која је значајна по развој заплета, јесте она између четвртог и петог чина када је Еуклид, тј. Ксенија морао да се повинује позиву Апасије да дође са осталима на њену кућну забаву. Ретроспективно, али ситуационо посредно, сазнаје се у 4. појави петог чина да је Еуклид успео да се извуче поновним маскирањем, па се несметано појавио са Лајидом пред стражарима прерушен у трговца.

Савић је добро употребио поступак *ејизације*, односно приповедање Алкибијада кад извештава Ксантипу о већ сценски приказаном догађају на народној скупштини. Његово приповедање је сценски живо, дато техником *дијалогизације* (цитирање туђег и свог говора уз глумачку интерпретацију), подељено упадицама слушаца, најчешће Ксантипе (питања, коментари), чиме се посредно усмерава наратија ка преносу важних појединости.

АЛКИВИЈАД

Али Харин њега ћуткац. „Ти би дао сиротињи!“ рече, „Кожу би јој здерао с леђа и ’чинио’ у твом занату!“ Па га онда заокупи и ствар се сврши с виком: „Доле с Клеоном!“
[...]

АЛКИВИЈАД

Клеон стругну. Сад дођоше двојица и склоне се –

КСАНТА

Аха, то су она двојица. Јесте ли их ухватили? Издеветали?

АЛКИВИЈАД

Било је свега. Сад су у затвору.

(IV, 6)

Алкибијадова наратија важна је и због тачака гледишта Сократа и Ксантипе, али више од тога и због нехотичног одавања лозинке за напуштање зидина Атине. Другим речима, овај поступак *ејизације* није сâм себи сврха (наративно представити и прокоментарисати оно што се већ сценски приказало) него

омогућава повољно преусмерење заплета по Еуклида и његове заточене Мегаране.

Кад је реч о поступцима епизације, у шта се сврстава и монолог, веома је важан Ксантипин монолог на почетку другог чина. Спремајући доручак, она разговара са собом, па с моралног становишта коментарише синоћно весеље, пијанку, чиме у ствари комички разоткрива сопствени страх од мишљења других, тј. „света“. Тиме се уједно даје мотивација такве театрализације Сократа и његових ученика, као људи блиских животу са уобичајеним потребама. Да би њено промишљање било сценски живље, Савић је и ту употребио технику *дијалоџизације* када она театрализује неколико могућних гласова, тј. мишљења представника „света“.

КСАНТА

Спрема доручак: сира, меда, воћа, хлеба. Једе и спрема.

Да нас је синоћ какав туђин гледао и слушао, добио би лепа појма о нама. „Зар је то Сократ?“ – питао би. „Зар тако учи своје ученике“ – питао би. „Та то је развратник!“ – рекао би. „Прима младе цуре у свој стан!“ – рекао би. „Пије с младим људима!“ – рекао би. „О мудрости ни трага ни гласа! Све саме лакрдије!“ О! Тако би тај говорио и, чини се, да би имао право. Али ја знам, како је.

(I, 1)

Доласком потом Лајиде наставља се мотивацијско правдање таквог приказа Сократа и његових ђака када она коментарише да и Сократ има право на одушак, на слободу да се у свом приватном простору понаша према приликама.

*

* *

Савић је успео да конципира и карактеролошки обликује особене ликове, следећи Платонове списе у којима се јављају поред осталих и Алкибијад, Аристип, Критија и др. Овде ће бити речи само о важнијим ликовима за заплет.

Концепција и карактеризација ликова одвојени су драматуршки поступци. Концепција лика заснива се на изабраном

антрополошком моделу, а карактеризација обухвата начине његове фикционализације (Пфистер 1998: 261), те ту разлику треба имати у виду приликом анализе која следи.

Без обзира на то што је носилац *сѿейенасѿоѿ зайлѿѿѿѿ* Еуклид у различитим улогама (Ксеније, Ксенија, трговац), објекат театрализације у великој мери је чувени Сократ. Разуме се да Савићу није било одвише тешко да конципира овај лик и да га карактеролошки обликује сходно изабраној драмској причи. У том послу он је пошао и од анегдота о Сократовој горопадној жени Ксантипи, а свакако највише од Платонових књига, где је Сократ водећи философски глас. При томе, што је сасвим оправдано, Савић се усмеравао ка приватној страни Сократове личности, када он није само философ у училишту, те је настојао да га прикаже реалистички уверљивијим, у чему је успео, а што му су замерили позоришни рецензенти (Грчић 1910: 247; Марковић 1910: 35).

Често се превиди да драма не копира историју, што је још Аристотел истакао (Аристотел 2002: 71–72), па на то и треба стално скретати пажњу. Исто тако треба упутити и на Аристофанову комедију *Облаци* која не само да се није придржавала свих историјских чињеница, познатим и тадашњим гледаоцима, него је у њој Сократ и исмејан. С овим у вези треба указати и да је раније театролог и историчар позоришта Душан Михаиловић настојао да објасни разлику између историје и драме/позоришта тиме да историјске личности у драми нису биле такве „као у историјским драмама њима посвећеним [...] већ су такви само у тој и тој драми, у тој и тој глумачко-редитељској интерпретацији, у виђењу тог и тог драмског аутора“ (Михаиловић 2003: 336). Дакле, и овде важи оно што је речено поводом Савићеве историјске комедије *Цар ѿроводација*. Реч је о индивидуалној пројекцији историје, како (пр)оцењујемо прошлост, при чему се она неретко идеализује, па не прихватамо олако да су и велики, знаменити људи поред врлина поседовали и мане, особене пориве. Не треба те значајне историјске личности третирати као светитеље нити идеализовати моделе живота у прошлости. Људска природа је непроменљива, а мења се само историјски и општи друштвени декор. То није нова мисао, али се неретко губи из видокруга приликом тумачења књижевних и позоришних критичара (Пејчић 2024: 132).

Сократова мајеутичка вештина (порађање истине) веома добро се уклапа у радњу лудистичке основе. Уосталом, она је и до нас дошла у дијалошком облику (Платонов дијалози, као што се зна, заснивају се на драмској структури). Непосредно сценски је приказано како Сократ у свакодневном животу примењује своју вештину, при чему она даје и комичке резултате у умиривању Ксантипе, а, рецимо, у расплету омогућава да се спречи Периклов оправдани гнев према стражарима јер су заробљеници успели да утекну. Иронија и парадокс су међу важнијим реторичким средствима у Сократовој вештини, те се и у том погледу она складно уклапа у хумористичку перспективизацију приказаног света комедије.

СОКРАТ

Би ли ти ишао у рат без војске?

ПЕРИКЛЕ

Не бих. А како бих ишао!

СОКРАТ

А можеш ли без она два Мегаранина?

ПЕРИКЛЕ

Могу.

СОКРАТ

Онда ћемо у рат. Она су двојица утекла.

(V, 6)

Сократова улога у заплету је сложена. Уз Аристипа, он највећим делом дејствује као помоћник Еуклиду у одржавању његове игре улога, али будући да је проникнуо у тајну намеру свог новог ученика, не жели да буде издајник, те покуша крајем четвртог чина да осујети бекство Еуклида. Са становишта смисла радње Савић је одлично театрализовао Сократову суздржаност у погледу рата када се најпре изговара да не иде на народну скупштину. При томе му је доделио реплику којом недвосмислено изражава свој антиратни став.

СОКРАТ

Рат је само онда оправдан, ако се тиче слободе. Овај је рат пркос, и упропастиће све Јелине.

(III, 7)

Савић се у концептуализацији лика определио, и то се показало као веома добра одлука, за Сократов виталистички поглед на животне појаве. Ведрина, склоност хумору, трпељивост у односу према нападној и досадној Ксантипи, поред виспрености, мудрости главне су његове карактерне црте испољене у радњи комедије. Савићу је било важно да, попут радње у историјској комедији *Цар њроводација*, реалистички уверљиво театрализује исечак из Сократовог живота, да га прикаже у домаћим приликама, у свакодневном општењу, те је зато и изабрао епизоду весеља уз песму и вино, и током заплета наглашавао његов смисао за хумористичку перспективизацију.

Сократова Ксантипа није конципирана по стереотипном моделу оштроконђе, каква је махом забележена у историографској грађи, нити се Савић у том погледу превише ослањао на анегдотске предлошке. Љутња и бес су код ње тренутни и нису подстакнути зломом. Изабрао је ефектнији пут за радњу комедије – да она буде одвећ љубопитљива, не толико интелигентна, али имплицитно свесна свог незнања, извесне ограничености, те отуда жељна да буде мудрија. Зато она тражи од Сократа да буде у његовом друштву, кад је са ученицима, иако је у то време присуство жена на скупштинама, у мушком друштву кад се воде философски разговори било непримерено и неуобичајено. Сократ не придаје значај тим културолошким особеностима, те он прима за ученицу Лајиду, и тобожњу Ксенију, јер запажа њихове интелектуалне способности, али не и код Ксантипе.

Свакако је најзанимљивије конципиран веома сложени лик Еуклида као лудистичког носиоца заплета и радње. Савић је веома добро искористио мотив глуме и поступак игре улога, с тим што га је усложио лудичким моделом – *креирање имагинарног идентитета*. Реч је о оним глумачким активностима када лик измишља нови идентитет и у потпуности улази у ту улогу представљајући се у свету драме као неко други да би на тај начин дошао до свог циља (Пејчић 2019: 226). Еуклид се глумом служи

пре свега да би прикрио свој шпијунски циљ, задатак који је сâм себи поставио.

Еуклидова глумачка умешност, брзо мењање улога, полова, и вештина да не исклизне из улоге чак и када му предоче да је разоткривен (Лајида, Ксантипа), симболизује и заводљиву моћ фикције, несвесну жељу да се верује у њу иако сви разумни и емпиријски разлози указују, потврђују да је његов представљени идентитет лажан. У томе су сличне Ксантипа и Лајида, јер, иако обе уверене у варку, обману, опет се лако подају тој превари, односно пристају на самообману. Савић дакле проницљиво конципира те женске ликове, сасвим у духу схватања старогрчких философа о женама као интелектуално и емоционално slabим бићима, склонијим ирационалности. Тако у само једној сценској ситуацији Еуклид успева да одбрани свој имагинарни идентитет пред Ксантипом (да је он заиста Ксенија) и да логички разувери Лајиду (да он није Ксеније). Посеже за једноставним, а за жене убедљивим емоционалним разлогом да је оптужба плод Лајидине љубоморе, која се тобоже плаши да јој она, тј. он не отме Алкибијада или Аристипа.

ЕУКЛИД

Не веруј, Ксанта! Лајида мисли да ћу јој преотети Алкивијада или Аристипа, па хоће да ме истисне из ове куће (*Умиљава се Ксанџи.*) Ксанта, веруј мени! Слатка Ксанта! (*Пољуби је.*) Тако могу само девојке љубити.

(II, 6)

У односу са Лајидом ту је посредни и сложенија игра кад је уверава да није Ксеније; он не спори да није мушкарац него само брани истину да није тај каквим га она именује. Еуклидова глума добрим делом је потпомогнута Сократом и Аристипом, с тим што једини Аристип зна скривену мотивацију те лудистичке варке, а Сократ је спознаје током заплета. Они у појединим ситуацијама додатно поспешују комичку напетост у друштву других ученика, жена и девојака, највише Ксантipe, јер знају прави Еуклидов идентитет, те сценски делују као његови глумачки партнери.

Треба још истаћи и концепцију Алкибијада, Сократовог миљеника. Процедуре карактеризације ослањају се на драмску

конвенцију да се најпре о важном лику приповеда са стране, из позиције других ликова, њихових тачака гледишта а да се потом, током радње, потврђују и допуњују или оповргавају мишљења, ставови о таквом лику. Алкибијад је концепиран као ветропир, несташан младић склон весељу, наглом мењању расположења, нарочито љубавним освајањима, а отуда и неверству. Са становишта заплета је пак важнија његова неразборитост, брзоплетост, као у ситуацији када нехотице ода тајну лозинку за напуштање Атине, што је неуспешно покушавао да сазна Еуклид.

*
* *

Како сам раније истакао, Савић је *с̣т̣е̣й̣е̣на̣с̣т̣и̣и̣ з̣а̣й̣л̣е̣й̣*, као и целу радњу засновао на базичној комичкој ситуацији игре улога, чији је носилац Еуклид. Уз њега као носиоци лудистичке пројекције активирају се и Лајида, прво у игри пред Неоклом и Ликомедом, потом у последњем чину у улози трговца. У првом реду најважнији су Сократ и Аристип, јер подупиру Еуклидову игру улога. У томе се нарочито препознаје утицај Шекспира, уопште елизабетанске драме на Савића. Сличан образац игре улога где се скрива пол лика странца театрализовао је Шекспир у *Боџојављенској* ноћи. Поред тога, у игри Лајиде, Еуклида и Мирте кад певајући изводе малу представу пред Мегаранима, Неоклом и Ликомедом, пребацивши огртаче преко својих глава, јасна је алузија на мит о Јабуци раздора. Заједно се подсмевају Мегаранима позивајући их да препознају која је од њих Ксенија из Ефеса.

ЛАЈИДА, ЕУКЛИД, МИРТА

Око Неокла омошвају ѓа дуџачком шраком, иџрајући и љевајући:

Пружи нам брзо јабуку твоју,
Париде лепи!
Пази шта радиш, праведан буди,
Париде лепи!
Срдња да наша не згоди тебе,
Париде лепи!

НЕОКЛЕ

Омошан.

Тако ми Афродите! Ово је чудо десето! Је ли ово баш твоја кућа? И јеси ли најпоследње ти заиста Сократ?

ЛАЈИДА, ЕУКЛИД, МИРТА

Ближе се њевајући Ликомеду с другом њаком.

Срдња да наша не згоди тебе,
Париде лепи!

(II, 4)

То је једна од важнијих ситуација која на значењском плану радње упућује на игру привида и суштине, на својеврсну игру (са)знања.

Имајући у виду когнитивну вредност хумора, Савић се определио да комику не ствара на неизвесности, на грађењу напетости у спознавању неке радње, ситуације, догађаја, на изненадном преокрету, него у правцу театрализације вербално најављене комичке ситуације; према томе код њега није акценат на ономе *шита* већ *како*. Због тога је имао изазовнији комички задатак а свакако примеренији театрализованом свету у чијем је средишту Сократ.

Један од поузданих, и очекиваних, драматуршких поступака који су плодотворни за конструисање комичких ситуација јесте раскорак у нивоима знања, односно обавештености гледалаца/читалаца и ликова и то у правцу конструкције проблемских ситуација, препрека и њиховог потенцијалног исхода. Реч је о томе да гледалац/читалац већим делом радње, али не и све време, буде у супериорнијем положају у погледу (са)знања о токовима сценског живота, у односу на ликове, па да ишчекује њихове реакције на наступајуће ситуације. Код Савића, што је веома добро за хумористичку перспективизацију, читалац/гледалац дели супериорну позицију (са)знања са Сократом и Аристипом. Ефекат изненађења заснива се само на томе какав ће излаз наћи Еуклид када га притесне да се разоткрије (удварања младића, оптужбе Лајиде јер га је спознала као мушкарца током ноћи, навалентност Алкибијада).

Еуклидово прелажење из једне у другу улогу чини основу комичких ситуација. Уз њих су и ситуације којима се театрализује

Сократов породични живот. Савић већ у експозицији театрализоване комички однос Сократа и Ксантипе, а посебно његову хумористичку перцепцију. Да би непосредно увео у радњу комедије, пружио важна обавештења о свету ликова, њиховом односу, Савић је прибегао комичкој ситуацији заснованој на принципу контраста. Ксантипа најпре оптужује Сократове ученике за крађу, уједно и њега јер не наплаћује своје часове, а затим, кад открије да су заправо ученици оставили на дрвету уздарје и богат новчани прилог, она их обасипа хвалоспевима.

КСАНТА

Присјути дрвима.

Сократе, то су тек лопови! Уместо оне лепе крушке обесили ову суву смокву (*Показује.*) па овде маслину, тврду као кост (*Показује.*), овде трњине и шипкове.

Скида све и баца љутишио на земљу.

СОКРАТ

Смеје се.

Баш су домишљани. Али, погле! Канда има још нешто!

КСАНТА

Бере.

Нека кесица. Какву ли су лудорију, ти лупежи, метнули ту? (*Одговори кесу и вади златан новац, цикне.*) Сократе, гле, шта су ти честити момци оставили! Златан новац (*Вади још један.*), па још један. О, ти красни људи!

(I, 1)

Вербални делови комичких ситуација нису у превласти; крећу се највише у правцу исмевања Ксантипе неинтелигенције, а ретки су они који се осамостаљују у правцу афористичких коментара, попут оне у разговору стражара.

2. СТРАЖАР

Ал' могу и погинути. Ми бар гинемо за новац, а они забадава.

1. СТРАЖАР

То се каже: за отаџбину.

(V, 1)

У смеру ситуационо-вербалне комике добро је искоришћена Сократова мајеутичка вештина и то у више ситуација. Једна од упечатљивијих, која служи карактеризацији и театрализацији амбијента, јесте када Сократ естетику подвргава идеји о корисности ствари по себи, те на тај начин дијалектички доказује да његове велике, избуљене очи нису ружне по себи него заправо лепе с обзиром на то колики му видокруг пружају, јер је лепота у ономе што је корисно.

СОКРАТ

Могу ли лепи бити само људи или и ствари иначе?

АЛКИВИЈАД

И ствари, разуме се; на пример коњ, мач, гривна.

СОКРАТ

Зашто си те ствари поређао једну за другом кад нису сличне?

АЛКИВИЈАД

Зато што су од природе или од нас људи удешене тако да одговарају правој сврси својој.

СОКРАТ

Добро. Нашто су нам дакле очи?

АЛКИВИЈАД

Да гледамо, разуме се.

СОКРАТ

Видиш, море, онда су моје очи лепше од твојих.

АЛКИВИЈАД

Како то?

СОКРАТ

Тако, што твоје очи виде само право, а моје избуљене, и десно и лево.

АЛКИВИЈАД

Онда су у рака најлепше очи.

СОКРАТ

И јесу, а природа му их чува.

(I, 8)

Исти образац доказивања користи и кад упоређује остале делове свог лица убеђујући да је ипак лепши од Алкибијада. Со-крату је Савић доделио највише коментаришућих и ироничких реплика у ситуацијама кад се он благо подсмева незнању дру-гих ликова, највише својој Ксантипи због заблуде о Еуклидовом идентитету.

*
* *

Кретање између привида и суштине, онога што јесте и што би могло да буде чини да су други ликови, пре свих Сократови ученици, као и Ксантипа, све време у власти лудистичке варке. Еуклид и кад иступи из улоге и обзнани да није Ксенија, он говори истину, али их све и даље држи у заблуди незнања, јер не открива прави идентитет (Еуклид из Мегаре) нити своју скривену намеру. На том симболичком нивоу радње Сократ је театрализован као прави философ који прониче у суштину ствари; не само да он разоткрива праве Еуклидове побуде него се и радује спознаји игре, њеној перцептивној моћи. На тај начин Сократ се у радњи комедије значењски позиционира као древни философ а остали ликови (жена, ученици) као несвесни посматрачи живота и као марионете. Препознаје се у симболичком и значењском слоју ове Савићеве комедије управо смисао Сократове *алегорије о пећини*.

Подсећања ради, реч је о Сократовом приказу разлике између обичних, незнањем спутаних људи и философа. Обични људи гледају игру сенки у полутами пећине, а философ тражи светлост дана, односно светлост познања истине, те прониче ка ономе што се налази иза зида, што се најпре види, те залази ка самим идејама.

Алегорија о пећини изнета је у дијалогу у седмој књизи Платонове *Државе* о чему је у наше време писала Ирина Деретић. Сократ, тј. Платон описује људе који оковани проводе живот у пећини и зато су онемогућени да се покрену са места и

видокруг им је сужен, те могу да виде само оно што се налази испред њих, али не и оно што је иза или поред њих. Само један зрак светлости омогућава да нешто виде испред себе, и то нејасно и искривљено. Та светлост долази од ватре која се налази далеко иза њих. Између окованих људи и ватре води пут навише, што их наводи на помисао како из пећине има излаза. Дуж тог пута изграђен је низак зид, који личи на онај какав постављају мађионичари који изводе своје трикове, настојећи да тиме обману своју публику. У пећини се налазе и неоковани људи који поред тог зида проносе кипове људи и животиња, као и најразличитије могуће артефакте, односно вештачке предмете који су људских руку дело. Они иду дуж пута и носе производе разноликих људских умећа, који штрче иза тог зида који подсећа на некакав параван. Неоковани људи иду тим путем проносећи кипове, међусобно разговарајући или пак ћутећи (Деретић 2014: 236).

Алегорија о пећини је у основи лудистичке радње ове комедије, јер се на сценском плану посредством глуме театрализованала напетост између привида и суштине, као и између незнања, ограниченог сазнања и познавања, тј. проницања у истину. Због тога се Савић определио и за такав наслов, за истицање фиктивних улога које изводи Еуклид. И још нешто је веома важно за разумевање смисла радње. Није случајно Савић изабрао баш философа за носиоца лудизма. Философ Еуклид који се идентитетски измешта, претвара, обмањује није негативно профилисан у свету комедије, као што није ни игра предмет осуде и критике. Таквим избором ликова философија се подваја на ону која свесно, с циљем маскира, прикрива (са)знање и на ону која потом разоткрива истину, што је све у темељу Сократовог система мишљења, његове мајеутичке вештине.

Ксеније и Ксенија уз то посредује и антиратни став, те се у вези са игром улога, односно игром привида и суштине јасно спознаје сатирички ангажман, као и смисаона дубина радње.

*
* *

По афирмацији интелектуалне стране хумора *Ксеније и Ксенија* сродна је класичним етапама развоја комедије, почев од Аристофана, па до класицизма. Због тога је она и била мање

разумљива и прихватљива Савићевим савременицима, позоришним рецензентима, који су се навикли на плаутовски тип комедије, на једноставније радње са више или мање наглашеним сатиричким тенденцијама. На крају не чуди што су неки попут Јована Грчића у њој видели чак карикатуру староатинског света (Грчић 1910: 247), што довољно говори о критичару. С друге стране, Милош Црњански је у њој приметио псеудокласичарски поетички профил и значајне уметничке домете истичући да је она „изнад обичних успеха наших писаца позоришних шала“ (Црњански 1930: 595).

Александар Пејчић

ДОДАЦИ

ХРОНОЛОГИЈА ЖИВОТА И РАДА¹

1845. Рођен је 22. септембра / 4. октобра у Турској Кањижи, у Таранталској жупанији, од оца Ристе и мајке Ане (рођ. Десанчић). Отац му је по образовању био правник а деда по оцу, Давид Савић био је свештеник. Рођен је као треће дете по реду. Милан је једино дете које је преживело. Његова четири брата преминула су убрзо по рођењу.
1849. После изненадне смрти оца, с мајком се пресељава у Беч.
1852. Преудаје му се мајка за новосадског адвоката Косту Николића. Полази у основну школу у Новом Саду, где завршава четири разреда гимназије.
1856. Одлази у Сегедин где похађа више разреде школе. Током школовања почиње да се занима за позориште.
1863. У Печују завршава осми разред гимназије.
1864. Уписује медицину у Бечу. Предавања нередовно похађа и после пет година напушта студије.
1869. Прикључује се саксонском удружењу студената, тзв. буршеви-ма, који су били и политички активни.
1870. Ступа у руску војску; борави у Кронштату и у Петрограду. Ту остаје годину и по дана.
1871. Враћа се у Беч. Обнавља студије медицине, али после две и по године одустаје након новог неуспеха на испиту.
1873. Одлази у Немачку, у Лајпциг, где се уписује на Филозофски факултет, на одсек историје и географије.
1874. Прикључује се редакцији обновљеног часописа *Јавор*. Ради на докторској дисертацији, на теми српско-угарског рата из 1735.

¹ *Хронологија* је израђена највише с ослоном на књиге *Прилике из мога живота*, Милан Савић (прир. Миливој Ненин, Зорица Хаџић), 2009; *Савић Милан*, Миливој Ненин, 2011 и *Заборављени књижевници*, Горан Максимовић, 2013.

1875. Започиње свој књижевни рад. Објављује романтичарску приповетку *Румене руже у Јавору*.² Изабран за наставника и управитеља српске учитељске школе у Горњем Карловцу.
1876. Докторирао у Лајпцигу. Изабран за суплента у новосадској гимназији, а потом је у јесен изабран и за наставника. На том месту остаје пет година.
1877. Постаје позоришни рецензент чувеног новосадског листа *Позоришће*. Премијера комедије *Социјалне демократије*, настале према Гетеовој новели *Die Socialdemokraten*.
1878. Именован за члана управног одбора Српског народног позоришта. Објављује студију *Историја буџарског народа: до пројашти државе му*.
1879. У СНП-у премијерно извођење Савићевог првог оригиналног драмског текста, шаљиве игре у три чина, *Последња воља*. Представа је доживела неуспех. Са половициним успехом изводе му се једночинке *Фрише-фуре* и *Наживио се*. Све комедије потписао је псеудонимом Коста Ристић. Обесхрабрен неуспехом привремено напушта рад на драми.
1880. Постаје сарадник *Леттојиса Мајице српске*, где штампа рад „Вече с Костом Трифковићем“. У *Отаџбини* му излази циклус *Рајине ђесме из српско-буџарског раја*. Објављује приповетку *Ивањско цвеће*.
1881. Оставши без посла, постаје сарадник у листовима *Браник*, *Застава*, *Српско коло*, *Ситражилово*, где је краће време био и уредник.
1882. Почиње да преводи Гетеовог *Фауста*.
1883. У *Леттојису Мајице српске* објављује новелу *Невенка*.
1884. У СНП-у премијера шаљиве игре у пет чинова *Проводације*. Успех представе донео му је глас доброг комедиографа. У *Леттојису Мајице српске* штампа приповетке *Добра ђарџија* и *Последњи ђољубац*.
1885. Штампа превод првог дела *Фауста*. У *Ситражилову* објављује роман *Разни ђуџеви*.
1886. У СНП-у премијера комедија *На добротворну цел* и *Добре воље*.

² У *Хронологији* неће бити наведени сви радови Милана Савића из његове иначе веома обимне библиографије (садржи више од 500 јединица), него само они значајнији, који су углавном заступљени у *Селективној библиографији* у овој књизи.

1887. Изабран за наставника у Зајечару, где је остао нешто више од годину дана. Објављује нову збирку, *Приповећке*. Упознаје се са Симом Матавуљом с ким се од тада непрекидно дружи и активно сарађује. Реч је о ретко узорном и за српску књижевност плодотворном пријатељству.
1889. У *Оштрабини* започиње објављивање романа у наставцима *Даша Ђонић*.
1890. Предаје, као заменик на Вишој женској школи у Новом Саду. Умире му мајка. У листу *Позоришће* објављује значајну студију о Стефану Стефановићу „Наше драмско првенче“. Венчава се с Јулијаном Давидовац.
1891. У СНП-у премијерно извођење драмског спева у три одељка *Дојчин Пећар*.
1892. Родила му се кћер Аница (након удаје Савић Ребац).
1895. Изабран за секретара Матице српске. Премијера драме *Марија*.
1896. Изабран за уредника *Летописа Матице српске*, и на том месту је остао пуних петнаест година. У *Летопису Матице српске* штампа значајну студију „Хумор и хумористе у књижевности српској“.
1898. Штампа у Новом Саду књигу студија *Из српске књижевности: слике и расправе*.
1900. У Народном позоришту у Београду премијерно извођење комедија *Цар ђрководација* и *На леј начин*.
1901. Објављује три своје комедије (*Добре воље*, *На леј начин*, *Цар ђрководација*) под заједничким насловом *Из ђрвидног свећа*.
1902. Објављује књигу *Из ђрошких дана: слике, црте, ђриче*.
1904. На сцени Народног позоришта у Београду изводи му се пет једночинки под заједничким насловом *Одсудни ђренуци*. Исте године објављује ове једночинке у засебној књизи, у Новом Саду. У својству члана делегације Матице српске путује у Лужицу на свечано отварање Србског дома.
1905. После двадесет седам година активног ангажмана, подноси оставку на место члана управног одбора Српског народног позоришта. У *Бранковом колу* објављује путопис „Код Лужичких Срба“.
1907. У *Позоришћу* објављује у наставцима записе *За кулисама*.
1909. Објављује у *Бранковом колу* комедију у пет чинова *Ксеније и Ксенија*. Враћа се у управни одбор СНП-а, где остаје до наредне године када се поново повлачи.

1910. У СНП-у премијерно извођење комедије *Ксеније и Ксенија*. Напушта дужност секретара Матице српске. Објављује другу књигу студија *Из српске књижевности: слике и расправе*.
1911. Подноси захтев за пензионисање. Напушта место уредника *Летописа Матице српске*. Враћа се превођењу *Фауста*; превод ради испочетка. С породицом се сели у Беч због студија кћери Анице.
1912. Званично пензионисан. У Бечу борави до избијања Великог рата.
1914. Напад Аустроугарске на Србију затиче га у Италији, на путовању. Враћа се у Нови Сад.
- 1916–1918. Током рата замењује заробљеног Тихомира Остојића на месту секретара Матице српске.
1918. Објављује путопис *Из старог Дубровника: приче с њима*.
1920. Објављује коначан превод Гетеовог *Фауста*. Трећи пут улази у управни одбор СНП-а, где остаје до наредне године и потом дефинитивно напушта позориште.
1921. Накратко, четири месеца обавља дужност библиотекара Матице српске.
1922. У *Јединству* почиње да објављује некрологе и биографске портрете својих савременика.
1923. Објављује нешто проширену студију, као засебну књигу, *Косица Трифковић*.
1926. У *Засици* наставља да штампа прилоге о својим савременицима, „Наши стари“.
1929. Објављује монографију *Лаза Косић*.
1930. Преминуо у Београду, 21. фебруара, у 85. години живота. Сахрањен је на Алмашком гробљу у Новом Саду.

Александар Пејчић

ИЗВОР

„Ксеније и Ксенија“, комедија у пет чинова, *Бранково коло*, год. XV, бр. 22 (стр. 340–343); бр. 23 (стр. 355–358); бр. 24 (стр. 370–372); бр. 25 (стр. 387–390); бр. 26 (стр. 404–407); бр. 27 (стр. 420–421); бр. 28 (стр. 437–439); бр. 29 (стр. 452–454); бр. 30 (стр. 467–469); бр. 31 (стр. 482–485); бр. 32 (стр. 500–502); бр. 33 (стр. 516–517), Сремски Карловци: 1909.

СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге

- Историја буџарског народа: до пројаси државе му*, Српска народна задружна штампарија: Нови Сад 1878. (стр. 128) 19 см.
- Фрише-фуре*, шала у једном чину, Српска књижара Браће М. Поповића: Нови Сад 1879. (стр. 30) 16 см.
- Ивањско цвеће*, приповетка, Књижара Л. Јоцића и друга: Нови Сад 1880. (стр. 57) 16 см.
- Проводације*, шаљива игра у пет чинова, Књижара Браће Јовановића: Панчево 1884. (стр. 148) 17 см.
- Разни ђуџеви*, роман, Српска штампарија С. Милетића: Нови Сад 1885. (стр. 264) 16 см.
- Пријовешке Милана Савића*, 1–3 Српска књижара Браће М. Поповића: Нови Сад 1887. (стр. 67; стр. 66; стр. 70) 19 см.
- На леј начин, шаљива игра у три чина*, Штампарија А. Пајевића: Нови Сад 1891. (стр. 48) 19 см.
- Дојчин Петар, драмски сјев у три одељка*, Српска штампарија С. Милетића: Нови Сад 1891. (стр. 38) 23 см.
- Из српске књижевности: слике и расправе*, Српска књижара Браће М. Поповића: Нови Сад 1898. (стр. 223) 19 см.
- По разним крајевима: слике с ђуџа*, Српска књижара Браће М. Поповића: Нови Сад 1900. (стр. 159) 20 см.
- Из привидног света: три шаљиве игре (Добре воље, На леј начин, Цар провадија)*, Српска књижара Браће М. Поповића: Нови Сад 1901. (стр. 168) 19 см.
- Из прошлих дана: слике, црте, приче*, Српска књижара браће М. Поповића: Нови Сад 1902. (стр. 178) 19 см.
- Одсудни шренуџици: ђеи позоришних дела*, Српска књижара Браће М. Поповића: Нови Сад 1904. (стр. 92) 20 см.

- Из српске књижевности: слике и расправе*, Натошевић: Нови Сад 1910. (стр. 152) 19 см.
- Из старог Дубровника*, С. Ф. Огњановић: Нови Сад 1918. (стр. 63) 15 см.
- Коста Трифковић*, Народна мисао: Београд 1926. (стр. 35) 23 см.
- Лаза Костић*, Штампарија Јовановић и Богданов: Нови Сад 1929. (стр. 125) 24 см.
- Даша Бонић: приповешке из живота једног сјадала*, Тома Јовановић и Вујић: Београд 1931. (стр. 122) 21 см.
- Прилике из мога живота* (прир. Миливој Ненин, Зорица Хаџић), Академска књига, Нови Сад 2009. (стр. 216) 23 см.
- Наши стари* (прир. Миливој Ненин, Зорица Хаџић), Градска библиотека: Нови Сад 2010. (стр. 363) 19 см.

Периодика

- „Вече са Костом Трифковићем“, *Летопис Маџице српске*, год. 49, књ. 121, св. 1: Нови Сад 1880. (стр. 57–68)
- „Невенка“, новела, *Летопис Маџице српске*, год. 52, књ. 134, св. 2: Нови Сад 1883. (стр. 53–65)
- „Неће да се противи“, шаљива игра у једном чину, *Летопис Маџице српске*, год. 52, књ. 135, св. 3: Нови Сад 1883. (стр. 61–86)
- „Добра партија“, приповетка, *Летопис Маџице српске*, год. 53, књ. 138, св. 2: Нови Сад 1884. (стр. 33–91)
- „Наше драмско првенче: прилози и допуне о животу и личности Стевана Стевановића“, *Летопис Маџице српске*, год. 58, књ. 160, св. 4: Нови Сад 1889. (стр. 27–59); год. 59, књ. 161, св. 1: Нови Сад 1890. (стр. 122–126)
- „Хумор и хумористе у књижевности српској“, *Летопис Маџице српске*, год. 64, књ. 183, св. 3: Нови Сад 1895. (стр. 49–58)
- „Урош Предић и наше црквено сликарство“, *Летопис Маџице српске*, год. 66, књ. 189, св. 1: Нови Сад 1897. (стр. 132–138)
- „Драмски писац и позорница“, *Позориште*, год. XXVI, бр. 27 (стр. 109–110); бр. 28 (стр. 113): Нови Сад 1901.
- „Др Јован Јовановић Змај“, *Летопис Маџице српске*, год. 74, књ. 226, св. 4: Нови Сад 1904. (стр. 108–110)
- „За кулисама: Доживљаји и утисци једног драмског писца“, *Позориште*, год. XXII, бр. 18 (стр. 121–122); бр. 19 (стр. 125–126); бр. 20 (стр. 129–131); бр. 21 (стр. 136–137); бр. 22 (стр. 141–142); бр. 23 (стр. 145–146): Нови Сад 1907.

- „Ксеније и Ксенија“, комедија у пет чинова, *Бранково коло*, год. XV, бр. 22 (стр. 340–343); бр. 23 (стр. 355–358); бр. 24 (стр. 370–372); бр. 25 (стр. 387–390); бр. 26 (стр. 404–407); бр. 27 (стр. 420–421); бр. 28 (стр. 437–439); бр. 29 (стр. 452–454); бр. 30 (стр. 467–469); бр. 31 (стр. 482–485); бр. 32 (стр. 500–502); бр. 33 (стр. 516–517): Сремски Карловци 1909.
- „С. Матавуљ у Зајечару“, *Књижевни јуџ*, год. II, бр. 18, књ. 4, св. 6: Загреб 1919. (стр. 242–247)
- „О књижевном раду Симе Матавуља“, *Брасиво*, Друштво Светог Саве, књ. 19: Београд 1925. (стр. 272–293)

А. П.

РЕЧНИК МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ

аратос – дођавола	ибрик – бакарна посуда за кафу, воду
басамци – степенице	
бој – батине	јогунаст – својеглав, који упорно остаје при свом ставу, мишљењу, непокоран
букало – галамција, онај који прави буку	
бутурница – затвор	
буботак – ударац руком	канда – могло би бити
	капицик – споредна мала врата
ветрогоња – ленштина, нерадник, згубидан	колотер – лакомислен човек
ветропир – лакомислен, непромишљен човек	корити – грдити
већма – више, у већој мери	кудити – грдити
Влашчићи – Плејаде, звездано јато у сазвежђу бика	кусати – јести
	лужница – алатка за чишћење коже; фиг. гуликожа
гесло – лозинка, тајни знак	мандало – реза, дрво којим се нешто затвара (капија, врата)
гривна – огрица, накит	мех – врећа од коже за чување течности, вина
гудити – свирати; угађати некоме; умилно говорити	
ђор – замена нечега одока	навалице – намерно, хотимично
еспап – роба	неимар – зидар, градитељ, архитекта
замандалити – затворити манда- ле (в.), ставити резу на врата	обешењак – враголан, несташко, мангуп
зацело – стварно, сигурно, заи- ста	обрећи – обећати
	оштроконђа – обесна, зла жена

покор – стидно, срамно дело; стид	хитон – кратка бела вунена или ланена хаљина без рукава
полегуша – лака жена, присту- пачна мушкарцима	убезекнут – много изненађен, пренеражен
пресна – сирова, свежа	упарложен – запуштен, неуређен
пркос – непослушност, непокор- ност, инат	упртити – натоварити на раме, понети терет на леђима
сатирске личине – маске које су носили сатири	ушепртљити се – смотати се, трапаво поступити
симициница – радња у којој се продаје симит, пекара (хлеб од најфинијег пшеничног брашна)	ћорнут – (фиг.) пијан
срдња – љутња	хетера – блудница, проститутка
студено – хладно	хијеродула – лака жена, радодај- ка
сужањ – роб, затвореник	хулити – прљати, каљати нечије име, ружити Бога
теревенка – пијанка уз песму, ве- сеље	цандрљив – свадљив, набусит, који много приговара
торокуша – брбљива жена, скло- на оговарању алапача	шкрипац – тежак, безизлазан по- ложај, неугодна ситуација
химатион – старогрчки огртач	
хитлен – хитар, веома брз	

А. П.

ПОПИС ИЛУСТРАЦИЈА

Фотографија Милана Савића, Рукописно одељење Матице српске, Нови Сад, сиг. XLVII-18, стр. 4.

Прва страница комедије *Ксеније и Ксенија*, објављена у *Бранковом колу*, стр. 5.

Плакат премијерног извођења комедије *Ксеније и Ксенија*, Библиотека Матице српске, Нови Сад, сиг. Мк1245, стр. 6.

ЛИТЕРАТУРА

Примарна

- Аристотел 2002: Аристотел, *О ђесничкој уметњосћии* (прев. Милош Н. Ђурић), Дерета: Београд.
- Грчић 1910: Јован Грчић, „Српско народно позориште: ’Ксеније и Ксенија’“, *Позоришће*, год. XXXI, бр. 23: Нови Сад. (стр. 247)
- Деретић 2014: Ирина Деретић, *Плаћонова филозофска мићолозија – сћудија о Плаћоновим мићовима*, Завод за ућбенике: Београд.
- Марковић 1910: Лазар Марковић Мргуд, „Извештај о представама“, *Трговачке новине*, год. X, бр. 5: Нови Сад. (стр. 35–36)
- Михаиловић 2003: Душан Михаиловић, *Из срјске драмске баићине*, Факултет драмских уметности: Београд.
- Пејчић 2019: Александар Пејчић, *Поећика зайлећиа (ћраћедија, комедија, драма)*, Институт за књижевност и уметност: Београд.
- Пејчић 2024: Александар Пејчић, „Историја у руху комедије: ’Цар провонација’ Милана Савића“, у: Милан Савић, *Цар ћровонација*, књ. 3, *Драмска баићина*, коло 17, Музеј позоришне уметности Србије: Београд. (стр. 129–149)
- Пфистер 1998: Манфред Пфистер, *Драма: ћеорија и анализа*, Хрватски центар ИТИ: Загреб.
- Црњански 1930: Милош Црњански, „Књижевно дело Милана Савића“, *Срјски књижевни ћласник* (н. с.), књ. XXIX, бр. 8, Београд. (стр. 593–597)

Секундарна

- Богдановић, Милан, „Смрт Милана Савића“, *Срјски књижевни ћласник* (н.с.), књ. XXIX, бр. 5, Београд. (стр. 397–599)

- Вујаклија, Милан, *Лексикон сѣраних речи и израза*, Просвета, Београд 2007.
- Вујанић, М. / Гортан-Премк, Д. / Дешић, М. / Драгићевић, Р. / Николић, М. и др. *Речник срѣскоѣ језика*, Матица српска, Београд 2011.
- Дотлић, Лука, Лесковац, Младен и др. (ур.), *Сѣоменица 1861–1961*, Српско народно позориште: Нови Сад 1961.
- Ђурић, Милош Н. *Истѣорија хеленске књижевности*, Завод за уѣбенике и наставна средства: Београд 1986.
- Енциклопедија Срѣскоѣ народноѣ ѣозоришѣа* (snp.org.rs)
- Иванић, Душан, *Основи ѣекстѣологије*, Народна књига: Београд 2001.
- Максимовић, Горан, *Заборављени књижевници, Књижевноистѣоријски ољеди о скрајнуѣим ѣисцима срѣскоѣ 19. вијека*, Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“: Пале 2013.
- Марјановић, Петар, *Мала истѣорија срѣскоѣ ѣозоришѣа XIII–XXI век*, Позоришни музеј Војводине: Нови Сад 2005.
- Ненин, Миливој, *Савић Милан*, Филозофски факултет: Ниш, Филозофски факултет: Нови Сад 2011.
- Пејчић, Александар, „О класификацији и вредновању издања нове српске књижевности“, *Књижевна истѣорија*, бр. 181, Институт за књижевност и уметност: Београд 2023. (стр. 217–240)
- Петровић, Вељко, „Савић, Милан“, *Народна енциклопедија срѣско-хрвајско-словеначка*, бр. 4, С-Ж (ур. Станоје Станојевић), Библиографски завод д.д., Загреб: 1929. (стр. 58)
- Савић, Милан, *Прилике из моѣа живоѣа* (прир. Миливој Ненин, Зорица Хаѣић), Академска књига, Нови Сад 2009.
- Савић, Милан, *Наши сѣари* (прир. Миливој Ненин, Зорица Хаѣић), Градска библиотека: Нови Сад 2010.
- Стојковић, Боривоје, *Истѣорија срѣскоѣ ѣозоришѣа од средњеѣ века до модерноѣ доба II*, Музеј позоришне уметности Србије: Београд 2015.
- Стојковић, Боривоје, *Истѣорија срѣскоѣ ѣозоришѣа од средњеѣ века до модерноѣ доба III*, Музеј позоришне уметности Србије: Београд 2016.
- Томандл, Миховил, *Срѣско ѣозоришѣе у Војводини 1736–1919*, Матица српска: Нови Сад 1953–1954.
- Шевић, Милан, „Др Милан Савић“, *Време*, год. X, бр. 293, 24. фебруар: Београд 1930. (стр. 3)

О ПРИРЕЂИВАЧУ

Александар Пејчић (Београд, 1976) – историчар књижевности, књижевни теоретичар. На Филолошком факултету у Београду је дипломирао, магистрирао и докторирао. Објављује у научној и књижевној периодици, као и у зборницима радова са научних скупова.

Објавио је књиге *Театрализација власти: комедије Бранислава Нушића* (Чигоја штампа, Београд 2012), *Зайлетиена изгра: комедија српског реализма* (Стеријино позорје, Нови Сад 2016), *Књижевно дело Љубена Каравелова на српском језику* (Институт за књижевност и уметност, Београд 2018), *Поетика зайлети: трагедија, комедија, драма* (Институт за књижевност и уметност, 2019) и *Књижевно дело Бране Цветковића* (Институт за књижевност и уметност, Београд 2024).

Приредио је критички/научно *Драме Драгомира Брзак I–V* (Музеј позоришне уметности Србије, Београд 2014), комедију *Коле-ра*, Д. Брзак (*Театрон*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд 2017), критички/научно комедију *Власи*, Бранислава Нушића (Неопрес, Београд 2016), критички/научно *Је ли крива судбина? Књижевна и јубилистичка дела на српском језику*, Љубена Каравелова (Институт за књижевност и уметност : Чигоја штампа, Београд 2019), критички/научно *Изабрана дела Бране Цветковића I–VIII* (Институт за књижевност и уметност, Београд 2022–2023), затим научнопопуларно *Милутић Бојић (Десет векова српске књижевности)*, Матица српска, Нови Сад 2020) и 16. коло *Драмске Баштине*: Божидар Борђошки, *Свилени рубац*; Чича Илија Станојевић, *Дорћолска посла*; Миливој Предић, *Пуковник Јелић*; Светислав Предић, *Господин министар*; Божидар Николајевић, *Дођорели кров* (Музеј позоришне уметности Србије, Београд 2023).

Ради у Институту за књижевност и уметност, у Београду.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-2

821.163.41.09-2 Савић М.

821.163.41:929 Савић М.

САВИЋ, Милан, 1845-1930

Ксеније и Ксенија : комедија у пет чинова / Милан Савић ; приредио, коментаре и студије израдио Александар Пејчић. - Београд : Музеј позоришне уметности Србије, 2024 (Шид : Илијанум). - 210 стр. : илустр. ; 25 см. - (Библиотека Драмска баштина ; коло 17, књ. 5)

Слика аутора. - Тираж 300. - Стр. 9-12: О издању комедије Ксеније и Ксенија / Александар Пејчић. - Стр. 159-161: Критичке напомене / Александар Пејчић. - Стр. 163-164: Правопис : стилско-језичке особености / Александар Пејчић. - Стр. 165-171: Театрографија : Ксеније и Ксенија на сцени Српског народног позоришта / Александар Пејчић. - Стр. 173-179: Игра спознавања : Ксеније и Ксенија Милана Савића / Александар Пејчић. - Стр. 195-198: Хронологија живота и рада / А. П. [Александар Пејчић]. - Стр. 205-206: Речник мање познатих речи / А. П. [Александар Пејчић]. - О приређивачу: стр. [211]. - Стр. 201-203: Селективна библиографија [Милана Савића] / А. П. [Александар Пејчић]. - Библиографија: стр. 209-210.

ISBN 978-86-80954-26-4

1. Пејчић, Александар, 1976- [приређивач, сакупљач] [аутор додатног текста]

а) Савић, Милан (1845-1930) -- "Ксеније и Ксенија"

COBISS.SR-ID 158331657

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

СЕДАМНАЕСТО КОЛО

Књи́га 1
Милан Савић
ПРОВОДАЦИЈЕ

Књи́га 2
Милан Савић
НА ЛЕП НАЧИН

Књи́га 3
Милан Савић
ЦАР ПРОВОДАЦИЈА

Књи́га 4
Милан Савић
ЈЕДНОЧИНКЕ

Књи́га 5
Милан Савић
КСЕНИЈЕ И КСЕНИЈА